

ੴ ਸਤਿ ਨਾਮੁ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖੁ ਨਿਰਭਉ ਨਿਰਵੈਰੁ ਅਕਾਲ ਮੂਰਤਿ ਅਜੂਨੀ ਸੈਭੰ ਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥
Ik oankār sat̃ nām kartā purakh̃ nirbh̃hau nirvair akāl mūrati ajūnī saibh̃hān gur parsād̃.

THE SIKH BULLETIN

www.sikhbulletin.com

editor@sikhbulletin.com

Volume 25 Number 4

Published by: Hardev Singh Shergill

5135 Wisteria Drive, Oceanside, CA 92056 USA Tel: (760) 295-0073

In This Issue / ਤਤਕਰਾ

Editorial.....1

Shabd Vichar ਹਉ ਪੰਥੁ ਦਸਾਈ ਨਿਤ ਖੜੀ Haon Panth Disayi. *Karminder Singh PhD*.....7

Article 25: Why Blame Others?
Dr Jogishwar Singh Switzerland.....10

Our Sikh Gurus; Historicity of their Images
Rishpal Singh Sidhu 14

Found On the Internet & A Response.
Karminder Singh Dhillon, PhD.....19

Braving the Challenges to Sikh Identity In the Present Era. *Dr. Devinder Pal Singh Canada*.....21

Comments About the Truth of Our Ardas and Replies. *Karminder Singh PhD*.....24

What Does Gurbani Say About Seva?
Amarjit Singh Gulati.....26

Adorned in Holy Garb: Saints, Plunderers or Thugs of Benares? *Baldev Singh, PhD*.....30

ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਦੀ ਇਹ ਸ਼ਰਤ ਕਦੇ ਪੂਰੀ ਕਰ ਪਾਵਾਂਗੇ ਅਸੀਂ?
ਮਨਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਕਨੇਡਾ 36

ਜੇ ਮਾਗਹਿ ਠਾਕੁਰ ਅਪੁਨੇ ਤੇ ਸੋਈ ਸੋਈ ਦੇਵੈ॥
ਐਡਵੋਕੇਟ ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਕੰਵਰ 40

ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਭੂਤ, ਵਰਤਮਾਨ ਤੇ ਭਵਿਖ
ਗੁਰਮੇਲ ਸਿੰਘ 42

ਭਗਤ ਧੰਨਾ, ਪਰਮਾਨੰਦ ਅਤੇ ਭਗਤ ਸੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਬਾਰੇ ਪਏ ਭੁਲੇਖੇ
ਗੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ (ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ) 46

ਸਲੋਕ ਮਰਦਾਨਾ 1 ਜਾਂ ਸਲੋਕ ਮਹਲਾ 1 ਮਰਦਾਨਾ
ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਜਿਉਣਵਾਲਾ.....50

Note to Contributors.....55

www.sikhbulletin.com
www.sikhvicharforum.org

Editor in Chief: Karminder Singh Dhillon, PhD (Boston), Malaysia.
Punjabi Editor: Gyani Jarnail Singh Arshi (Malaysia)
Editors: Moninder Singh (Canada), Harpreet Kaur (New Zealand)
Technical Lead: Amrinder Singh Sandhu (USA)

Editorial

The Cowardice of Religious Hooligans.

Professional religious’ hooligans amongst “Sikhs” who have no qualms about physically assaulting, injuring, maiming or attempting to murder those they disagree with justify their criminal acts by claiming that they are protecting the dignity of our Gurus in particular and the religion in general. The uncultured language they use – *Sodha Launna* remedy through violence - is indicative of their uncivilized justification.

Lower tier hooligans who specialize in causing a ruckus at Gurdwara diwans, removing turbans of other Sikhs, and stopping reformist parcharaks justify their hooliganism by claiming they are safeguarding the sanctity of our Gurdwaras.

The common and underlying claim that both groups of hooligans make – loud and clear – is that they have the *courage, valour* and *mettle* to stand up for the Gurus and religion. That they are brave, valiant, and heroic enough to sacrifice their personal self to apply corrective violence – *Sodha Launna* – on others.

The “courage, valour and heroism” of these religious thugs was in full display one December night in 2020, when a group of hoodlums carried out a murderous attack on Radio Virsa host and Sikh reformist Harnek Singh of New Zealand. These murderous thugs delivered 24 stabs into the body of a helpless man held back by his seat belt. They left him for dead because that was their intent.

THE MURDEROUS ATTACK.

The incident is described by Craig Kapitan in his report in the New Zealand Herald as follows:

A controversial Auckland radio host with a global following that included over half a million YouTube subscribers didn’t yet know it as he drove home from his studio on the night of Dec 23, 2020, but some of his on-air remarks had recently resulted in a death sentence being ordered for him.

Part of the injuries suffered by Harnek Singh. Photo courtesy of The New Zealand Herald. Full report available at <https://www.nzherald.co.nz/nz/radio-host-to-auckland-sikh-community-harnek-singh-speaks-for-first-time-after-near-fatal-driveway-attack/MLSLDC2WZCQ7LX3VDMRNUMPSUA/>

He suffered head wounds “right down to the skull” and “extensive wounds” to his neck and upper body, authorities allege. He also suffered a fractured skull, a broken arm, a cut to his ear that almost severed it and cuts to one of his arms so bad that two arteries were completely severed - likely leading to his death by blood loss had an officer not turned up quickly and applied a tourniquet, the Crown said.

You could say that he was stabbed within an inch of his life but, in a very real sense, it was probably even less than that,” Radich told jurors. “The Crown case is that this attack was at a level of viciousness that there can be no conclusion other than that the attackers intended to kill.

THE HEROISM OF RELIGIOUS HOOLIGANISM

The “courage and heroism” of these murderous thugs was celebrated across the (un)Sikh world of hooligans who posted posters of “*antim ardas*” of Harnek Singh, expressed satisfaction that an “enemy of the Gurus and Sikhi” had been dealt with or otherwise eliminated. They proposed a fund drive for their thugs-in-arms in case they got caught and had to face the law. It was as if they had a premonition that the murderous thugs had cut themselves, dropped a knife in Harnek’s car and left plenty of DNA there as well – and thus needed the fund drive to be saved.

This despite the fact that the mastermind baba had assured the murderous thugs that he would make all the weapons and evidence “disappear” with his miraculous powers. Nevertheless, the feeder groups of such hooliganism – the *derawadi baba* outfits expressed joy at the incident and offered it as a warning to others.

Also unbeknownst to him, a half-dozen would-be executioners were tailing him while packed into three vehicles, ready to carry out the violent order that had been handed down by a New Zealand-based critic.

That was the alleged scenario painted by prosecutors today as the trial began for four men accused of attempted murder and a fifth man accused of being an accessory to murder after the fact. Crown prosecutor Luke Radich told jurors today during his opening address that “having inflicted these injuries, his attackers quite literally left him for dead.

Prosecutors have named eight alleged conspirators altogether, although three of them have pleaded guilty.

The men - whose faces were covered and whom Harnek Singh did not recognise - came at his vehicle with bats, smashing the windscreen and driver’s window. It took some effort for them to do so, but they managed it. And once they had, they began stabbing him with knives.

Radio Virsa host and Sikh Reformist Harnek Singh. Photo courtesy of The New Zealand Herald.

Given that the hooligans and their supporting outfits had trumpeted their “courage, valour and heroism” to stand up for what is right, one would have expected the murderous thugs and their mastermind *derawadi* thug to walk into a police station and declare that they had done the act, and were prepared to face whatever punishment the law had to mete out to them. Now this would be real “courage and heroism” – even if in the perverted sense.

COWARDICE ON FULL DISPLAY.

But what we saw on the first day of the trial of 8 thugs in their attempted murder trial was unmitigated cowardice. All 8 came together in the ugliest display of limitless cowardice whereby each went on a full blown rampage to blame the other for “instigating, prompting, and activating the other.

A man with name suppression is on trial in the High Court at Auckland, accused of orchestrating the attempted murder of radio host Harnek Singh.
Photo: Jason Oxenham. Courtesy Craig Kapitan, The New Zealand Herald.

The ultimate prize for cowardice must go to the alleged mastermind *derawadi baba* who has asked for the court to not release his name and photo. One is thus at liberty to call him *baba humpty dumpty*.

Craig Kapitan reports in the New Zealand Herald as follows.

Prosecutors allege that the attack was orchestrated by a man with name suppression currently on trial for attempted murder.

The oldest defendant, a grey-haired man alleged to have orchestrated the execution attempt, has name suppression.

The man with name suppression is joined in the dock by four co-defendants: Jobanpreet Singh, who is accused of directly participating in the attack inside the

radio host’s vehicle; Jagraj Singh and Gurbinder Singh, who allegedly followed Harnek Singh home in a Toyota Prius, offering encouragement or support to the attackers; and Sukhpreet Singh, who is charged with accessory after the fact for allegedly welcoming two of the attackers into his home after the incident.

WHEN 8 CRIMINAL THUGS START TO BLAME EACH OTHER.

One of those who pleaded guilty is expected to testify against his former co-defendants as the trial plays out over the month in the High Court at Auckland. Craig Kapitan provides a glimpse of this “blame the other defendant” tactic in his New Zealand Herald report.

During cross-examination of Avtar Singh and another witness today, lawyer Dale Dufty, who represents the man with name suppression, suggested his client had no connection at all to either alleged attack plan.

“[He] didn’t tell you to buy the axe, did he?” Dufty asked.

“In actions, kinda,” the witness replied. “Directly, no. But indirectly, yep.”

Dufty responded: “Are you saying you were somehow manipulated into buying the axe and using it?”

The witness’ voice raised as he repeated that he had been young and stupid, and that he had been taken under the wing of a man who was “hinting on a constant basis that something needed to be done, [the radio host] needed to be dealt with”. A direct order wasn’t necessary, he said, comparing the man to a mafioso in his ability to make things happen without saying it directly. Dufty rubbished the description as “a bunch of nonsense”.

Eventually, the witness said, their relationship broke down after he realised the defendant wasn’t a healthy influence.

“He’s a thug,” the man surmised.

The defence lawyer also butted heads today with another witness who said the man with name suppression explicitly tried to recruit him to attack the radio host a week before the 2020 incident.

“He wants me to kill him,” Baljinder Singh, 42, said of an alleged meeting with the defendant in a parked car a week before Harnek Singh’s near-death experience. “I say, ‘No, I’m not doing it.’”

“[He] said Harnek had been talking a lot of shit on the radio ... which is not acceptable,” the witness previously told police. “[He said], ‘We want to do something about it and sort it out. Can you help us?’

“I took from what he said that he wanted me to help kill him. He didn’t use those words but I believe this is what he meant.”

WHEN THUGS PRESENT THEMSELVES AS VICTIMS

What the accused persons want the judge, jury and the world to believe is that they were really victims of Harnek Singh’s ideas, views and talks on his radio show. Craig Kapitan quotes the lawyer of the alleged mastermind tell the jury as follows:

“Harnek Singh was an agitator, professional provocateur,” Dufty said as he gave jurors an abbreviated lesson about the India-based Sikh religion and its diaspora in New Zealand. “We sometimes call that clickbait.”

“[He – the alleged mastermind] said Harnek had been talking a lot of shit on the radio ... which is not acceptable,” the witness (accused person Baljinder Singh) previously told police. “[He said], ‘We want to do something about it and sort it out. Can you help us?’

“I took from what he said that he wanted me to help kill him. He didn’t use those words but I believe this is what he meant.”

In essence, what these accused persons are making is a forked argument: we did not attempt to murder Harnek Singh, but if we did, it was because we were victims of his “agitation and professional provocation.”

USING THE DEFENCE OF PROVOCATION

It’s funny how people who claim they have the courage, valour and mettle to stand up for the Gurus and religion and are protecting the dignity of our Gurus and the religion and have what it takes to *Sodha Launna* suddenly turn around to spin a different tale when held accountable. And that what really happened was that they were “provoked into getting into 3 cars and go attack and deliver 24 wounds to a helpless and defenceless man, leaving him for dead.”

It’s hilarious how hooligans who claim they are safeguarding the sanctity of our Gurdwaras become totally consumed in wanting to save their own skin when faced with accountability in a court of law. It would make sense if a husband caught his wife with another person in his own bedroom and instantly drew his gun to shoot that man and or his wife dead. The defence of provocation would make some sense in such a circumstance. But to claim that someone’s views provoked them to carry out a murderous attack can only work when the target audience is a *dera* crowd and the influencer is *baba* humpty dumpty.

One gets the feeling that this “we were provoked by his opinions aired on radio” is less of a defence and more of a mitigating plea for a lesser sentence down the line – in the hope that the judge and jury would take pity on these “courageous and brave souls who were out to protect the sanctity of our Gurus and religion.”

MISREPRESENTING SIKHI

It appears that the accused mastermind is finding it hard to find what Harnek Singh actually may have said to “provoke them into wanting to murder him.” Going by the opening statements of defence counsel, comments by Harnek Singh against the agitation by Punjab’s farmers to protest the newly introduced farm bills were presented

as incidents of provocation. Even the accused mastermind seemed to understand that this was the lamest of a provocation one could think of. So an attempt was made to link the farmers protest to the religion of Sikhism.

Craig Kapitan quotes the lawyer of the alleged mastermind tell the jury as follows:

In recent years, he said, Harnek Singh had courted controversy with negative comments about orthodox members of the religion. His critics grew in 2020 when the radio host commented on a series of controversial laws that had been recently passed by the Indian parliament in which subsidies were ended for Punjab farmers.

Harnek Singh condemned the actions of the “Sikh farmers and those who were protesting”, Dufty explained. “Obviously, that wasn’t well-liked by Sikh people.” The resulting attack, Dufty said, was “carried out by angry young men who had a bone to pick.”

The alleged mastermind’s lawyer Dufty gave jurors an abbreviated lesson about the Sikh religion and its diaspora in New Zealand. Dufty described the religion as one that was *started in the largely agricultural Punjab region of India, and as one that emphasises equality and welfare for all.*

The attempt was to link criticism against the farmer’s protest to the Sikh religion. What the mastermind wants the judge, jury and the world to believe is that because Harnek Singh spoke his mind to criticize the farmer’s agitation, he was *actually* criticising our Gurus and the Sikh religion. And that is because Sikhism was *“started in the largely agricultural Punjab region of India.”*

This argument is faulty on four grounds. First, the Farmers Agitation was not a Sikh incident, it was a *farmers’* incident that involved Hindu farmers, Muslim farmers, Christian farmers, and Sikh farmers. The organizers of the protest took great pains to keep religious leaders *out* of their movement. How is it then, that only Sikhs were offended by Harnek Singh’s criticism of the event? Is the suggestion here that Sikhs are somewhat more emotionally influenced than others? Second, the whole of India, and probably the whole world was agricultural in the 15th century when Guru Nanak was born. So why is this mundane fact being highlighted if not merely to make a false connection between the Farmers Agitation and the Sikh Gurus? Hence, to imply that there is a connection between the Sikh religion and the Farmers Agitation because the Sikh religion was *“started in the largely agricultural Punjab region of India”* is problematic. Third, none of the ten Sikh Gurus were Jats (landowner farmers) – they were all *Khatris*. Fourth, the connotation that the Sikh principle of “welfare for all” was about agriculture - planting crops to feed the masses - is as ludicrous as it is limiting. So the suggestion that criticizing the Farmers Agitation somehow amounted to a disparagement of our Gurus does not hold water.

The people who claim they have the courage, valour and mettle to stand up for the Gurus and religion and are protecting the dignity of our Gurus and the religion are having a difficult time twisting and turning the facts about our Gurus and Sikhism just to save their skin.

THE PLAN WAS IN THE WORKS SINCE 2015.

Craig Kapitan writes in his New Zealand Herald report.

In 2015, as controversial Auckland radio host Harnek Singh was set to debate a visiting American Sikhism scholar at a local temple, young bodybuilder Avtar Singh went to Bunnings Warehouse and bought an axe. “I’m not proud of that moment,” the now 30-year-old (accused) testified today, explaining that he had been “brainwashed” by an older, charismatic man who had taken him under his wing and convinced him the radio host needed to be “shut down”.

Gurbinder Singh, left, and Sukhpreet Singh are two of the five men on trial in the High Court at Auckland in relation to the alleged attempted murder of radio host Harnek Singh. Photo: Jason Oxenham. Courtesy of The New Zealand Herald.

Jagraj Singh is on trial in the High Court at Auckland, accused of aiding or encouraging the attempted murder of radio host Harnek Singh. Photo: Jason Oxenham. Courtesy of The New Zealand Herald.

“To tell you the truth, [that axe] was either to hurt Harnek or someone who was around him at that time,” he sheepishly acknowledged to jurors in the High Court at Auckland, explaining that the immature, half-baked plan was quickly thwarted after a friend noticed the weapon in his pants and told him to leave it in the car. About five years later, on a night in December 2020, the radio host became the victim of a more successful attack by a group of strangers who rammed his Ute near his Wattle Downs home and stabbed

Jobanpreet Singh is on trial in the High Court at Auckland. Photo / Jason Oxenham. Courtesy of The New Zealand Herald.

him dozens of times - fracturing his skull and nearly causing him to bleed to death.”

THERE WAS MORE TO THE PLAN OF MURDER.

On the first day of the trial, prosecutor Radich pointed to Telco data retrieved by police which is alleged to show defendant Jobanpreet Singh texting a woman on the morning after the attack. Craig Kapitan writes:

“He (Harnek Singh) got stabbed with knives all across his neck. We never thought that he will still be safe,” Jobanpreet Singh is alleged to have written, according to a translation of one of the messages. He went on to express doubt the radio host would ultimately survive and revealed a plan to burn down his house during his funeral, prosecutors

said.”

While the murdered victim was to have been cremated, and his family, relatives and friends attend the funeral, these people with the “courage, valour and mettle to stand up for the Gurus and religion and protecting the dignity of our Gurus and the religion” had criminal plans to go to their victim’s house to burn it down.

Had this plan to burn down the victim’s house come to fruition, one can only wonder as to how the “courage and heroism” of these murderous thugs “to protect the sanctity of our Guru and Sikhism” would have been celebrated across the (un-Sikh) world of hooligans. And as to what sort of claims and warnings would have flooded the social media accounts of the *derawadi* outfits that act as feeder groups of such hooliganism. One can only wonder.

**Karminder Singh Dhillon, PhD (Boston)
Editor-in-Chief.**

ਹਉ ਪੰਥੁ ਦਸਾਈ ਨਿਤ ਖੜੀ
Haon Panth Disayi Nit Khrree

Karminder Singh, PhD (Boston).
dhillon99@gmail.com

This *Shabd* is composed by Guru Ramdas ji and recorded on page 41 of the Sri Guru Granth Sahib ji.

ਸਿਰੀਰਾਗੁ ਮਹਲਾ ੪ || *Sri Rag Mehla 4*

ਕੇਈ ਪੁਭੁ ਦਸੇ ਤਿਨਿ ਜਾਉ || *Haon Panth Disayi Nit Khrree Koyi Prabh Dsay Tin Jao(n).*

Haon – Me, I. **Panth** – Way, path. **Disayi** – Seeking, in search of. **Nit** – Lit. Daily. Metap. Constantly. **Khrree** – Lit. Standing. Metap. In expectation. **Koyi** – Someone, something. **Prabh** - Master, Creator. **Dsay** – Lit. Tell, show. Metap. Guide. **Tin** – That, it. **Jao(n)** – Lit. Go, take, walk, traverse.

I Am Constantly in Search of the Path Towards the Creator Within; In The Expectation That Someone Would Guide Me to Traverse It.

ਜਿਨੀ ਮੇਰਾ ਪਿਆਰਾ ਰਾਵਿਆ ਤਿਨ ਪੀਛੈ ਲਾਗਿ ਫਿਰਾਉ || *Jini Mayra Piara Raveya Tin Peechaiy Laag Firao(n).*

Jini – Someone. **Mayra** – My, mine. **Piara** – beloved. **Raveya** – Lit. United with. Sp. Realized within. **Tin** – That, who. **Peechaiy Laag** – Follow. **Firao(n)** – Go about. **Peechaiy Laag Firao(n)** – Idio. Be guided by.

In The Expectation to Be Guided by Someone Who Has Realized My Beloved Creator Within.

ਕਰਿ ਮਿੰਨਤਿ ਕਰਿ ਜੋਦੜੀ ਮੈ ਪੁਭੁ ਮਿਲਣੈ ਕਾ ਚਾਉ || ੧ || *Kar Minet Kar Jodrrre Mein Prabh Milnnaiy Ka Chao.*

Kar - 1. Do, perform, undertake, earn. 2. Allow. **Minet** - Plead. **Jodrrre** – Beg, beseech. **Mein** – I, me. **Prabh** - Master, Creator. **Milnnaiy** – Lit. To meet. Sp. To realize. **Ka** – Of. **Chao** – Yearning, longing.

I Plead and Beseech That I Have a Longing to Realize the Creator Within.

ਮੇਰੇ ਭਾਈ ਜਨਾ ਕੇਈ ਮੇ ਕਉ ਹਰਿ ਪੁਭੁ ਮੇਲਿ ਮਿਲਾਇ || *Mayray Bhai Jna Koyi Mo Ko Har Prabh Meyl Milaye.*

Mayray – My, mine. **Bhai Jna** – Lit. Brother folk, spiritual companions. **Koyi** – Someone, something. **Mo Ko** – Me. **Har** – Omnipresent. **Prabh** - Master, Creator. **Meyl Milaye** - Lit. Caused to meet. Sp. Caused to realize.

O Spiritual Folk, Someone Has Caused Me to Realize the Omnipresent Creator Within.

ਹਉ ਸਤਿਗੁਰੁ ਵਿਟਹੁ ਵਾਰਿਆ ਜਿਨਿ ਹਰਿ ਪੁਭੁ ਦੀਆ ਦਿਖਾਇ || ੧ || ਰਹਾਉ || *Haon Satgur Vittho(n) Variya Jin Har Prabh Deeya Dikhaye. Rahao.*

Haon – I am. **Satgur** - Sat + Gur. Messages or counsel of the Creator-connecting Guru *shabd*. **Vittho(n)** – Towards, unto. **Variya** – Sacrifice. **Jin** – Who, that. **Har** – Omnipresent. **Prabh** - Master, Creator. **Deeya Dikhaye** – Lit. Caused to see. Sp. Cause to realize.

I Am a Sacrifice unto The Creator-Connecting Guru *Shabd* That Has Caused the Realization of the Omnipresent Creator Within.

ਹੋਇ ਨਿਮਾਣੀ ਢਹਿ ਪਵਾ ਪੂਰੇ ਸਤਿਗੁਰ ਪਾਸਿ || *Hoey Nimanni Ddheh Pvaa(n) Puraiy Satgur Paas.*

Hoey – Become, in. **Nimanni** – Humility. **Ddheh Pvaa(n)** – Lit. Fall. Metap. Bow, submit. **Puraiy** - Lit. Complete. Sp. Divine. **Satgur** - Sat + Gur. Messages or counsel of the Creator-connecting Guru *shabd*. **Paas** - With, to.

I Thus Submit in Humility to The Divine Creator-Connecting Guru *Shabd*.

ਨਿਮਾਣਿਆ ਗੁਰੁ ਮਾਣੁ ਹੈ ਗੁਰੁ ਸਤਿਗੁਰੁ ਕਰੇ ਸਾਬਾਸਿ || *Nimanneya Gur Mann Hai Gur Satgur Krey Sabas.*

Nimanneya – Sans dignity, pride, honor. **Gur** - Messages or counsel of the Guru *shabd*. **Mann** – Dignity, pride, honor. **Hai** - Is. **Satgur** - Sat + Gur. Messages or counsel of the Creator-connecting Guru *shabd*. **Krey** - 1. Do, perform, undertake, accord, earn. 2. Allow. **Sabas** - Applaud, commend, praise, acclaim.

The Counsel of the Guru *Shabd* Is the Spiritual Honor for Those Without It; I Acclaim the Counsel of The Creator Connecting Guru *Shabd*.

ਹਉ ਗੁਰੁ ਸਾਲਾਹਿ ਨ ਰਜਊ ਮੈ ਮੇਲੇ ਹਰਿ ਪ੍ਰਭੁ ਪਾਸਿ || ੨ || *Haon Gur Salahe Na Raj-oo(n) Mein Maylay Har Prabh Paas.*

Haon – I, me, my. **Gur** - Messages or counsel of the Guru *shabd*. **Salahe** – Praise, commend, acclaim. **Na** – Negative. **Raj-oo(n)** – Satiated, satisfied. 2. Enough, sufficient. **Mein** – Me. **Maylay** - Lit. Get to meet. Sp. Get to be realized. **Har Prabh** – Omnipresent Master, Creator. **Paas** – With, to, within.

My Acclaim of the Counsel of the Creator-Connecting Guru *Shabd* Is Never Enough; It Caused Me To Be Realized Of The Omnipresent Creator Within Me.

ਸਤਿਗੁਰੁ ਨੋ ਸਭ ਕੇ ਲੋਚਦਾ ਜੇਤਾ ਜਗਤੁ ਸਭੁ ਕੋਇ || *Satgur No Sabh Ko Lochda Jeyta Jagat Sabh Koey.*

Satgur - Sat + Gur. Messages or counsel of the Creator-connecting Guru *shabd*. **No** – Of. **Sabh Ko** – All, everyone. **Lochda** – Yearn, long for. **Jeyta Jagat** – The entire world. **Sabh Koey** – Everyone.

All Yearn for The Counsel of the Creator Connecting Guru *Shabd*; Everyone Within the Entire Spiritual World.

ਬਿਨੁ ਭਾਗਾ ਦਰਸਨੁ ਨਾ ਥੀਐ ਭਾਗੀਣ ਬਹਿ ਰੋਇ || *Ben Bhaga(n) Darshan Na Theaiy Bhagneenn Beh Roye.*

Ben – Sans. **Bhaga(n)** – Grace. Note: The grace of the *shabd* is in the form of enlightenment. **Darshan** - Lit. 1. Sight, view, glimpse, meeting, seeing, observing. 2. Philosophy, messages. Sp. Realization. **Na** – Negative. **Theaiy** – Happen, take place, occur. **Bhagneenn** – Devoid of grace. **Beh Roye** – Lit. Cry weep. Sp. Regret.

Realization of The Counsel of the Creator Connecting Guru *Shabd* Cannot Happen Sans the Grace of Enlightenment; Being Devoid of Such Grace Is Regretful.

ਜੋ ਹਰਿ ਪ੍ਰਭੁ ਭਾਣਾ ਸੇ ਬੀਆ ਧੁਰਿ ਲਿਖਿਆ ਨ ਮੇਟੈ ਕੋਇ ॥੩॥ *Jo Har Prabh Bhanna So Theeya Dhur Likhia Na Meyttaiy Koye.*

Jo – That which. **Har** – Omnipresent Creator. **Prabh** - Master, Creator. **Bhanna** – Will, *hukm*. **So** – That. **Theeya** – Happens, ensues, transpires. **Dhur** - Lit. Origin, root. Sp. Conscience. **Likhia** - Lit. Written out, engraved, accounted for. Sp. Imbued, imbibed. **Na** – Negative. **Meyttaiy** – Eliminate. **Koye** – Anyone, anyway. **Na** – **Meyttaiy Koye** – Idio. Permanent, forever.

The Hukm Which Transpires Pertaining to Enlightenment Is That All That I Imbibe Within My Conscience Is Permanent.

Note: The Teekas translate the concepts of ਭਾਗਾ Bhaga(n) and ਧੁਰਿ ਲਿਖਿਆ Dhur Likhia as “pre ordained destiny.” The translation of the concepts in the above two verses is thus: One can only meet the Guru if it is pre-destined and no one can erase the pre-ordained destiny. Such a translation goes against the grain of principles of Guru Nanak’s spirituality such as ਜੇਹਾ ਬੀਜੈ ਸੇ ਲੁਣੈ ਕਰਮਾ ਸੰਦੜਾ ਖੇਤੁ ॥ Jeyha Beejay So Lunney Karma Sandra Kheyt. SGGGS 134. Meaning: “I Alone Will Reap All That I Sow; Actions Are the Basis of Spirituality.” And ਆਪੇ ਬੀਜ ਆਪੇ ਹੀ ਖਾਹੁ ॥ Apey Beej Apey Hee Khah. Meaning: Reap the rewards according to what you sow. Further, if everything was pre-ordained and happened according to destiny, then there would be no need for any spiritual effort, no need to read, understand, know and abide by the messages of Gurbani. All we would need to do is sit and wait for destiny to play its part.

ਆਪੇ ਸਤਿਗੁਰੁ ਆਪਿ ਹਰਿ ਆਪੇ ਮੇਲਿ ਮਿਲਾਇ ॥ *Apay Satgur Aap Har Apay Mayl Milaye.*

Apay – Self. **Satgur** - Sat + Gur. Messages or counsel of the Creator-connecting Guru *shabd*. **Aap** – Self. **Har** - Omnipresent Creator. **Mayl Milaye** - Lit. Cause to meet, bring about a meeting. Sp. Cause to realize, bring about realization.

The Self Brings About Enlightenment the Creator-Connecting Guru *Shabd* and The Self Brings About Realization of The Omnipresent Creator Within.

ਆਪਿ ਦਇਆ ਕਰਿ ਮੇਲਸੀ ਗੁਰ ਸਤਿਗੁਰ ਪੀਛੈ ਪਾਇ ॥ *Aap Dya Kar Meylsi Gur Satgur Peechaiy Paye.*

Aap – Self. **Dya** - Compassion, benevolence. **Kar** - 1. Do, perform, undertake, earn, bestow. 2. Allow. **Meylsi** – Lit. Enable a meeting. Sp. Enable realization. **Gur Satgur** - Sat + Gur. Messages or counsel of the Creator-connecting Guru *shabd*. **Peechaiy Paye** – Lit. Follow. Metap. Abide.

I Bestowed Benevolence On My Self to Enable Realization of the Counsel of the Creator-Connecting Guru *Shabd* by Abiding by It.

ਸਭੁ ਜਗਜੀਵਨੁ ਜਗਿ ਆਪਿ ਹੈ ਨਾਨਕ ਜਲੁ ਜਲਹਿ ਸਮਾਇ ॥੪॥੪॥੬੯॥ *Sabh Jagjivan Jag Aap Hai Nanak Jal Jleh Smaye.*

Sabh – All. **Jagjivan** – Lit. Universe. **Jag** – Lit. World. Sp. Spiritual world. **Jagjivan Jag** – Idio. The ultimate of spirituality. **Aap** – Self. **Hai** – Is. **Jal** – Lit. Water. **Jleh** – With water. **Smaye** - Lit. Merge, **Jal Jleh Smaye** – Idio. Become one become one with. Instill, imbue.

Nanak, The Ultimate of Spirituality Is for The Self to Become Imbued with The Omnipresent Creator Within.

Article 25: Why Blame Others?

By Dr Jogishwar Singh

Switzerland.

jogishwarsingh@gmail.com

I have noticed that every time elections take place in Punjab, the ruling Akali Dal party ratchets up its talk about demanding a change to Article 25 of the Constitution of India. A lot of song and dance is made about the immediate necessity of changing the text of this article to recognise the distinct identity of the Sikhs. However, once the elections are over and done with, the crescendo of noise on this subject very quickly fades away, only to be resuscitated when the next elections approach, either in the mandated time of five years or earlier if the rulers call for early elections. This ritual has been amusing me ever since the age of 18 or so which means that this parody of a defence of Sikh identity has been going on for over 45 years.

To better quantify what I am writing about, I would like to present any readers of this piece with the full text of Article 25 of the Constitution of India, taken from the official Indian government website. Here it is:

25 (1) Subject to public order, morality and health and to the other provisions of this Part, all persons are equally entitled to freedom of conscience and the right freely to express, practice and propagate religion.

(2) Nothing in this article shall affect the operation of any existing law or prevent the State from making any law: –

(a) regulating or restricting any economic, financial, political or other secular activity which may be associated with religious practice;

(b) providing for social welfare and reform or the throwing open of Hindu religious institutions of a public character to all classes and sections of Hindus

Explanation 1: the wearing and carrying of kirpans shall be deemed to be included in the profession of the Sikh religion.

Explanation II: - In sub-clause (b) of clause (2), the reference to Hindus shall be construed as including a reference to persons professing the Sikh, Jain or Buddhist religion, and the reference to Hindu religious institutions shall be construed accordingly.

It is not possible to estimate how many tonnes of ink have been put to paper discussing this issue of including Sikhs as Hindus in Explanation II of Article 25 of the Indian Constitution. Self-appointed guardians of Sikh identity, whose personal lives are in total contradiction to the principles laid down by our glorious Gurus, cry themselves hoarse about how they will fight to get this absurdity of Article 25 rectified if they are elected. Then they get elected and forget all about doing something about it till the next election comes along when the whole vaudeville starts again.

Thinking about this issue has made me examine a more fundamental point. Do Sikhs of today have the moral right to claim that this Article 25 of the Constitution of India does not accurately reflect ground reality as mirrored by present day Sikh society? This leads me to examine the state of Sikh society today. Let us take up different aspects, one after the other.

Sikh society today is totally caste ridden, just like Hindu society. I constantly hear Sikhs proudly explaining to foreigners who ask about the differences between Hinduism and Sikhism that the Sikh religion does not recognise the division of society on the basis of caste. This makes me laugh. Apart from maybe a very small, enlightened minority, most Sikhs are prone to caste prejudices. The only difference is that while Hindu society has Brahmins, Kshatriyas, Vaishya's, Shudras, Sikh society has Jatts, Khatri, Aroras, Mazhbi Sikhs and what have you. The nomenclature might be different; the prejudice is very much similar.

Many Sikhs do not even use the name Singh or Kaur these days, using just a first name and their caste name as family name. They negate the gift of social equality handed down to us by our Tenth Master whose life of sacrifice for the Khalsa Panth should have elevated this gift of the names Singh and Kaur to unchallengeable status. Singh and Kaur are being abandoned in the name of so-called integration in to western or other countries. Such abandon displays a total lack of knowledge about our past and what these names represent. The Toms, Dicks and Harrys masquerading as Sikhs wear thick steel bangles while mouthing slogans of Khalistan in several cases, without having even a basic understanding of what Singh and Kaur have represented in history as cornerstones of a distinct Sikh identity by total rejection of the caste system, a major characteristic of the organisation of Hindu society.

Not only do these hyphenated "Sikhs" not understand the reasoning behind our Tenth Master's blessing us with Singh and Kaur as our family names, they also abandon the distinct physical identity which was conferred on us to make us stand out as members of the Khalsa, a revolutionary effort at empowerment of the down trodden sections of traditional Hindu society. The Tenth Master said, "Khalsa méro roop hai khaas; Khalsey mé haun karon niwaas". Reading or even writing these words electrifies my being even at my present age. How many young or even not so young Sikhs today have a distinct outward identity distinguishing them from taken as Hindus?

This fact was brought home to me last year in a stark manner in Geneva, where I work. Sikh human rights groups from the US, Canada and some other countries had organised a protest march in front of United Nations office, demanding redress of various grievances. Some Swiss journalist friends of mine went to cover this demonstration because they are interested in matters concerning Sikhs after knowing me personally. They were surprised to find that a large number of speakers, even the main spokesperson, did not even have the Sikh identity. They asked me to explain how people who did not even look like Sikhs, who do not have the gumption to follow the teachings of the Tenth Master, could represent Sikhs. I am not condemning anybody here, just narrating a surprise expressed by my Swiss journalist friends. The point being made is that fewer and fewer Sikhs have a physical appearance making them different from Hindus.

Let us consider other aspects of modern-day Sikh society. The female infanticide ratio in Punjab, even amongst its Sikh population, is one of the highest in the country after states like Haryana and Rajasthan. I do not have the precise figures but several articles that I have read firmly place Punjab in the top five states in what concerns female infanticide. These statistics are very much similar to those of Hindu majority states in North India.

Even outside India, Sikh households display a distinct bias in favour of male children, in total contradiction to what our Gurus tried to pull us away from. The birth of a male child is a cause of joyous festivities while the birth of a female child might not cast a pall of gloom but certainly does not lead to much celebration from what I have seen in practice. How are Sikhs different from others in this male child-oriented preference?

A look at the matrimonial columns in any Indian or Indian diaspora-oriented newspaper, apart from being one of the finest examples of unintended humour, easily reveals the totally caste ridden character of Sikh society. Jutt girls are looking for Jutt boys, preferably clean shaven; Arora girls are looking for Arora boys, Khatri girls are looking for Khatri boys. Where are the teachings of Sikhi in all this? There is no difference at all in the matrimonial

advertisements between Sikh families and Hindu families. Both look for fair skinned partners from mostly the same caste groups. No girl or boy is ever dark in these. They might be “wheat complexioned” but never dark. If some extra-terrestrial were to read these matrimonial advertisements, he/she would think that no dark skinned people exist in any Indian or Indian origin communities! No distinction of any social sort can be discovered between Hindu and Sikh societies in what concerns every day crucial matters.

Sikh society is as dowry ridden as Hindu society, if not worse. Some of the crassest and disgusting displays of bad taste and drunken boorish behavior that I have ever seen in my life have been at Sikh weddings. Such weddings have basically just been occasions to flaunt wealth and gadgets. Sikh Gurus’ teachings are injunctions to simple living, simplicity, humility. Sikh weddings these days are total contradictions of such values. A whole plethora of ceremonies have been added to prolong the displays of wealth and occasions to get drunk. Instead of Sikh weddings being a matter of a simple Anand Kaaraj early morning in a Gurdwara, Sikh society now has ceremonies like “roka”, exchange of rings, “aakhaa”, wedding reception and what have you. I don’t even remember the names of such numerous ceremonies, totally destroying the pristine simplicity of an early morning Anand Kaaraj with the sublime verses of the “lavan”. I fail to discern any difference in wedding invitation cards sent for Sikh or Hindu weddings. Some of them look like mini novellas, consisting of eight to ten pages in thick, red/crimson colour. Instead of the simplicity preached by our Gurus, the motto seems to be “If you have it, flaunt it”.

Another point which we Sikhs keep pointing out as a difference to Hinduism is that Hindus indulge in idol worship while we do not. I do not buy this argument at all. We may not be worshipping idols in the form of stone statues, but I can show you innumerable examples of Sikh households where pictures of Sikh Gurus are practically worshipped. Sikhs bow in front of such pictures which are pure figments of the artists’ imagination. I have even seen Sikhs praying to such pictures for this or that boon. Is this not idol worship? Sikhs put earthen lamps in thaalis to do aarti in the evenings. For those who do not believe this, I can tell them to go to even one of our Takhts to see such a ceremony for themselves. We are excellent at declaiming how we are different from Hindus but in practice we are very poor at staying true to the quintessence of Sikhi.

I know of so many Sikh families where the women keep fasts like Karva Chauth. They perform exactly the same ceremonies as Hindu women do on such occasions. I have no problem with people fasting for health reasons but fail to see the logic of doing this as a religious practice on specified dates when Gurbani clearly highlights the uselessness of such rituals for attaining salvation. We Sikhs have failed in a major way to free ourselves from the shackles prevalent in a caste and ritual ridden Hindu society which dates from a much longer period. Lakshmi Pooja at Diwali is prevalent in innumerable Sikh households. Sikh families go regularly on pilgrimages to Hindu shrines like Vaishno Devi, Mansa Devi and other places. They perform exactly the same rituals at these shrines like Hindus. Any visitor to these shrines can notice this fact.

Our Tenth Master expressly forbade us from following any living Guru after his demise. He designated the Sri Guru Granth Sahib as our Guru for eternity. How do we reconcile this with the innumerable Sikh followers of Sants, Babas, Deras and charlatans in Punjab and outside Punjab? Such deras have mushroomed all over Punjab and other states in North India. Sikhs living abroad are prone to the same fallacy. They travel to India to specially visit such places to get the “mantra” from their living Guru, totally ignorant of the sublime universal message of the Guru Granth Sahib. Such credulous Sikhs, behaving just like credulous Hindus or others, allow such charlatans to maintain opulent lifestyles, preaching a mish mash of instant salvation formulae. As is stated in the Sri Guru Granth Sahib, the path of Sikhi is sharper than the edge of a sword, it is narrower than such an edge and this is the path we have to walk on. We cannot do so by going shopping in the present day super mall of instant salvation

promising charlatans. We are ignorant beings who are ignoring the jewel of a teaching which our eternal Guru provides us.

We Sikhs have abandoned our traditional democratic decision making forums like the Sarbat Khalsa which had been a hallmark of our distinctive separate identity. These forums exist in name but are corrupted parodies of the participative democracy which was our strength in the dark days when ruling powers were trying to eliminate Sikhs in Punjab. How is Sikh society of today different from Hindu society in what concerns its decision making forums or procedures? How is the conduct of Sikh politicians any different from the conduct of Hindu or other politicians? Are Sikh politicians more honest, do they apply the principles of Sikhi to their daily lives? So why are we so bothered by Article 25 of the Indian Constitution when our society and our daily conduct show no distinction from others?

I believe that if we Sikhs were to follow the teachings of our Gurus, rid our society of the evils which our Gurus tried to eliminate, only then would we have a proper justification for demanding recognition of our distinct identity under Article 25. Otherwise it is a weak demand based on bogus premises for purely electoral reasons.

In conclusion, I am reminded of an axiom in English, "If it looks like a duck, walks like a duck and quacks like a duck, it must be a duck". I modify it slightly to encapsulate what I believe to be an accurate description of present day Sikh society, "If it looks like a non-Sikh, acts like a non-Sikh and is named like a non-Sikh, it must be a non-Sikh".

Around The Corner

Charles Hanson Towne.

*Around the corner I have a friend,
In this great city that has no end,
Yet the days go by and weeks rush on,
And before I know it, a year is gone.*

*And I never see my old friends face,
For life is a swift and terrible race,
He knows I like him just as well,
As in the days when I rang his bell.*

*And he rang mine but we were younger then,
And now we are busy, tired men.
Tired of playing a foolish game,
Tired of trying to make a name.*

*"Tomorrow" I say! "I will call on Jim
Just to show that I'm thinking of him",
But tomorrow comes and tomorrow goes,
And distance between us grows and grows.*

*Around the corner, yet miles away,
"Here's a telegram sir," "Jim died today."
And that's what we get and deserve in the end.
Around the corner, a vanished friend.*

Charles Hanson Towne (1877-1949) was an author, editor and popular New York celebrity. From 1924 to 1929 he edited many magazines including Smart Set, Delineator, Designer, McClure's, and Harper's Bazaar.

Our Sikh Gurus; Historicity of their Images

RISHPAL SINGH SIDHU

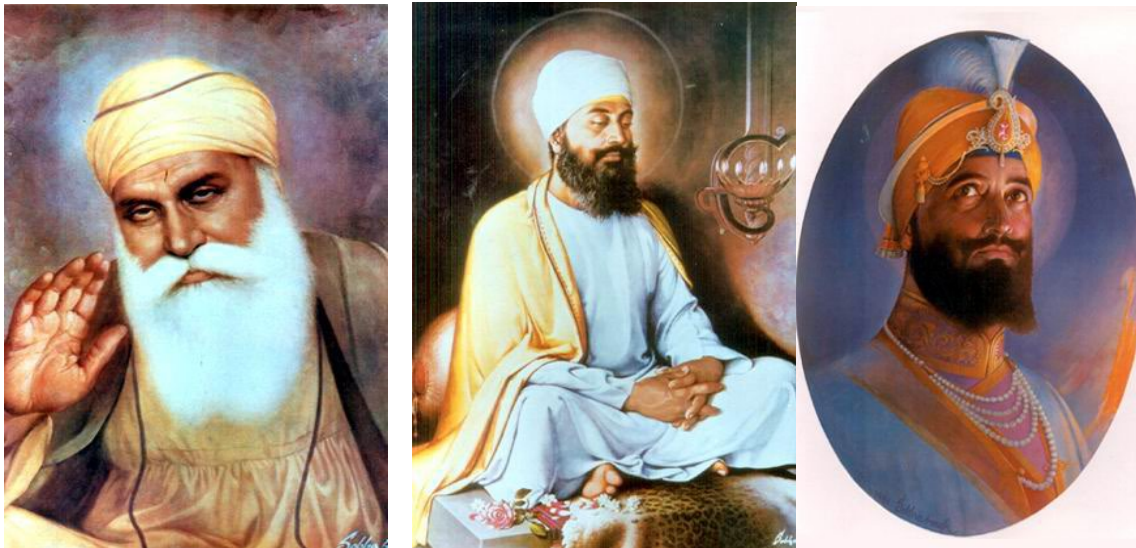
Library and information services professional (semi-retired)

rishpal.sidhu@gmail.com

Do artists' sketch drawings and paintings of our Sikh Gurus allegedly done during their lifetimes really exist? If so, how real are they and has their authenticity been established and independently verified by art historians beyond any reasonable doubt? Sikh scholar, the late Dr. Trilochan Singh travelled throughout India and Pakistan in 1957-1959 to do research on the lives of Guru Nanak and Guru Tegh Bahadur and claimed to have discovered a painting of Guru Tegh Bahadur in 1958 and published this in his book *Guru Tegh Bahadur: Prophet and Martyr (A biography)*.¹ The frontispiece of this book bears a replication of this painting. There are conflicting dates of Guru Nanak's travels to Arab countries. However, sufficient evidence exists that he visited Baghdad and a painting of him was allegedly done by Persian miniaturist painter Kamal-uddin Behzad (c. 1455/60 – 1535) of Baghdad.

Our Sikh Gurus could have easily commissioned paintings of themselves during their lifetimes, but they did not as this is contrary to the philosophy of the Sikh faith and goes against the very essence of Sikh teachings. Sikhism considers the worship of paintings and illustrations of our Sikh Gurus as '*manmat*' (contrary to our Sikh faith). It begs the question of how is it possible to give a human form to God, especially to our Gurus who never once themselves claimed to be a God. Yet, we have counter-intuitively ended up creating such paintings as objects for deification. What is the power of such paintings? Of all the paintings of the Sikh Gurus, S. Sobha Singh's paintings are the most well-known and likely to be found in Sikh homes, some *langar* halls, and possibly even in the *darbar sahib* of some gurdwaras around the world. Sobha Singh's work has tended to focus exclusively on the faces of our Gurus and in the mind's eye, his paintings of Guru Nanak, Guru Arjan Dev, and Guru Gobind Singh today dominate the global Sikh community's perception of these three Gurus.

Paintings of the Sikh Gurus by S. Sobha Singh

Source: <http://www.sobhasinghartist.com>

Concerned with the proliferation of varying images of Guru Nanak and the Sikh Gurus that came after him, the then SGPC Publications Secretary wrote to renowned Sikh scholar Prof. Sahib Singh on 4 January 1951 to seek his views on their proposal for uniform representative images of the Sikh Gurus. These depictions were essentially at the whims of the various artists. He proffered that these artists be invited to take account of which features to consider in their depictions and to submit their visual representations for an SGPC panel to moderate on a uniform image of the Sikh Gurus. In his considered reply, Prof. Sahib Singh, while commending the SGPC for raising this important matter, expressed dismay at the SGPC's willingness to even consider the acceptance of this imagery. He reproached that such consideration would be a retrogressive step in the Sikh faith and questioned how such images would be used in homes alongside other non-religious photos. Rather, he strongly advocated display and acceptance of the Guru's *shabad* in homes, and drew particular attention to Bhai Gurdas Ji's Vaar 24 pauri 11.²

ਗੁਰ ਮੂਰਤਿ ਗੁਰ ਸਬਦੁ ਹੈ ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਮਿਲਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲਾ।

Gur Moorati Gur Sabadu Hai Saadhsangati Mili Anmrit Vaylaa |

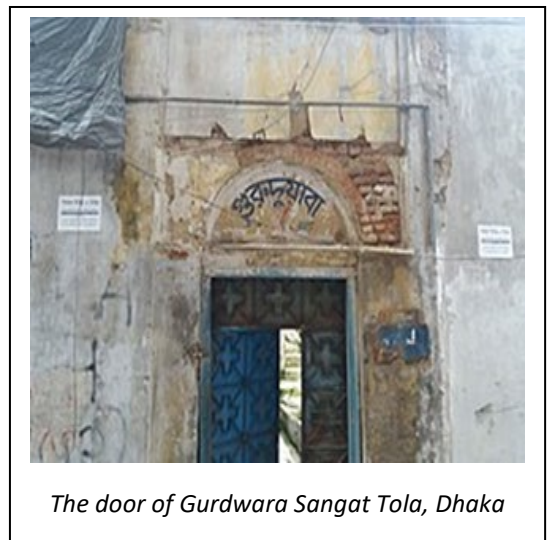
Only the Guru's word is the idol of Guru and this word is received in the holy congregation in the ambrosial hours of the day.

ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ: ਵਾਰ ੨੪ ਪਉੜੀ ੧੧ ਪੰ. ੩

The SGPC has not been consistent in its approach and deliberation on this important matter. Harinder Singh Sikka produced the Punjabi film *Nanak Shah Fakir* based on the life of Guru Nanak and it was first screened at the Cannes Film Festival in 2014. The SGPC initially applauded the film for making the younger generation aware of Sikh history, and later changed its mind following objections from some quarters, declaring that the picturisation of Guru Nanak in human form is against Sikhi. The film was then modified in compliance with the demands of the SGPC and Guru Nanak's character, originally played by actor Harish Khanna, was converted to animation. The film was subsequently released for screening in India on 13 April 2018.

Not unlike the Sikh faith, many Muslims believe that the depiction of images of prophet Muhammad can give rise to idolatry, where an image rather than the divine being it symbolises, can become the object of worship and veneration. A 1976 epic film titled *The Message* and also known as *Mohammad, Messenger of God* attracted controversy, and a light bulb on the camera was used during the scenes of characters with prophet Muhammad to represent his immanence. Islamic tradition or *Hadiths* strictly prohibits images of Allah, Prophet Muhammad, and all other prophets of the Christian and Jewish traditions. Chapter 42, Verse 11 of the *Koran* signifies that "Allah is the originator of the heavens and the earth and there is nothing like a likeness of Him."³ It appears that Sunni and Shia Muslims differ on this issue because these two branches of Islam ascribe to different *Hadith* collections. Shia scholars have taken a more liberal view, suggesting that it is permissible to depict Muhammad on TV or movies if done with respect.

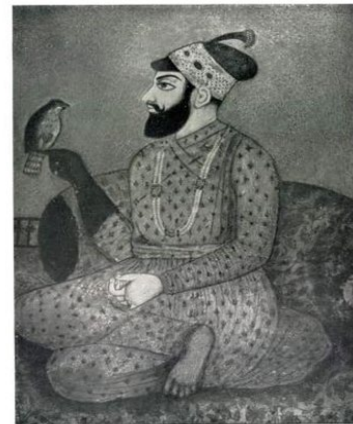
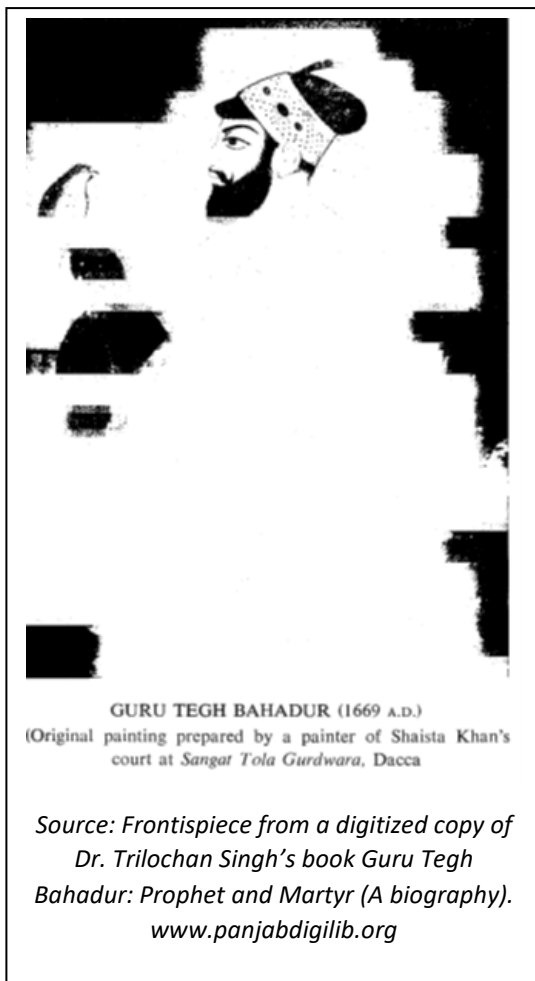
In the Christian and Buddhist faiths, there are no known contemporary images of Jesus and Buddha from their lifetimes, and they were never once depicted in human form. As with Sobha Singh's paintings of our Sikh Gurus, some of the best-known depictions of Jesus Christ today are from Leonardo da Vinci's "Last Supper" to Michael Angelo's "Last Judgment" in the Sistine Chapel. Of late, the portrayal of Jesus as a white European man has come under renewed scrutiny during this period of introspection over the legacy of racism in society.⁴

The door of Gurdwara Sangat Tola, Dhaka

In his research, Dr. Trilochan Singh records that Guru Tegh Bahadur visited Eastern India sometime between 1666-1668 and stayed in Dhaka from December 1666 to May 1667. The sangat in Dhaka had a *dharamsal* specially built for Guru Tegh Bahadur's stay. This building of than 350 years now lies abandoned in Dhaka, Bangladesh.

It is alleged that just before leaving Dhaka, Guru Tegh Bahadur consented to a request by the mother of Bhai Bulaki Das (masand of the Sikh sangat in Dhaka at the time of Guru Tegh Bahadur's visit) to have his portrait painted by Ahsan, the Royal Painter of Shashta Khan, the Governor of Bengal in 1668AD, so as to have a glimpse of the Guru's divine personality. It has been reported that "the painter successfully painted every detail of Guru Tegh Bahadur's body and dress on the canvas, but that he could not paint the face of the Guru for his portrait as the resplendence of the Guru's face dazzled his eyes. Ultimately Guru Tegh Bahadur (himself) gave finishing touches to the self-portrait by preparing his face with the brush of the painter." 5 This historical fact is said to have been recorded by Sarup Das Bhalla, a descendant of Guru Amar Das in *Mehima Prekash* (1773 AD) and Kavi Santokh Singh in his *Suraj Prakash* (1842 AD).6 Dr. Trilochan Singh "discovered" this painting in 1958 and published it in his book together with photographs of other relics of this period. He further noted that the original painting was handed over to the Victoria Memorial Museum in Calcutta (now Kolkata) and is said to have "been badly mauled" by the authorities and is now no longer on display.

GURU TEGH BAHADUR (1669 A.D.)
(Original painting prepared by a painter of Shaista Khan's court at *Sangat Tola Gurdwara, Dacca*)

Sri Satguru Jagit Singh Ji eLibrary

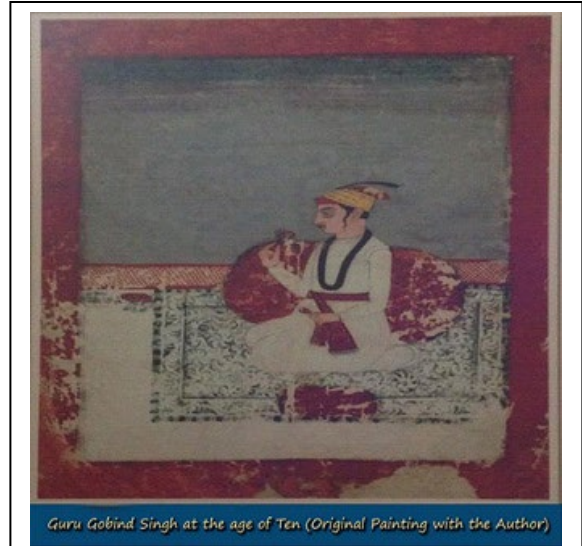
NamdhariElibrary@gmail.com

Source: Frontispiece from a digitized copy of Dr. Trilochan Singh's book *Guru Tegh Bahadur: Prophet and Martyr (A biography)*.
www.panjabdigilib.org

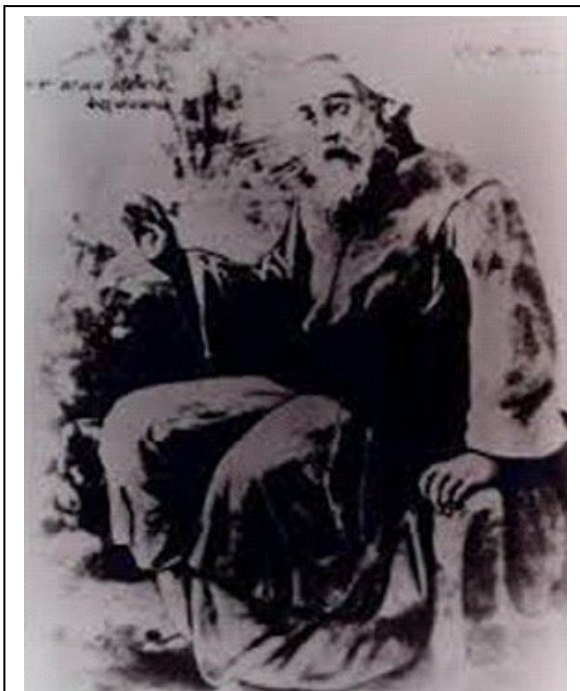
Dr. Trilochan Singh dedicated his book to his son Anurag Singh, who claims to have the original of a contemporary painting of Guru Gobind Singh (reproduced below) at the age of ten in his personal library, and has drawn comparison to the likeness in the eyes, turban, and postures of Guru Tegh Bahadur and his son (image reproduced below).⁷

Some controversy exists regarding the number of udasis undertaken by Guru Nanak during his lifetime and before settling in Kartarpur in 1522. Guru Nanak was in Baghdad from November 1519 to January 1520. It is claimed that Kamal-uddin Behzad made a painting of Guru Nanak when he was returning from Haz on his way accompanying Jiwan Qazi of Uch (in Multan Division), and that this painting was brought to Multan in 1521. The present whereabouts of this painting, if indeed it does really exist, remains a mystery. Kamal-uddin Behzad also known as Kamal al-din Bihzad or Kamaledin Behzād (c.1455/60-1535) was a miniaturist Persian painter and head of the royal ateliers during the late Timurid and early Safavid Persian periods, and he used paint, ink, and gold for his illuminations. Five miniatures he contributed to a manuscript of Sa'dī's *Būstān*, copied in 1488 are now preserved in the Egyptian National Library at Cairo. Strangely enough, the painting of Guru Nanak does not bear mention in a listing of his 37 artworks. This really begs the question if he indeed did do a painting of Guru Nanak.

Guru Gobind Singh at the age of Ten (Original Painting with the Author)

Source: <https://www.sikhnet.com/news/historicity-guru-tegh-bahadurs-painting>

Painting of Guru Nanak purportedly done by Kamal-uddin Behzad. Source unknown.

Sikhism is the world's fifth largest and youngest religion and probably has the greatest number of existing artefacts associated with our Sikh Gurus, and clearly, man-made paintings of our Sikh Gurus does not count among them. Carbon-14 scientific dating can be used for dating organic materials such as canvas, wood, and paper with an 80 years range of accuracy.⁸ It would be interesting to see if the 'badly mauled' alleged painting of Guru Tegh Bahadur currently held at the Victoria Memorial Museum in Calcutta stands this test of authenticity as does the alleged painting of his 10 years old son Gobind Singh currently held in Bhai Anurag Singh's personal collection.

None of our Sikh Gurus claimed to be Gods or descended from God. It is unlikely that any of them would have commissioned or agreed to have paintings made of themselves. Such purported paintings or images that have appeared on the Internet have not really authoritatively been verified as genuine. Information about paintings and images of our Gurus has surfaced on many blogs, and on the Internet, and has not really been rigorously tested for authenticity by Sikh scholars

or historians, let alone tested by scientific dating. There is no quality assurance when it comes to posting information on the Internet and anyone can post anything these days.

Finding it difficult to fasten their thoughts on the invisible, intangible beings, men, at the beginning probably sought to aid their worship by selecting some object (or painting) to represent the being worshipped. This object was not to be in and for itself, but simply as an aid to devotion, representing the being worshipped.⁹ Grewal (2009) asserted that “the mortal mind cannot comprehend the immanence and transcendence of the nameless, formless, infinite, unfathomable, and incomprehensive version of Akal Purkh.¹⁰ The final word on this subject must surely belong to eminent Sikh scholar Prof. Sahib Singh for advocating the acceptance and display of the Guru’s *shabad* in our homes in preference to unverified depicted images of our Sikh Gurus.

With the vast resources at its command, it behoves the SGPC as the peak body on Sikhi matters to thoroughly investigate the purported existence and authenticity of the images of our Sikh Gurus and finally and firmly put this matter at rest.

References

1. Singh, T. 1965. *Guru Tegh Bahadur: Prophet and Martyr (A biography)*. Delhi Sikh Gurdwara Parbhandak Committee.
2. This writer’s paraphrasing of a video clip by Daas Harjit Singh discussing the then SGPC Publication Secretary’s letter to Prof. Sahib Singh and his reply to the SGPC.
3. BBC News, 4 October, 2021. Why does depicting the Prophet Muhammad cause offence?
4. House, A.S. July 22, 2020. The long history of how Jesus came to resemble a white European. https://sc.edu/uofsc/posts/2020/07/conversation_white_jesus.php
5. Historicity of Guru Tegh Bahadur’s painting. <https://www.sikhnet.com/news/historicity-guru-tegh-bahadurs-painting>
6. Ibid
7. Ibid
8. <https://www.artexpertswebsite.com:authentication>
9. Dobbins, F. *False Gods or the idol worship of the world*. Whitefish, Montana, United States, Kessinger Publishing, 2001, pp.57-58 (Facsimile reprint, first published 1881?).
10. Grewal, V.S. 2009. *Idol worship of the AGGS*. Williamston, Michigan (soft copy shared with the writer).

Rare Oldest painting, 16th century, of Guru Nanak in Baghdad Museum that is not made on imagination but on actual features as witnessed by the painter.

Made by Kamal-ud-din Behzad (1450-1535) of Tabriz, in Baghdad during one of Guru Nanak's Udasis.

FOUND ON THE INTERNET

The following comment was found on the social media in relation to a discussion pertaining to the photos of our Gurus. It is reproduced below with a response for the benefit of readers – Editor.

Whether or not a photo of Guru Nanak is real does not matter. What matters is that it helps Sikhism reach more people.

Guru Nanak was the founder of Sikhism, and he is considered to be one of the most important figures in Sikh history. There are no known photographs of Guru Nanak, but there are many paintings and drawings of him. These images have helped to spread awareness of Sikhism around the world.

The photo of Guru Nanak can be a powerful tool for outreach. It can help to introduce people to Sikhism and its teachings. It can also help to build understanding and tolerance between different cultures.

Of course, it is important to remember that the photo is not a literal representation of Guru Nanak. It is an artistic interpretation of his likeness. However, this does not make the photo any less valuable. The photo can still be a powerful tool for spreading the message of Sikhism.

Here are some specific ways in which the photo of Guru Nanak can help Sikhism reach more people:

- * It can be used in educational materials, such as textbooks and websites. This can help to teach people about Sikhism and its history.
- * It can be used in religious ceremonies and festivals. This can help to create a sense of community among Sikhs and to attract non-Sikhs to learn more about the religion.
- * It can be used in advertising and marketing materials. This can help to raise awareness of Sikhism and to attract new followers.

Overall, the photo of Guru Nanak is a valuable tool for outreach. It can help to spread the message of Sikhism to people all over the world.

There is no known historical evidence that a photograph of Jesus exists. The earliest known images of Jesus were created centuries after his death, and they are all paintings or sculptures. Some people believe that these images are accurate representations of what Jesus looked like, while others believe that they are artistic interpretations.

Whether or not there is a real photo of Jesus is ultimately irrelevant. What matters is the message of Jesus Christ, his teachings, and his example. These are the things that have inspired and transformed people for centuries.

Idolatry is the worship of a physical object or image. When Christians pray or meditate in front of an image of Jesus, they are not worshiping the image itself, but rather the person it represents. They are using the image as a tool to help them focus their thoughts and prayers on Jesus.

The Bible does not explicitly condemn the use of images in worship. However, some Christians believe that it is wrong to worship anything other than God. They argue that using images of Jesus can lead to idolatry. Other Christians believe that it is okay to use images of Jesus as long as they are not worshipped. They argue that images can be a helpful way to remember Jesus and his teachings.

Ultimately, the decision of whether or not to use images of Jesus is a personal one. There is no right or wrong answer.

A RESPONSE.

Karminder Singh, PhD (Boston).

dhillon99@gmail.com

The notion in Para 1 that a fake photograph “helps Sikhism reach more people” is a fake argument. At most, a fraudulent photo promotes a fake version of Sikhi. This is proven when we see what Sikhs do to the fake photos of Guru Nanak – bow to it, offer garlands, light lamps, burn incense, stand with folded hands before it and request for all sorts of things. None of these are elements constitutive of “Sikhism reaching more people.” None of them are elements of Sikhi in the first place.

The argument in Para 2 that “These (fake) images have helped to spread awareness of Sikhism around the world,” is equally faulty. The correct argument is that these fake images have spread a defective, false, and fake awareness of Sikhi around the world.

The notion in Para 3 that a fake photo of Guru Nanak “can also help to build understanding and tolerance between different cultures” is no more than mumbo jumbo. What understanding can a fake picture build? Making a photo in which Guru Nanak is portrayed as a Hindu, *sadhu* or yogi mystic – complete with a *mala* on his head, a *yogi karmandal* on his left, flowers and fruits at his feet, and a non-existent Bala waving a fly whisker over his head does not “build tolerance between cultures.” It falsely portrays what Guru Nanak was not. It is an attempt to subjugate our Guru into a different religion and culture. Most importantly, such a photo depicts a collection of lies.

The argument in Para 4 that “The photo can still be a powerful tool for spreading the message of Sikhism” is an exaggeration that needs to be brought down. Remember – the photo of Guru Nanak by Sobha Singh – the one approved by SGPC and hanging in 90 percent of Sikh homes – is a photo of Sobha Singh himself. He sat before a mirror and painted himself. His photo of Guru Gobind Singh is that of a selected model (See the model in Satbir Singh Dhothi’s article and judge for yourself at www.sikhbulletin.com/Bulletins/SikhBulletin2023Issue1.pdf. (page 25 of the issue). So such photos may be a “powerful tool for spreading the looks of Sobha Singh or his chosen models” but not “the message of Sikhism.”

The argument in the paras about the photo of Jesus (paras 7 – 9) need comment. The writer says “*Idolatry is the worship of a physical object or image. When Christians pray or meditate in front of an image of Jesus, they are not worshipping the image itself, but rather the person it represents.*” My response then is this: Why can’t we make the same convenient excuse about the statues of Shiva, Ganesh, Vishnu, Brahma and the other 3.3 million *devtas* – that the people are not worshipping the “statue itself” but the “person it represents.” The principle of Sikhi is that we do not worship physical objects and images. We also do not worship any *person* that may or may not be *represented* by the image.

In any case, those Sikhs who worship the photo of Guru Nanak or Guru Gobind Singh are either (i) worshipping the image or physical object or as the author of the post says (ii) they are “*worshipping the person it represents*” which is Sobha Singh the artist and his model.

The argument in the final para that “*Ultimately, the decision of whether or not to use images of Jesus is a personal one. There is no right or wrong answer*” needs comment. If we applied the same argument to Guru Nanak’s fake photos, we will have the following question: (i) So what is the use of Gurbani if decisions are ultimately personal? What is the use of the hundreds of *Shabds* in Gurbani that critique worship of images, objects and persons (dead or alive)? If “there is no right or wrong answer.” Don’t we Sikhs get our answers from Gurbani? Don’t we strive to make our decisions on the basis of the messages of Gurbani?

Braving the Challenges to Sikh Identity in the Present Era

Dr. Devinder Pal Singh
 Director of the Center for Understanding Sikhism,
 Mississauga, Ontario, Canada
c4usikhism@gmail.com

Sikhism, a monotheistic religion, was founded in the 15th century in the Punjab region of British India. Sikh identity is a unique and distinct expression of faith and culture that has developed over centuries and reflects the experiences and values of the Sikh community. It is characterized by several distinguishing features, including a deep devotion to God, the practice of the five Ks (*Kesh*, *Kangha*, *Kara*, *Kachera*, and *Kirpan*), adherence to the teachings of the ten Sikh gurus as contained in the Guru Granth Sahib [1-2], and a commitment to principles of social justice, equality, and community service.

CHALLENGES TO SIKH IDENTITY

Recognizing and addressing these challenges is essential to protect and preserve Sikh identity. In the present era, several challenges threaten Sikh identity, both externally and internally. Here are a few examples:

1. **Discrimination and Hate Crimes:** Sikhs have often been the target of discrimination and hate crimes due to their appearance and religious beliefs. Sikhs wearing turbans and keeping beards have been subjected to racial profiling, bullying, and hate crimes, especially in Western countries, after the 9/11 attacks.
2. **Assimilation:** The pressure to assimilate into the dominant culture poses a danger to Sikh identity. It can result in the loss of traditional practices and customs integral to Sikhism. Second-generation immigrants often struggle to maintain their cultural and religious identity, especially in a foreign country.
3. **Political marginalization:** Sikhs often face political marginalization due to their minority status. It limits their representation and participation in the political process, eroding their rights and opportunities.
4. **Misinterpretation and Misrepresentation:** Sikhism is often misinterpreted and misrepresented in popular culture and media, which leads to misunderstandings and stereotyping. It perpetuates harmful stereotypes, further marginalization, and a loss of identity.
5. **Internal conflicts:** Different interpretations of Sikhism and power struggles among religious institutions also threaten Sikh identity. It leads to fragmentation and internal conflicts, which results in the dilution or loss of traditional practices and values.
6. **Westernization:** The process of Westernization also poses a threat to Sikh identity. With increased exposure to Western culture and values, young Sikhs may feel pressure to adopt Western lifestyles and practices, diluting traditional Sikh practices and beliefs.
7. **Globalization:** The spread of globalization and mass media also poses a danger to Sikh identity. The homogenization of culture and the proliferation of consumerism can lead to the erosion of traditional values and practices, leading to a loss of cultural and religious identity.
8. **Economic Challenges:** Economic challenges also threaten Sikh identity. Economic pressures lead to losing traditional practices and customs as people prioritize survival over cultural or religious practices.
9. **Cultural Appropriation:** Cultural appropriation poses a threat to Sikh identity. The appropriation of the Sikh turban, for instance can lead to the misrepresentation of Sikhism and cultural insensitivity towards Sikh culture.
10. **Lack of Education:** Lack of education and awareness about Sikhism is also a danger to Sikh identity. It often leads to misunderstandings and ignorance about Sikh culture and beliefs, which results in discrimination and marginalization.

ADDRESSING THE CHALLENGES

It is essential to take suitable measures to counter discrimination and stereotypes and encourage the next generation to embrace their cultural and religious identity with pride and confidence. To address the challenges to Sikh identity, the following measures can be taken up.

1. **Education:** Education is vital to addressing the challenges to Sikh identity. It includes educating Sikhs and non-Sikhs alike about Sikhism, its principles, history, and cultural practices. It can help counter stereotypes and misunderstandings and promote greater understanding and acceptance of Sikh culture and identity.
2. **Community Engagement:** Community engagement can help promote a sense of belonging and unity among Sikhs and build solidarity with other communities. It includes participating in community events, volunteering, and activism for social justice [3-4].
3. **Political Engagement:** Political engagement can help promote Sikh representation and participation in the political process, ensuring that Sikh concerns and interests are considered. It includes engaging with elected officials, voting, and participating in advocacy efforts [5].
4. **Cultural Preservation:** Cultural preservation is essential to maintaining Sikh identity. It includes promoting traditional practices and customs, such as the wearing of the five Ks, the practice of seva, and the celebration of festivals and other cultural events.
5. **Interfaith Dialogue:** Interfaith dialogue can promote understanding and respect between different communities and build bridges of cooperation and collaboration [6]. It includes engaging in interfaith activities and dialogues and building relationships with members of other faith communities.
6. **Leadership Development:** Leadership development can help ensure the continuity of Sikh identity and culture. It includes developing leadership skills among young Sikhs, providing mentorship and guidance, and promoting the active participation of young Sikhs in community and religious activities [7].
7. **Media Representation:** The media can significantly shape public perceptions of Sikhs and Sikh identity. Therefore, promoting accurate and positive media representation of Sikhs is essential. It includes engaging with media outlets, sharing Sikh stories and experiences, and encouraging Sikhs to pursue careers in media and entertainment.
8. **International Advocacy:** International advocacy can help promote and protect Sikh identity and rights globally. It includes engaging with international organizations, such as the United Nations, to raise awareness of Sikh concerns and promote greater protection of Sikh rights.
9. **Youth Empowerment:** Empowering young Sikhs can help ensure the continuity and vitality of Sikh identity. It includes providing opportunities for youth to participate in community and religious activities, promoting youth leadership development, and encouraging youth to promote Sikh values and traditions actively [7].
10. **Cross-Cultural Exchange:** Cross-cultural exchange can help promote greater understanding and appreciation of different cultures, including Sikh culture. It includes promoting cultural exchange programs, encouraging Sikhs to travel and experience other cultures, and fostering relationships with people from different backgrounds.

By taking these measures, Sikhs can address their identity and cultural challenges and ensure the preservation and continuation of their rich heritage and traditions. It is pertinent to add that Sikh identity has survived for over 550 years and has faced many challenges and obstacles throughout its history. However, despite these challenges, the Sikh community has remained resilient and has continued to uphold the values and traditions that define Sikh identity. If this commitment continues, there is reason to believe that Sikh identity will endure and thrive in the coming years and decades.

References

1. Sri Guru Granth Sahib (1983). Reprint. S. G. P. C., Amritsar, India. 1-1430.
2. Singh, D. P. (2014). Relevance of Sri Guru Granth Sahib in 21st Century, *The Sikh Bulletin, USA*. 17 (7 & 8). 18-22.
3. Singh, D.P. (2022). [Human Rights - A Core Concern in Sikh Doctrines](#). *The Sikh Review, India*, (Part 1) 70 (8). 29-39; (Part 2) 70 (9). 19-29. and (Part 3) 70 (10). 25-33.
4. Singh, D.P. (2023). Women Emancipation and Empowerment - A Sikh Perspective. *Nishaan Nagaara. India*. 25(1). 8-9.
5. Singh, D.P. (2022). [Guru Nanak's Teachings on Building Indo-Pak Relations](#), *Abstracts of Sikh Studies, India*. 26(4). 16-20.
6. Singh, E. (2022). [Role and Relevance of Gurudwaras in Global Context - An Interview](#). *The Sikh Review, India*. 70 (6). 49-59.
7. Singh, D.P. (2022). [On nurturing Sikh values among young people](#). *The Sikh Review, India*. 70 (4). 6-8.

Permanent Address

Javed Akhtar

Our joint family home housed 14 of us from age 5 to 95 years.

Today I watch both the houses abandoned and nature taking over the garden my mother used to tend for hours every day. The Jamun, the Drumstick a few Ashok, Neem and Peepal have survived but all beauty is both transient and fragile and the law of entropy powerful. The lovely flowers of myriad colours are all gone. I wonder what happened to the peacock family that came every day and ate from my mom's hand. The Bulbul, the sparrows, the parrots, spotted flycatchers, Cuckoos, a huge troop of monkeys that once in a month would upset the order of the place.

Once people leave, a home becomes a house. Initially I didn't feel like selling and now I don't feel like going. Time has taken away ten of its fourteen occupants. I walk around our neighborhood and see similar fate of so many homes once full of life now replaced or lying still.

Why do we stretch and stress to build houses? In most cases our kids won't need it or worse fight over it.

What is this human folly of attempting permanent ownership in a leased life with an uncertain tenure given by a landlord whose terms are non-negotiable and there is no court of appeal?

One day all we have built with love and EMIs will either be demolished, fought over, sold or lie in ruins.

Every time I fill a form that asks for 'permanent address' I smile at human folly.

There is a Zen story that an old monk walked into a Kings palace demanding he wanted to spend the night in this Inn and the guards told him, "What Inn, can't you see it's a palace?". The monk said "I came here a few decades back someone was staying there, a few years later someone else took the throne from him, then someone else. Any place where the occupant keeps changing is an Inn."

George Carlin says "house is just a place where you keep your stuff as you go out and get more stuff".

As houses get bigger families get smaller. When the house has occupants, we desire privacy and when the nest empties we crave for company.

Birds and Animals must be laughing at us humans that give up living in order to build their dream home and in the end depart the Inn they mistook as a permanent residence.

The real folly of human desire!

**Comments About
The Truth of Our Ardas
(The Sikh Bulletin Vol 3/2023)
and Replies.**

Karminder Singh Dhillon, PhD.
dhillon99@gmail.com

COMMENT 1: *Your article about Ardas being lifted from the Ramayan (The Sikh Bulletin Vol 3/2023) does not sound logical. The Punjabi versions of the Ramayan that you have mentioned have been translated by the Udasis. Valmiki Ramayan and Ramachritramanas by Tulsi does not contain this Ardas. It has most likely been copied by Udasis from Sikhs and not the other way around. I don't support Dasam Granth in any way, eg of Durgiana Mandir. But I won't subscribe to illogical ideas. Guest 8095.*

REPLY: The *udasis* (and *nirmlas*) had their origins in Snatan and Vedic beliefs. Their agendas were to infiltrate Snatan and vedic beliefs into Sikhi - *not* the other way around. The 35 or so major granths that are erroneously labelled "classical Sikh granths" or "classical sources" such as Suraj Parkash, Gurbilas, Janam Sakhis etc are all written by the udasis and nirmlas and all replete with infiltration of Snatan and Vedic beliefs into Sikhi. The first ever translation of the Sri Guru Granth Sahib in the form of the Freedkoti Teeka was undertaken by 12 members of the same group of people who displayed the naked audacity to infuse Snatan and Vedic beliefs into Gurbani even. So why would these people want to infuse the Sikh ardas (assuming it was written by Guru Gobind Singh) into the Ramayan?

One cannot have it both ways. One cannot say "I don't support the DG in any way," but then accept the Bhagautee *paורי* which comes from DG as the first stanza of our ardas. And then say the *udasis* stole it from the DG and inserted it into the Ramayan. This is cyclic logic and the product of a confused mind.

COMMENT 2: *These lines entitled the "Ardas" in Tulsi's Ramcharit Manas or Vakmiki's Ramayan are not in the original. They are added by Punjabi Hindus who are influenced by the Sikh tradition. They have added them when writing these texts in the Gurmukhi script. I am not saying that reading the Var Durga Ki is justified but rather the argument being used to discredit it is false. H Singh PhD.*

REPLY: The assertion that the "lines entitled Ardas in Tulsi's or Valmiki's Ramayan are not in the original (Sanskrit) version" needs to be proven. These Punjabi translations of both Ramayans have been around for centuries, and there has been no recorded complaint of them being inaccurate or corrupted in any way. Of all the possible adulterations – what particular reason would they have to infuse the Sikh ardas (assuming it was written by Guru Gobind Singh) into the Ramayan? There are hundreds of *shabds* within Gurbani with the word "Ram" that could have been "inserted" into the Ramayan if indeed the objective of the Punjabi translators was to "adulterate" the Ramayan.

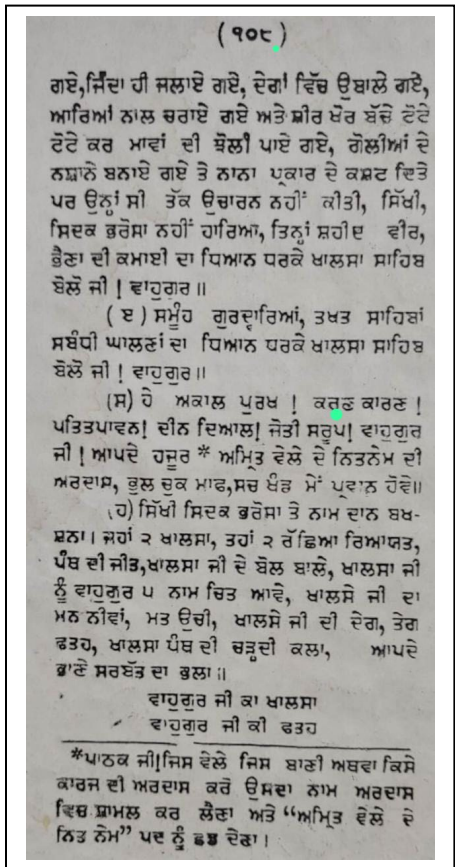
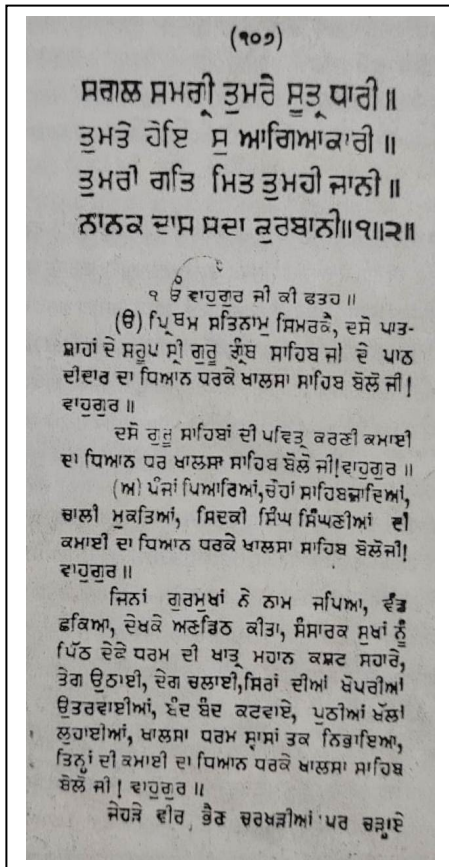
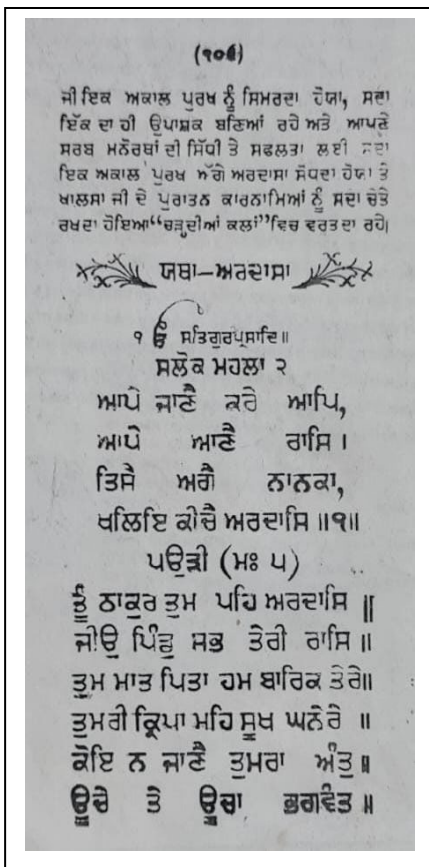
The argument that "they are added by Punjabi Hindus who are influenced by the Sikh tradition" does not hold water. The verses in the Tulsi Ramayan are "Par Bhram Simar Kay Sri Vishnu Layee Dhiaa-ey. Sri Raam Krishen Avtaar Hari Shangkar Hoyal Sha-ey. Maat Bhagwatee Simree-ay Nav Nidh Avai Ghar Dhayey." Where exactly is the "Sikh Tradition" in these verses?

The verses in the Balmiki Ramayan are “Pritham Bhagwan Ko Simreay Vrah Jee Karey Sahaye. (Note: Vraah is Vishu). Yug Purash Nar Narayan Ko Dhiaye, Jis Dhiteyan Sabh Dukh Jaye. Much Kuch Ko Simreay Nar Sang Roop Basaye. Sri Bawan Har Ka Naam Ley, Ghar Avey Nao Nidh Dhaye. Sri Raam Chander Ko Simreay, Jo Pargat Kare Sahaye. Dasam Avtaar Sri Krishen Chandar Bhagwan Triloki Atamaye.” Again, where exactly is the “Sikh Tradition” in these verses.

Now read the first *paurri* of Durga Ki Vaar (first *paurri* of our Ardas). And you will find the “Hindu Tradition” abundantly infused within the verses with 80% similarity in language, structure and phraseology. The only change is that the names of Vishnu, Shankar, Yug Purash, Much Kuch etc are changed to that of our nine Gurus. With the names excluded, the lifting, copying or plagiarism of the Sikh Ardas is total and complete (100 percent). In other words, apart from the names of the 9 Gurus, every other word is lifted from the Ramayan. This is the infusion of “Hindu Tradition” into Sikhi. Not the other way around.

For the information of readers, here are images of how the Sikh Ardas used to be prior to the inclusion of the first *paurri* of the Durga Ki Vaar.

NOTE: Our two regular columns by Karminder Singh PhD “Sakhi Analysis” and “Gurbani Verse Analysis” have been held over to make space for other articles.

What Does Gurbani Say About Seva?

by Amarjit S. Gulati
JeevanJach.com

On the Internet I discovered an [online resource](#), stating that *Seva in Sikhism means 'selfless service'. It involves acting selflessly and helping others in a variety of ways, without any reward or personal gain. It is a way of life for many Sikhs and is part of their daily routine.*

For me, this explanation was incomplete because I know, based on Gurmat, *Seva* is not just a physical selfless act to help others, it is more than that.

"Whenever in doubt, always make it a point to refer to Gurbani enshrined within Sri Guru Granth Sahib. As Sikhs, we MUST benchmark our answers with what our Gurus viewpoints are, not just listening to some random dude. Then, there will be no doubt left." – ASG

Guru Amardas Ji (3rd Sikh Guru), says...

ਸਾ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਸਫਲ ਹੈ ਜਿਤੁ ਸਤਿਗੁਰ ਕਾ ਮਨੁ ਮੰਨੇ ॥
ਜਾ ਸਤਿਗੁਰ ਕਾ ਮਨੁ ਮੰਨਿਆ ਤਾ ਪਾਪ ਕਸੰਮਲ ਭੰਨੇ ॥
ਉਪਦੇਸੁ ਜਿ ਦਿਤਾ ਸਤਿਗੁਰੁ ਸੇ ਸੁਣਿਆ ਸਿਖੀ ਕੰਨੇ ॥

Sa Seva Kiti Safal Hai Jit Satgur Ka Man Maney ||

Ja Satguru Ka Man Maneya Ta Paap Kasamal Paney ||

Updesh Je Dita Satguru So Suneya Sikhi Kaney || (SGGS Mehl 3, 314)

Meaning: **One is considered to be doing Seva IF that Seva is in accordance and in acceptance of the teachings of the Guru (instructions contained within Sri Guru Granth Sahib -SGGS). When this condition is met ONLY then the Seva done is considered acceptable. This is the instructions (Updesh) given by the Guru and we are to listen and adhere to it attentively (So Suneya Sikhi Kaney).**

In the *Shabad* above, it is clear what our Gurus consider acceptable *Seva*.

GOAL OF SEVA

IF *Seva* done has to be followed by listening and adhering to the instructions of the Guru (as contained within SGGS), then the purpose of doing *Seva* would be to eliminate one's ego, evil thoughts, bad intentions, unwanted behavior and bad character and eventually adopt Godly virtues.

The "Updesh" instruction given by the Guru, which is to live a life free of vice, IF this were to be the focal point when carrying out the *Seva*, I doubt one would do much talking or gossiping while carrying out the *seva*.

Neither the Creator nor any of our Gurus need to be made happy by our *Seva*. Neither is there a 'reward system' of doing selfless service too regardless of what the Giani has preached as the reward concept – do this and you'll get that, do that and you'll get this – is *not* a Gurmat concept. Period!

Some religions may preach such concepts, such as doing *Seva* will ensure one's place in heaven or doing *Seva* can help one become more successful in business etc. These are ideas conjured by the *pujaris* (Hindu priests) back even (and probably even today) to instill fear and a false sense of loyalty and devotion. These are snatan (Brahmanical) ideology NOT inline with Sikhi Gurmat concept.

DOING SEVA WON'T MAKE MY GURU HAPPY?

What we need to understand is that the Seva we do is *not* for making God or Guru happy. Neither it is done to ask for favors or any rewards. It is supposed to be a sign of our love. Our feeling of thankfulness, gratitude and gratefulness towards our Guru for giving us the chance to be considered worthy of the advice or instructions (*updesha*). There is NO point in doing *Seva* if one is not willing to listen to the instructions of the Guru or make any effort in changing one's mind or attitude.

SEVA EVERYWHERE, AT ALL TIMES

If this is the essence of what Seva is, then there is more to Seva. Seva cannot be just considered being done in a Gurdwara. Guru Arjan Dev Ji (5th Sikh Guru) says...

ਗੁਰ ਕੀ ਸੇਵਾ ਕਰਹੁ ਦਿਨੁ ਰਾਤਿ ॥
ਸੁਖ ਸਹਜ ਮਨਿ ਆਵੈ ਸਾਂਤਿ ॥੩॥

Gur Ki Sewa Karoh Din Raat ||

Sukh Sehaj Man Aavey Shaant ||3|| (SGGS Mehla 5, 741)

Meaning: **Living a virtuous life according to the teachings of the Guru (Gur Ki Seva) is to be done at all times - day and night (Karah Din Raat). The outcome of such Seva is one will attain bliss, contentment and mind's peace (fruits of Seva).**

Take for example, Guru Angad Dev ji (Bhai Lehna), before He became Guru, he did a lot of Seva. He did not just do the Seva, he also listened to Guru Nanak's instructions attentively AND applied the teachings in His own life.

Our Gurus mastered the art of transforming the mind, eliminating ego within and they never had any desires to receive any kind of reward in return. This is also called 'Nishkaam Seva'. Service without any desire or wants. It's a state of mind. Are we doing Seva in this state of mind?

On the other hand, when we see Guru Nanak's disowned son - Sri Chand, refusing to listen to Guru Nanak's instructions, teachings and advise, hence he lost the chance of becoming a Sikh or even to be appointed the next Guru of the Sikhs, which he yearned so badly. In another place, Guru Ramdas Ji (4th Sikh Guru) says...

ਕੋਈ ਪੁਤੁ ਸਿਖੁ ਸੇਵਾ ਕਰੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਕੀ ਤਿਸੁ ਕਾਰਜ ਸਭਿ ਸਵਾਰੇ ॥

Koi Put Sikh Seva Karey Satguru Ki Tis Karaj Sabh Svarey || (SGGS Mehla 4, 307)

Meaning: **If a Sikh who does Seva for the Guru (by listening to the teachings and applying in one's life), then all his affairs are fulfilled.**

"Koi Put Sikh" here simply means a Sikh who lives his life in accordance to the teachings of the Guru is considered by the Guru as his own child. Such a Sikh is indeed rare, because one has to constantly be aware of the Guru's instructions and work on his/her mind, eliminating vices and adopting Godly virtues.

Guru says "Tis Karaj Sabh Svarey" meaning, the affairs of *such a Sikh* is fulfilled.

NOTE: The translation of this verse as done by Sant Singh Khalsa MD therefore is misleading as it does not paint a clear picture and is merely a word level translation in English. He translates it as *If any son or Sikh serves the True Guru, then all of his affairs will be resolved.*

Firstly, Guru is not referring to two different people here (son or Sikh). The translator has failed to understand the meaning of "Koi Put Sikh" and "Karaj Swarey" as part of a bigger context of the Shabad. Just

reading that one line (without seeing the whole Gurmat perspective) one may wrongly conclude Guru is saying, “Serve me and I shall resolve all your affairs”. What is considered as “Serve me”? How does one serve Guru?

MEANING OF 'SERVE THE GURU'

When our Gurus were in the physical human form, Sikhs made attempts to “serve” the Guru by way of preparing meals for Him, washing His clothes, fanning Him and the *sangat* during congregations, etc.

But today, our Guru is in the form of a compilation of *Shabads*, in the form of a scripture (SGGS) bonded in a book form. How can we possibly serve the Guru in the same way as we did when He was in the human form?

Logically speaking, how can Guru Granth Sahib Ji eat meals that we prepare or even take baths and wear clothes that we’ve washed and ironed? Yet, some Sikhs will argue, saying that this is exactly what we are supposed to do. Why? Because that’s how it’s been done for ages.

I’ve personally seen some gurdwaras, preparing langar and then setting aside a plate of all the dishes and leaving it under the *Palki* (altar where SGGS is present), perhaps hoping that Guru Granth Sahib would eat the meal?

Many Sikhs today are deluded and go about spending extravagantly on expensive *Rumaleys* (cloth coverings) to be placed upon Guru Granth Sahib or even preparing expensive *langars*, and paying for *Akhand Paths*, perhaps thinking that this is what Guru meant when he said *Koi Put Sikh Seva Karey Satguru Ki?*

So, what is *Satguru Ki Seva* then? Let’s seek the answer from within Guru Granth Sahib. Guru Nanak Dev Ji in Raag Gauri says...

ਗੁਰ ਕੀ ਸੇਵਾ ਸਬਦੁ ਵੀਚਾਰੁ ॥

ਹਉਮੈ ਮਾਰੇ ਕਰਣੀ ਸਾਰੁ ॥੭॥

Gur Ki Seva Shabad Vichaar ||

Haumai Marey Karni Saar ||7|| (SGGS Mehla 1, 223)

Meaning: **Seva for the Guru equates to contemplating and reflecting upon the Shabad (Shabad Vichaar). By eradicating ego (Haumai Marey) one is able to live a virtuous life (Karni Saar).**

In another stanza Guru Amardas Ji says...

ਗੁਰਮੁਖਿ ਭਗਤਿ ਅੰਤਰਿ ਪ੍ਰੀਤਿ ਪਿਆਰੁ ॥

ਗੁਰ ਕਾ ਸਬਦੁ ਸਹਜਿ ਵੀਚਾਰੁ ॥

Gurmukh Bhagat Antar Preet Pyar ||

Gur Ka Shabad Sehaj Vichaar || (SGGS Mehla 3, 364)

Meaning: **A Sikh who considers himself as a devotee is considered to have utmost love and devotion WHEN he contemplates upon the Shabad and reaches the state of Sehaj (contentment, egoless, virtuous living).**

Ego and Pride

It takes great effort for one to eliminate ego.

It's quite common to see when one does *Seva* without truly understanding this Gurmat concept, that they walk and talk in ego. This can include gurdwara *sewadars*, management committee, members of the *sangat*, people who are into humanitarian aids, etc. Many, I'm not saying all, don't even realize that they've become victims of ego.

Some mistake it as pride, but there is a difference between ego and pride. One who is proud, accepts that his achievements are not all his own doing.

But one with ego brags about his achievements and dislikes giving credit to others who may have helped him/her achieve. They like telling everyone how ‘I’ did it, what ‘I’ did and how ‘I’ achieved it all on ‘My’ own.

Truth is, no one achieves anything on their own. We all rely upon one another.

Seeds rely upon the soil, sunshine, and water to transform into plants. Animals and humans rely upon oxygen, food, water, and shelter. Students rely upon their teachers for a wholesome education. Sikhs rely upon Guru Granth Sahib's teachings to learn and live a spiritual life. We all rely upon one another, so why the ego?

SEVA FOR THE CREATION

When one has elevated one's consciousness with the help of *Sacha Gyan* – Shabad Guru, one will not see others indifferently.

Then there is *Seva* towards animals, *Seva* towards nature, *Seva* towards other human beings, etc. All this is considered *Seva* too and can only be done without ego and any discrimination of social status, cast or creed.

This is the kind of *Seva* our Gurus are talking about in Gurbani. They've lived by it and taught Sikhs to do the same. Can you imagine Guru Nanak being present physically in our *langar* halls today? I would imagine there would be 'pin-drop' silence.

CONCLUSION

Carry on doing the *Seva* as you've always enjoyed doing but from here on, think of what our Gurus have said about "Gur Ki Seva Shabad Vichar".

The highest form of *Seva* according to Guru is still contemplation and applying the teachings of Guru Granth Sahib in one's life. We need to transform our behavior, character, and our minds to eliminate ego and adopt virtues for a better spiritual living.

Don't go bargaining with the Guru. It makes no difference to Guru if you were to do *Seva* or not. *Seva* done with the 'right' mindset and attitude matters. Yes, that also means we're not supposed to talk or gossip during *Seva*.

When it comes to eliminating ego, here's what Guru Angad Dev Ji (2nd Sikh Guru) says.

ਹਉਮੈ ਦੀਰਘ ਰੋਗੁ ਹੈ ਦਾਰੂ ਭੀ ਇਸੁ ਮਾਹਿ ॥
ਕਿਰਪਾ ਕਰੇ ਜੇ ਆਪਣੀ ਤਾ ਗੁਰ ਕਾ ਸਬਦੁ ਕਮਾਹਿ ॥
ਨਾਨਕੁ ਕਹੈ ਸੁਣਹੁ ਜਨਹੁ ਇਤੁ ਸੰਜਮਿ ਦੁਖ ਜਾਹਿ ॥੨॥

Haumai Deerag Rog Hai Daru Bhi Es Mahey||

Kirpa Karey Je Aapni Ta Gur Ka Shabad Kemahey||

Nanak Kehai Sunoh Janoh Eit Sanjam Dukh Jahey ||2|| (SGGS Mehla 2, 466)

Meaning: **Ego (Haumai) is the most dangerous disease of the mind. However, there is a cure. With the blessings of the Guru, one is able to attain the knowledge to subdue ego, hence one's mind is prepared to absorb and practice the teachings of the Guru (Shabad Kemahey). Guru Sahib says, listen! my beloved ones, this is the way, this is the method, to attain a life free of pain, misery, and sorrow.**

Adorned in Holy Garb: Saints, Plunderers or Thugs of Banaras?

Baldev Singh, Ph.D. (Kurukshetra)
baldevsandha43@gmail.com

Refurbishment of unbiased mental strength is the central theme of the *Shabd* Guru as enshrined in the Sri Guru Granth Sahib (SGGS). This was scripted by the revered authors themselves during their lifetimes. Invariably, written in first person are the personal experience of the authors. It is free from the bondage of any dated dictionary. Explanations of all the terms used in it are either self-explanatory or lie within one or more set of alternative explanations available within the body of SGGS. Besides, the thematic unity of a *Shabd* revolves either around the theme “pause and reflect” part, called “*Rahao*”, or in the final line of the unit or *pauree*, or subunits of a *Shabd*.

The limited objective of this piece is to highlight how mental sickness spreads its tentacles by using: (a) the tool of word of mouth and (b) the tool of demonstration effect for its solidification. Towards this end, one *Shabd* of Bhagat Kabir enshrined on page 476 of SGGS is elaborated in Section 1 and one *Shabd* of Guru Nanak on page 85 of SGGS is elaborated in Section 2. Implications of these two sections are provided in Section 3.

SECTION 1: PERCEPTION OF HOLY SAINTS OF BANARAS BY BHAGAT KABIR

This section is organized in 4 subsections. First subsection explains the essence of the *Shabd*, its *Rahao* part, namely

ਐਸੇ ਸੰਤ ਨ ਮੋ ਕਉ ਭਾਵਹਿ ॥ ਡਾਲਾ ਸਿਉ ਪੇਡਾ ਗਟਕਾਵਹਿ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥

Aisae santh n mo ko(u) bhaavehi. Ddaalaa sio(u) paeddaa gattakaavehi. Rahao. Raag Asa, Kabir, 476.

Apart from the *Rahao*, the *Shabd* has 4 subunits. The primary focus of the first two units is on the display of physical aspects of life of a holy Saint. These are handled as one section, sub-section 1.2. While subsection 1.3 picturizes the psyche of a hardened criminal, the other subsection 1.4 picturizes the psyche of a common man – a devotee of the Creator within.

1.1 Reflections on the *Rahao* Vers of the *Shabd*.

Bhagat Kabir says that I do not approve of a person {*n mo ko(u) bhaavehi*} who deceives others to satisfy his negative emotional passions by wearing the holly garb of a Saint {*aisae sant*}.

When a passionate thought of mine remains unfulfilled, its agitational in my mind remains as high as the irritation that is caused by an iota of a poisoning substance in the eyes and skin of my body. I thus prefer to refer to an agitated state of mind as a “poisoned” or “sick” mind. A poisoned mind attacks and harms its host body just as termites do it to its host body wood – a perceived link between the two parts of the *Rahao* in the above cited *Shabd*. My poisoned mind uses its messaging power to corrupt my thoughts that regulate my body actions just as termites disrupt the nutrient supply routes to the foliage or leaves of its host tree. Both erode the strength and power of their host bodies.

My normal mind is initially neutral like that of my Creator within. It learns the art of patience from the responses it receives from others for my actions. In the process, I learn to mature my normal thoughts and gain wisdom. In contrast, when I allow my mind to be poisoned against another person by listening to ill-will stories of his actions without asking for supportive evidence thereof, I inject biasedness into my thoughts against him and all his possessions. Consequently, any observable enhancement in his status, or in his possessions, produce

reaction in me in the form of angry thoughts. When I go on suppressing my anger over a long duration, it becomes a disease that affects those around me, not unlike a volcano, which when bursts destroy all involved parties.

Alternatively viewed, a poisoned mind works like termites. Termites, start the destruction process from the root zone of its host tree {*paeddaa*}. Likewise, the focus of a negative passion gripped, or a poisoned mind, makes all other acts of the body subservient to the fulfillment of the desired passion. In the process, it disregards its post-action harmful outcomes. Besides, such a person's mind poisons the minds of his friends, family members and those who come in his direct contact. To win over their trust, he makes ample use of his deceptive appearance and emotionally charged alluring stories. It is this trust that enables him to sow the seed of sufferings in their lives. His solo objective being harnessing the pleasures of life irrespective of their social costs.

It is, indeed, a replay by the mankind on itself of the observed destructive influence of termites on the body of a termite ridden tree and the trees in its neighborhood. In India, more than one-third of the trees are under attack from termites. For instance, 37% of the trees at Punjab University, Chandigarh¹ and 39% of trees in Gurgaon.²

Probably, this was the mature mental setting of Bhagat Kabir when he deployed the analogy of termite attack on a tree in the supportive part of the *Shabd* for narration of consequences of a poisoned mind on mankind. Kabir presents a microscopic picture of a tree under attack from termites. In fact, the impact of termite's attack first becomes discernible from the drying up of the foliage of its host tree {*gattakaavehi*}, then its branches, then the tree trunk and, ultimately the entirety of its root zone becomes a part and parcel of the particles of soil {*ddaalaa sio(u) paeddaa*, Kabir, 476}.

As you might have observed by now, the Rahao of the *Shabd* has three noteworthy layers: One, a mental perception of the observed reality of a person referred to as a Saint. Two, a mental perception and description of another observed reality, a dying tree. Three, a mental permutation combination aimed at relating the two realities to draw its social relevance implications.

Just as foliage is the life line of a tree, it is the progeny of human beings that ensures the healthy survival of mankind. Mankind's history is replete with examples as to how dictators and rulers ensured their perpetuation by focusing and manipulating the minds of youth from their nascent societal exposure days of childhood.

Apart from Rahao unit, the *Shabd* has 4 subunits. The primary focus of the first two units is on the display of physical aspects of life of a holy Saint. These are handled as one section, sub-section 1.2. While subsection 1.3 picturizes the psyche of a hardened criminal, the subsection 1.4 picturizes the psyche of a common man – a devotee of the Creator within.

1.2 Physical display aspects of a Holy Person portrayed as a Saint

What are the prime constituents of the external appearance of a person? Obviously, what constitutes his dress code and how he displays the handling of his cleanliness at the cooking place called kitchen. These are respectively displayed by two-third part of the first and second subunits of the *Shabd*.

To be more specific, four essential features of the dress code of Saints from Banaras, a historic pilgrimage center of Hindus, are described by Bhagat Kabir as follows.

1. They wear a pious long loin, cotton or silk, cloth which is draped around the waist and legs {*dhotheaa*} whose length ought to be three and half yards {*gaj saadtae thai thai*};

¹ <https://timesofindia.indiatimes.com/city/chandigarh/termite-terror-uproots-city/articleshow/51247128.cms>

² <https://cpcindia.in/blog/why-trees-in-gurgaon-are-termite-infested>

2. They wear a sacred cotton thread {*tugg*}³ which is handmade by twisting triple strings {*thiharae*}. It is worn in a distinctive style {*paaein(i)*} from the left shoulder to cross the body onto right side of the torso;
3. They wear rosaries {*japamaaleeaa*} around their necks {*galee jinhaa*}; and
4. They carry glittering {*nibag*} jugs {*lotta*} in their hands {*hathh(i)*}.

**ਗਜ ਸਾਢੇ ਤੈ ਤੈ ਧੋਤੀਆ ਤਿਹਰੇ ਪਾਇਨਿ ਤਗ ॥ ਗਲੀ ਜਿਨ੍ਹਾ ਜਪਮਾਲੀਆ ਲੋਟੇ ਹਥਿ ਨਿਬਗ ॥
ਓਇ ਹਰਿ ਕੇ ਸੰਤ ਨ ਆਖੀਅਹਿ ਬਾਨਾਰਸਿ ਕੇ ਠਗ ॥੧॥**

*Gaj saadtai thai thai dhotheeaa thiharae paaein(i) tugg. Galee jinhaa japamaaleeaa lotta hatth(i) nibag.
Oue(i) har(i) kae santh n aakheehi baanaaras(i)⁴ kae tthag. [1]*

Besides, three cleanliness codes for kitchen activities prescribed for these Saints are mentioned as follows.

1. They are required to rub and wash {*maanji(i)*} pots and pans {*baasan*} before putting them on {*oupar(i)*} *charaavehi*} the fire pits {*choolehae*};
2. They are required to wash {*dhhoe(i)*} the firewood {*kaatthee*} before putting it in the firepits for igniting its inherent fire into flames {*jalaavehi*}; and
3. They are required to dig up {*khodhi karehi*} two fire pits in the earth {*dhue(i) choolehae*} at an open space {*basudhhaa*}.

ਬਾਸਨ ਮਾਂਜਿ ਚਰਾਵਹਿ ਉਪਰਿ ਕਾਠੀ ਧੋਇ ਜਲਾਵਹਿ ॥ ਬਸੁਧਾ ਖੇਦਿ ਕਰਹਿ ਦੁਇ ਚੂਲ੍ਹੇ ਸਾਰੇ ਮਾਣਸ ਖਾਵਹਿ ॥੨॥

*Baasan maanji(i) charaavehi oopar(i) kaatthee dhhoe(i) jalaavehi. Basudhhaa khodhi karehi dhue(i) choolehae
sarae maannas khaavehi. [2]*

Interestingly, in their zeal to display how clean they keep themselves; they sprinkle water on the wood knowing well a moist wood will first dry and only thereafter catch fire. In other words, they cleverly replace the wet wood with a dry wood.

Their *modus operandi* are simple. Whenever any pilgrim visits the temple, they start probing about his name, place of residence and names of his family members. To gain his confidence, similar names from a mythical historical record are shared with him as his real ancestor's lineage. Once his confidence is won over, they start playing with his psyche. They tell stories of earlier pilgrims who have a better life after they had done *havan*⁵ for the benefit of their deceased ancestors. Then they suggest *havan* be undertaken for his ancestors. Once, the pilgrim agrees, they ask him to buy material for the performance of *havan* or pay the money and they will do it for him. This act ensures future clientage of his family members with whom he shares his experiences, generation after generation. Once, he revisits them, the greed multiplies and so does forms of exploitation change like the one practiced by a hardened criminal.

With such a hindsight in mind, Bhagat Kabir perceives the extent of exploitation of masses through acts of plundering {*tthagee*} to be as extreme as those of man eaters (*maannas khaavehi*). They {*sarae*} are, indeed, Plunderers of Banaras {*baanaaras(i) kae tthag*, Kabir:476}. And continues to say, it will be diversity of facts to

³ It is called Janu. The three stands of thread represent Rig, Yajur and Sam Veda. The knot in the sacred thread is called Brahma-Granthi.

<https://www.google.com/search?q=sacred+thread+born+by+a+brahmin&og=sacred+thread+born+by+a+brahmin&aqs=chrome..69i57j33i10i160l2.12675410>

⁴ Banaras or Kashi, a religious hub, is located on the river Ganges for about 5000 years. Currently, it is called Varanasi- a district Head Quarter of UP, India.

⁵ *Havan* is a burning ritual of offerings of grains and ghee. It is performed as a mark of births, marriages, and other special occasions

address them as {*oue(i) n aakheehi*} the Holy Saints {*sant*} of the Creator within {*har(i) kae*}. Rather, address them as maneater-cum-plunderers of Banaras is the essence of the last line each of subunit 1 and sub unit 2.

1.3 Working of a Criminal Mind

Having made strong observations about the behavior of so-called saints of Banaras, Kabir puts himself in their position and tends to visualize as an established criminal {*aparaadhee*} working of his own mind in the 3rd subunit of the *Shabd*.

ਓਇ ਪਾਪੀ ਸਦਾ ਫਿਰਹਿ ਅਪਰਾਧੀ ਮੁਖਹੁ ਅਪਰਸ ਕਹਾਵਹਿ ॥ ਸਦਾ ਸਦਾ ਫਿਰਹਿ ਅਭਿਮਾਨੀ ਕੁਟੰਬ ਡੁਬਾਵਹਿ ॥੩॥

Oue(i) paapee sadhaa firehi aparaadhhee mukhahu aparas kehaavehi. Sadhaa sadhaa firehi abhimaanee sagal kutanb dubaavehi.

As a mentally sick {*oue(i) paapee*} established criminal {*aparaadhhee*}, I will always be on the outlook for a prey {*sadhaa firehi*}. Though I claim to be {*mukhahu kehaavehi*} above worldly attractions {*aparas*}, I will be willing to deploy all available tools of self-conceit {*abhimaanee*} to catch my prey to satisfy my worldly desires of taste and beauty by snatching their wealth and power. With my tribe of disciples and those who contact us {*sagal kutanb*}, I will remain forever {*sadhaa sadhaa*} wandering around {*firehi*} waiting for the day of our inevitable ruin {*ddubaavehi*, Kabir:476}. Kabir depicts, thus, the mental makeup of a person who becomes a hardened criminal, whether or not he is in the garb of a Holy Saint. [3]

1.4 Mental makeup of a God-oriented Common Man

In the final 4th subunit of the *Shabd*, Kabir detaches himself from his criminal garb and start thinking like a common man while conversing with his Creator within.

ਜਿਤੁ ਕੇ ਲਾਇਆ ਤਿਤ ਹੀ ਲਾਗਾ ਤੈਸੇ ਕਰਮ ਕਮਾਵੈ ॥ ਕਹੁ ਕਬੀਰ ਜਿਸੁ ਸਤਿਗੁਰੁ ਭੇਟੈ ਪੁਨਰਪਿ ਜਨਮਿ ਨ ਆਵੈ ॥੩॥੨॥

Jith(u) ko laaeiaa thith hee laagaa thaisae karam kamaavai. Kehu Kabeer jis(u) sathigur(u) bhaettai punerapi Janam(i) n aavai. [2]

O my Creator within, whichever value system You have bestowed me with {*ko laaeiaa*}, I am attached to that {*jith(u)*} and will remain hitherto onwards loyal to it {*thith hee laagaa*}. Without compromising my inherited value system, I have, consequently, been adopting to emerging circumstantial realities {*karam*} for my livelihood {*thaisae kamaavai*}. By the blessings {*bhaettai*} of Your forever stable value system {*sathigur(u)*}, I have been relishing my worldly life. I do not think that there is any need to have a relook at this time-tested value-system during the rest of my life {*punarap(i) Janam(i) n aavai*} says Kabir {*kehu Kabir, 476*}.

SECTION 2: VISUALIZATION OF MENTAL STRUGGLES EXPERIENCED BY A SEEKER OF THE CREATOR WITHIN BY GURU NANAK

Below is a picturesque presentation by Guru Nanak on page 85 of SGGs of the working of a nascent mind, like that of a child, who has exhausted all his ideas for his best outer presentation at the coaxing of others but remains dissatisfied from its outcome. On reflecting where he has gone wrong he then reflects over the probable remedial measures. A realization dawns that he ought to be choosy in deciding whose company he should seek and whom he should avoid to have a peaceful worldly life.

Alternatively postulated, in the 2nd *Shabd* on page 85 of SGGs, Guru Nanak ji presents his mental experiences as a seeker of the Creator within.

ਗਲੀ ਅਸੀ ਚੰਗੀਆ ਆਚਾਰੀ ਬੁਰੀਆਹ ॥ ਮਨਹੁ ਕੁਸੁਧਾ ਕਾਲੀਆ ਬਾਹਰਿ ਚਿਟਵੀਆਹ ॥ M1, 85

Gl(n)ee asee changeeaa aachaaree bureeaaah. Manahu kusudhhaa kaaleeaa baahar(i) chittaveeaaah.

I am {asee} excellent at communicating {gl(n)nee} the essence of a message to others {changeeaa}. But my actions {aachaaree} harm the interests of others {bureeaaah}. By ignoring issues of my mental health, I had unintentionally channelized almost all my energies to please others through my exterior appearances {baahar(i) chittaveeaaah}. As such, my mind got exposed to the bombardment of impure thoughts {kusudhhaa kaaleeaa}. My mind {manahu, M1:85} has, consequently, lost its wisdom driven guidance that had earlier ensured unbiasedness character of my actions.

ਰੀਸਾ ਕਰਿਹ ਤਿਨਾੜੀਆ ਜੇ ਸੇਵਹਿ ਦਰੁ ਖੜੀਆਹ ॥ ਨਾਲਿ ਖਸਮੈ ਰਤੀਆ ਮਾਣਹਿ ਸੁਖਿ ਰਲੀਆਹ ॥

Reesaa karih thinaarreeaa jo saevehi dhar(u) kharreeaaah. Naal(i) khasamai ratheea maannehi sukh(i) raleeaaah.

I realize now that I had made a mistake. I thought I was imitating those {reesaa karih thinaarreeaa} who had {jo} the company of that person {saevehi kharreeaaah} who had imbibed and retained pious values of the Creator within {dhar(u)}. Not only they relished His company {maannehi sukh(i) raleeaaah}, they even imbibed His pious value system {naal(i) khasamai ratheea, M1:85}.

ਹੋਦੈ ਤਾਣਿ ਨਿਤਾਣੀਆ ਰਹਿ ਨਿਮਾਨਣੀਆਹ ॥ ਨਾਨਕ ਜਨਮੁ ਸਕਾਰਥਾ ਜੇ ਤਿਨ ਕੈ ਸੰਗਿ ਮਿਲਾਹ ॥੨॥

Hodhai thaann(i) nithaaneeaa rehehi nimaananneeaaah. Naanak Janam(u) sakaarathhaa jae thin kai sang(i) milaah. [2]

Despite the empowered power of mind {thaan(i) hodhai}, their behavior displays {rehehi} a degree of calmness and modest humbleness {nimaananneeaaah}. Whenever circumstance provide me an opportunity {jae thin kai} to have such a blessed company {sang(i) millaah}, my worldly life {janam(u)} will become fruitful {sakaarathhaa} says Nanak {naanak, M1:85}.

3. CONCLUDING OBSERVATIONS

Three implication that flow from preceding interpretation of Gurbani are as follows.

1. External appearances are deceptive. These should not be taken at face value. People in the garb of holy Saints could be hardened criminal and plunderers like termites. Avoid them. In fact, Bhagat Kabir prefers to address them as maneaters {maannas khaavehi}-cum-plunderers of Banaras. Such is derived from the verse: ਓਇ ਹਰਿ ਕੇ ਸੰਤ ਨ ਆਖੀਅਹਿ ਬਾਨਾਰਸਿ ਕੇ ਠਗ ॥੧॥ *Oue(i) har(i) kae santh n aakheeahi baanaaras(i) kae tthag* from within the *Shabd* by Bhagat Kabir on page 476 of SGGS as discussed above.
2. When I fail to attain what I had aimed for; I must do self-reflection on whether those persons I am imitating deserve to be in my life. If not, I must explore possibilities of finding alternative like-minded people in my life – if necessary even by changing the work place or residence. Such is derived from the verse: ਗਲੀ ਅਸੀ ਚੰਗੀਆ ਆਚਾਰੀ ਬੁਰੀਆਹ ॥ ਮਨਹੁ ਕੁਸੁਧਾ ਕਾਲੀਆ ਬਾਹਰਿ ਚਿਟਵੀਆਹ ॥ *Galane asee changeeaa aachaaree bureeaaah. Manahu kusudhhaa kaaleeaa baahar(i) chittaveeaaah*, within the *Shabd* by Guru Nanak on page 85 of SGGS as discussed above.
3. Like any scientific analysis, the study of Gurbani demands an unbiased interpretation. Being victims of our own thoughts and beliefs based on dated dictionaries, we will, otherwise, fail to comprehend its real import.

Nanak seeks the company of the lowest of the low class, the very lowest of the low. - Guru Nanak ji

Tamil-Sikh Cultural Brotherhood and Educational Foundation

Chairman: S.Selva Singh B.E., L.L.B.,

Email : tamilsikhbcaef22@gmail.com

Contact No : +91 9442982996

AN OPEN LETTER TO THE GLOBAL SIKH COMMUNITY

Sat Sri Akal

A large number of ST/SC and oppressed class people of south india came to know the teachings and struggles of the Gurus and the Bhagats through the political cadre camp of the political scientist Manyawar Kanshiram. We are happy to say that we are also one among them.

For the past five years, we have studied the struggle of the Gurus and the history of Sikhism with eagerness to learn more about the Sikhi way of life.

During the Sikh farmer's agitation at the Singhu border near Delhi, a dozen Tamil speaking Tamiliyans embraced Sikhism.

In South India million's more are ready to accept Sikhism. In their quest to become Sikhs grave reservations such as , Why do Sikhs use saffron color as the Gurus Nishan Shaibs / flag has been raised ? But members of our organization after having studied the matter and learning from the panthic history have made a clear decision to use only the dark blue / Surmaee color given by Guru Gobind Singh Jee

We wish to inform you that we have no untouchability or discrimination on colors. But we are determined to say that we are not Hindus.

The saffron is closely associated with Hindu religion and their culture, especially Hindu monks and their organizations. RSS flag color is saffron. People of South India sees the teachings of Bhagats and Gurus as timeless ideas for the good of all humanity. Hence they must not be allowed to commingle with non egalitarian forces as the RSS. Now we are going to ban the use of saffron color completely in South India as it is a symbol of Hindutva political agenda.

We want to inform the Sikh community living all over the world that we plan to use only the dark blue color flag as given by Guru Gobind Singh in the lakhs of Gurdwaras that will be built here in the future.

In Chardikala (Eternal Optimism),

Waheguru ji ka Khalsa Waheguru ji ki Fateh

In Guru's Mission of Equality

Selva Singh

Chairman,

Tamil - Sikh Cultural Brotherhood and Educational Foundation.
Tamil Nadu.

Date : 15.09.2023

**Arivukalam, Subramaniyapuram Road Korampallam,
Tuticorin, Tamilnadu, PIN 628101.**

ਖੰਡ ਮੰਡਲ ਵਰਭੰਡ

ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਦੀ ਇਹ ਸ਼ਰਤ ਕਦੇ ਪੂਰੀ ਕਰ ਪਾਵਾਂਗੇ ਅਸੀਂ?

ਮਨਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਕਨੇਡਾ

terahukum@gmail.com

ਦੁਨਿਆਵੀ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਕਈ ਵਿਸ਼ੇ ਅਜਿਹੇ ਹੁੰਦੇ ਨੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸਿਰਫ ਥਿਊਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕਈਆਂ ਵਿਚ ਥਿਊਰੀ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਪ੍ਰੈਕਟੀਕਲ ਵੀ ਹੁੰਦਾ। ਸਮਾਜਿਕ ਸਿਖਿਆ, ਭਾਸ਼ਾ ਆਦਿ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਸੌ ਫੀਸਦੀ ਥਿਊਰੀ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇ ਹਨ। ਸਾਇੰਸ ਵਰਗੇ ਸਬਜੈਕਟ ਵਿਚ 25-50 ਫੀਸਦੀ ਪ੍ਰੈਕਟੀਕਲ ਹੁੰਦਾ, ਬਾਕੀ ਥਿਊਰੀ। ਸਰੀਰਕ ਸਿਖਿਆ ਦਾ ਸਬਜੈਕਟ 75% ਪ੍ਰੈਕਟੀਕਲ ਹੁੰਦਾ ਬਾਕੀ ਥਿਊਰੀ।

ਉਸੇ ਤਰਾਂ ਰੂਹਾਨੀ ਸਕੂਲ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰੀਏ ਤੇ ਗੱਲ ਕਰੀਏ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਦੀ ਸਿੱਖੀ ਦੀ, ਤਾਂ ਇਹ ਇਕ ਵਾਰ ਥਿਊਰੀ ਸਮਝ ਲੈਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ 100% ਪ੍ਰੈਕਟੀਕਲ ਹੀ ਹੈ। ਕੁਲ ਮਿਲਾਕੇ ਵੀ ਦੇਖੀਏ ਤਾਂ 25% ਥਿਊਰੀ ਸਮਝਣ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ ਬਾਕੀ 75% ਸਾਰੀ ਜਿੰਦਗੀ ਉਸ ਥਿਊਰੀ ਨੂੰ ਦਿਮਾਗ ਵਿਚ ਬੈਠਾ ਕੇ ਜਿੰਦਗੀ ਜਿਉਣ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ। ਇਹ ਗੱਲ ਵੱਖ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰੈਕਟੀਕਲ ਤਾਂ ਦੂਰ ਦੀ ਗੱਲ, ਥਿਊਰੀ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਵੀ ਨੇੜੇ ਤੇੜੇ ਨਹੀਂ, ਅਸੀਂ ਹਜੇ ਥਿਊਰੀ ਨੂੰ ਮੱਥਾ ਟੇਕਣ ਜਾਂ ਬਿਨਾ ਸਮਝੇ ਇਸ ਨੂੰ ਰੱਟੇ ਮਾਰਨ ਨੂੰ, ਸਿੱਖੀ ਸਮਝ ਰੱਖਿਆ।

ਖੈਰ, ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਦੀ ਸਿੱਖੀ ਸਾਨੂੰ ਰੂਹਾਨੀਅਤ ਦੇ ਜਿਸ ਮੁਕਾਮ ਤੇ ਪਹੁੰਚਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਥੇ ਅੱਪੜਨ ਲਈ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਮਨ ਗੁਰੂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰਤ ਮੁਤਾਬਿਕ ਘੜ ਸਕੇ, ਸਾਨੂੰ ਸਚਿਆਰ ਬਣਾ ਸਕੇ। ਜੇ ਜੇ ਗੁਰੂ ਹੁਕਮ ਕਰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸਨੂੰ ਮੰਨ ਕੇ ਜਿੰਨੀ ਜਲਦੀ ਉਸ ਉੱਪਰ ਤੁਰ ਪਵਾਂਗੇ ਓਨੀ ਜਲਦੀ ਮੁਕਾਮ ਤੇ ਪਹੁੰਚਾਂਗੇ। ਇਸ ਸਫ਼ਰ ਦੌਰਾਨ ਕਈ ਵਾਰ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਮਨ ਨੂੰ ਅਜਿਹਾ ਕੁਝ ਕਰਨ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਜੋ ਸਾਡੀ ਦੁਨਿਆਵੀ ਸਮਝ ਦੇ ਬਿਲਕੁਲ ਉਲਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਦੇ ਰਾਹ ਤੁਰਨਾ ਬੜਾ ਔਖਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਤੇ ਅਕਸਰ ਗੁਰੂ ਦੇ ਰਾਹ ਤੋਂ ਮੁਨਕਰ ਹੋਕੇ ਦੁਨਿਆਵੀ ਰਾਹ 'ਤੇ ਹੀ ਅਸੀਂ ਗੱਡੀ ਤੋਰੀ ਰੱਖਦੇ ਹਾਂ।

ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਇਕ ਔਖਾ ਕੰਮ, ਇਕ ਐਸੀ ਔਖੀ ਸ਼ਰਤ ਪੂਰੀ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਸਚਿਆਰ ਬਣਨ ਲਈ, ਪਰਮ-ਗਤ ਪਾਉਣ ਲਈ, ਮਹਾਂ-ਆਨੰਦ ਦੇ ਮੁਕਾਮ ਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਲਈ। ਅੱਜ ਦੇ ਲੇਖ ਵਿਚ ਉਸੇ ਸ਼ਰਤ ਦੀ ਮੈਂ ਗੱਲ ਕਰਨ ਲੱਗਾ ਹਾਂ।

ਇਹ ਸ਼ਰਤ ਹੈ ਉਸ ਮਾਲਿਕ ਦੀ ਬਣਾਈ ਸਿ੍ਰਸ਼ਟੀ ਵਿਚ ਹੋਂਦ ਪੱਖੋਂ ਭੇਦ ਭਾਵ ਨਾ ਕਰਨ ਦੀ। ਇਕ ਇਨਸਾਨ ਨਾਲ ਤੁਸੀਂ ਉਸਦੇ ਮਾੜੇ ਕੰਮਾਂ ਕਰਕੇ ਉਸਤੋਂ ਦੂਰੀ ਬਣਾਈ ਰੱਖਦੇ ਹੋ, ਉਸ ਨਾਲ ਕੋਈ ਰਿਸ਼ਤਾ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦੇ, ਅਜਿਹਾ ਕਰਨਾ ਕੋਈ ਮਾੜਾ ਨਹੀਂ। ਪਰ ਜੇ ਰਿਸ਼ਤਾ ਇਸ ਲਈ ਨਹੀਂ, ਦੋਸਤੀ, ਕਾਮ ਕਾਜ ਦੀ ਸਾਂਝ ਇਸ ਲਈ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਸਦਾ ਉਸਦੀ ਜਾਤ, ਨਸਲ, ਰੰਗ, ਬੋਲੀ ਮੇਰੇ ਤੋਂ ਨੀਵਾਂ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਨਾਨਕ ਨੂੰ ਮਨਜ਼ੂਰ ਨਹੀਂ। ਭਾਵ ਮਨ ਵਿਚ ਇਹ ਬੈਠਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਉੱਚਾ ਤੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਨੀਵਾਂ, ਘਟੀਆ ਜਾਂ ਨੀਚ ਬਣਾਇਆ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਰਾਹ ਨਾਨਕ ਦੇ ਰਾਹ ਤੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਉਲਟੇ ਪਾਸੇ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਦੀ ਰਚਨਾ ਨੂੰ ਇਕ ਸਮਝਣਾ ਨਾਨਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੀ ਸਿੱਖੀ ਵਿਚ Non-Negotiable ਹੈ, ਗੈਰ ਸਮਝੌਤਾਯੋਗ ਹੈ। ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਤੇ ਯਕੀਨ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਪ੍ਰਮਾਣ ਲੈਕੇ ਸਮਝ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ।

1. ੧ੳ

ਨਾਨਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ੧ੳ ਲਿਖ ਕੇ ਇਹ ਸਾਫ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਇਕ ਹੀ ਮਾਲਿਕ ਹੈ। ਇਕੋ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਹੀ ਸਾਰੀ ਉਪਜ ਹੈ। ਨਾ ਰਬ ਦੇ ਨੇ, ਨਾ ਤਿਨ। ਨਾ ਰਬ ਦਾ ਕੋਈ ਇਨਸਾਨ ਵਰਗਾ ਰੂਪ ਹੈ, ਕਿ ਕੋਈ ਉਸਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਆਇਆ ਹੋਵੇ ਤੇ ਕੋਈ ਉਸਦੇ ਪੈਰ ਵਿਚੋਂ। ਉਸਦੇ ਸਿਰਜਣ ਵਿਚ ਕੋਈ ਉਚ ਨੀਚ ਨਹੀਂ। ਇਕ ਮਤਲਬ ਇਕ। ਕੋਈ ਉਸਦੇ ਵਲੋਂ ਮੰਦਾ ਨਹੀਂ, ਕੋਈ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ। ਕੋਈ ਕੌਮ ਘੱਟ ਨਹੀਂ, ਕੋਈ ਵੱਧ ਨਹੀਂ। ਕੋਈ ਜਮੀਨ ਮਾੜੀ ਨਹੀਂ, ਕੋਈ ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ। ਕੋਈ ਖਿੱਤਾ ਮਾੜਾ ਨਹੀਂ, ਕੋਈ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ। ਕੋਈ ਮੌਸਮ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ, ਕੋਈ ਮਾੜਾ ਨਹੀਂ। ਨਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਮਿੱਟੀ ਨਾਲ ਬਣਾਇਆ, ਨਾ ਬਚੀ ਖੁਚੀ ਮਿੱਟੀ ਨਾਲ। ਨਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਰੀਝ ਨਾਲ, ਨਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕਾਹਲੀ ਨਾਲ। ਉਹ ਇਕ, ਸਭ ਇਕ। ਉਸ ਨਾਲ ਇਕ ਹੋਣਾ ਹੀ ਸਾਡਾ ਟੀਚਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸਦੀ ਬਣਾਈ ਸਿ੍ਰਸ਼ਟੀ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਉੱਚਾ ਤੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਨੀਵਾਂ ਸਮਝਕੇ ਇਸ ਟੀਚੇ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਅਸੀਂ ਸੋਚ ਵੀ ਕਿਵੇਂ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।

2. ਹੁਕਮ

ਹੁਕਮ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਧੁਰਾ (Core, Foundation) ਹੈ। ਨਾਨਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਸਚਿਆਰ ਬਣਨ ਦਾ ਟੀਚਾ ਸਿੱਖ ਲਈ ਰੱਖਿਆ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਟੀਚੇ ਨੂੰ ਸਰ ਕਰਨ ਲਈ ਜੋ ਕੁੰਜੀ ਬਕਸ਼ੀ ਹੈ, ਉਹ ਹੈ- ਹੁਕਮ। ਸੱਖੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਹੁਕਮ ਉਹ ਨਿਯਮ ਹਨ ਜਿਸ ਨਾਲ ਕੁਦਰਤ ਚਲਦੀ ਹੈ। ਕੁਦਰਤ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ, ਦੁਨਿਆਵੀ ਜਿੰਦਗੀ ਚੜ੍ਹਦੀਕਲਾ ਨਾਲ ਜਿਉਣ ਲਈ, ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਸਮਝ ਕੇ ਚਲਣਾ ਹੀ ਇਕ ਮਾਤਰ ਤਰੀਕਾ ਹੈ। ਨਾਨਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਹੁਕਮ ਦਾ Concept ਸਮਝਾਉਣ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਹ ਵੀ ਸਮਝਾਇਆ ਕਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦਾ ਵੀ ਇਕ ਹੁਕਮ ਹੈ ਭਾਵ ਰਾਹ ਹੈ, ਜੁਗਤ ਹੈ, ਤਰੀਕਾ ਹੈ। ਇਹ ਜੁਗਤ ਸਮਝਾਉਣ ਲਈ ਹੀ ਸਾਡੇ ਗੁਰੂਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ, ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਸਾਡੇ ਲੇਖੇ ਲਾ ਦਿੱਤੇ। ਇਹ ਪੂਰੀ ਜੁਗਤ ਗੁਰੂ ਗਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਬੜੇ ਪਿਆਰ, ਵਿਸਥਾਰ ਅਤੇ ਤਰਤੀਬ ਨਾਲ ਬਾਰ ਬਾਰ ਸਮਝਾਈ ਗਈ ਹੈ। ਥਾਂ ਥਾਂ ਤੇ ਇਸ ਜੁਗਤ ਲਈ ਜਰੂਰੀ ਨੁਕਤੇ ਪਿਰੇਏ ਪਏ ਹਨ। ਇਸੇ ਜੁਗਤ ਦਾ ਇਕ ਬੜਾ ਹੀ ਮੁਢਲਾ (foundational) ਨੁਕਤਾ/ਸ਼ਰਤ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਆਦੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ :

ਗਲੀ ਜੋਗੁ ਨ ਹੋਈ ॥ ਏਕ ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਕਰਿ ਸਮਸਰਿ ਜਾਣੈ ਜੋਗੀ ਕਰੀਐ ਸੋਈ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥ {ਪੰਨਾ 730}

ਗਲੀ= ਕਰਨੀ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਵਿਚਾਰ, ਜੋਗੁ= ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਮੇਲ, ਇਕ ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਕਰ= ਬਿਨਾ ਭੇਦ ਭਾਵ ਤੋਂ, ਸਮਸਰਿ= ਇਕ ਸਾਰ, ਇਕੇ ਜਿਹਾ, ਜਾਣੈ= ਆਪਣੇ ਮਨ ਅੰਦਰ ਬੈਠਾ ਲੈਣਾ, ਜੋਗੀ= ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ, ਸੋਈ= ਉਸਨੂੰ

ਅਰਥ: ਸਿਰਫ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਨਾਲ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਮੇਲ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ। ਜੇ ਬਿਨਾ ਰੱਤੀ ਭਰ ਦੇ ਭੇਦ ਭਾਵ ਤੋਂ ਸਭ ਨੂੰ ਮਨੋਂ ਬਰਾਬਰ ਜਾਨਣ ਲਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਸਿਰਫ ਉਸੇ ਨੂੰ ਜੋਗੀ ਭਾਵ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਮਿਲਿਆ ਹੋਇਆ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।

ਭਾਵ: ਸਿਰਫ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨੀਆਂ ਕਿ ਭੇਦ ਭਾਵ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ, ਜਾਤ-ਪਾਤ ਮਾੜੀ ਗੱਲ ਹੈ, ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਉਪਰ ਲੇਖ ਲਿਖਣੇ, ਭਾਸ਼ਣ ਦੇਣੇ, ਵਿਚਾਰ ਗੋਸ਼ਟੀਆਂ ਕਰਨੀਆਂ, ਸਭ ਚੰਗਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਨਾਲ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਜੋਗ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ, ਮੇਲ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ। ਜੋਗ ਹੋਵੇਗਾ ਇਹ ਗੱਲ ਮਨ ਵਿਚ ਚੰਗੀ ਤਰਾਂ ਬੈਠਾ ਲੈਣ ਨਾਲ, ਪੱਕੇ ਪੈਰੀਂ ਸੋਚ ਬਦਲ ਲੈਣ ਨਾਲ ਕਿ ਹਰ ਇਨਸਾਨ, ਹਰ ਜੀਵ, ਹਰ ਜੰਤ, ਹਰ ਨਿਰਜੀਵ ਉਸ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਹੈ। ਨਾ ਉਸਦੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿਚ ਕੋਈ ਘੱਟ, ਨਾ ਕੋਈ ਵੱਧ। ਜਦ ਇਹ ਸੋਚ, ਕਰਨੀ ਵਿਚ ਬਦਲ ਜਾਵੇਗੀ, ਪ੍ਰਤੀ ਦਿਨ ਦੀ ਜਿੰਦਗੀ ਵਿਚ, ਕਾਰ ਵਿਹਾਰ ਵਿਚ, ਸਹਿਜ ਸੁਭਾਅ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣ ਜਾਵੇਗੀ ਤਾਂ ਹੀ ਜੋਗ ਹੋ ਸਕਦੈ। ਇਸ ਬਿਨਾ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਸ਼ਰਤ ਪੂਰੀ ਕਰਨੀ ਪਵੇਗੀ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਬਸ ਗੱਲਾਂ ਹੀ ਪੱਲੇ ਰਹਿ ਜਾਣਗੀਆਂ।

ਇਕ, ਸਮਝਣ ਤੋਂ ਮਤਲਬ ਇਹ ਵੀ ਕਿ ਨਾ ਚਮੜੀ ਦੇ ਰੰਗ ਕਰਕੇ, ਨਾ ਨੈਣ ਨਕਸ਼ਾਂ ਕਰਕੇ, ਨਾ ਵਾਲਾਂ ਕਰਕੇ, ਨਾ ਸ਼ੈਤਾਨ ਲੋਕਾਂ ਵਲੋਂ ਬਣਾਏ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਦੇ ਸਿਸਟਮ ਕਾਰਨ, ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਤੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਘੱਟ ਸਮਝਣਾ ਹੈ।

ਕਾਨੜਾ ਮਹਲਾ ੫ ॥ ਬਿਸਰਿ ਗਈ ਸਭ ਤਾਤਿ ਪਰਾਈ ॥

ਜਬ ਤੇ ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਮੋਹਿ ਪਾਈ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥

ਨਾ ਕੇ ਬੈਰੀ ਨਹੀ ਬਿਗਾਨਾ ਸਗਲ ਸੰਗਿ ਹਮ ਕਉ ਬਨਿ ਆਈ ॥੧॥

ਜੇ ਪ੍ਰਭ ਕੀਨੇ ਸੇ ਭਲ ਮਾਨਿਓ ਏਹ ਸੁਮਤਿ ਸਾਧੂ ਤੇ ਪਾਈ ॥੨॥

ਸਭ ਮਹਿ ਰਵਿ ਰਹਿਆ ਪ੍ਰਭੁ ਏਕੈ ਪੇਖਿ ਪੇਖਿ ਨਾਨਕ ਬਿਗਸਾਈ ॥੩॥੮॥ {ਪੰਨਾ 1299}

ਭਾਵ: ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪਰਾਇਆ ਸਮਝਣ ਵਾਲੀ ਸੋਚ ਹੁਣ ਖਤਮ ਹੋ ਗਈ, ਬਿਸਰ ਗਈ। ਜਦੋਂ ਤੋਂ ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਨਾਲ ਮੋਹ ਪਿਆ ਭਾਵ ਗੁਰੂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਹੋਇਆ, ਉਸ ਉੱਪਰ ਅਮਲ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ, ਮੈਨੂੰ ਹੁਣ ਨਾ ਕੋਈ ਬੈਰੀ ਲਗਦੈ ਤੇ ਨਾ ਕੋਈ ਬਿਗਾਨਾ, ਸਭ ਆਪਣੇ ਹੀ ਲਗਦੇ ਨੇ, ਜਦੋਂ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਸਦਕਾ ਇਹ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਇਆ ਕਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਜੋ ਵੀ ਉਪਜ ਹੈ, ਉਹ ਚੰਗੀ ਹੈ। ਹੁਣ ਇਹ ਦੇਖ ਦੇਖ ਕਿ, ਅਹਿਸਾਸ ਕਰ-ਕਰ ਕੇ ਕਿ ਹਰ ਇਕ ਵਿਚ, ਜ਼ਰੇ-ਜ਼ਰੇ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਹੈ, ਮੈਨੂੰ ਖੇੜੇ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

3. ਦਇਆ

ਜਾਤ ਕਰਕੇ, ਨਸਲ ਕਰਕੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਘੱਟ ਜਾਂ ਮਾੜਾ ਸਮਝਣਾ, ਦੁਨਿਆ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਜੁਲਮਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਦੇ ਹੱਥ ਦਾ ਜੂਠਾ ਨਾ ਪੀਣਾ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਬਰਾਬਰ ਨਾ ਬੈਠਣ ਦੇਣਾ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਜਾਤ ਕਰਕੇ ਇਨਸਾਫ ਨਾ ਦੇਣਾ, ਕੰਮ ਨਾ ਦੇਣਾ, ਕਿਸੇ ਦਾ ਸਿਰਫ ਜਾਤ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਰਿਸ਼ਤਾ ਨਾ ਕਰਨਾ, ਕਿਸੇ ਇਨਸਾਨ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਜੁਲਮ ਹੈ ਅਤੇ ਜੁਲਮ ਦਾ ਨਾਨਕ ਦੀ ਸਿੱਖੀ ਵਿਚ ਕੀ ਕੰਮ? ਨਾਨਕ ਤਾਂ

ਦਇਆ ਸਿਖਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਦਇਆ ਤੇ ਸੰਤੋਖ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਸਮਝਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਦਇਆ ਦੀ ਕਪਾਹ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਸੰਤੋਖ ਦਾ ਸੂਤ ਨਿਕਲਣਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸੇ ਸੂਤ ਨੇ ਸਾਡੀਆਂ ਇੰਦਰੀਆਂ ਨੂੰ ਬੰਨ ਕੇ ਰੱਖਣਾ ਹੈ।

ਧੌਲੁ ਧਰਮੁ ਦਇਆ ਕਾ ਪੂਤੁ ॥ ਸੰਤੋਖੁ ਥਾਪਿ ਰਖਿਆ ਜਿਨਿ ਸੂਤਿ ॥ ਜੇ ਕੇ ਬੁਝੈ ਹੋਵੈ ਸਚਿਆਰੁ ॥

ਇਕ ਖਰੀ ਅਧਿਆਤਮਿਕਤਾ ਦਇਆ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਸੰਤੋਖ ਇੰਦਰੀਆਂ ਨੂੰ ਕੂੜ ਵਲ ਨਹੀਂ ਜਾਣ ਦਿੰਦਾ। ਜੇ ਇਹ ਭੇਦ ਸਮਝ ਲਵੇ, ਇਸ ਉਪਰ ਅਮਲ ਕਰ ਲਵੇ ਤਾਂ ਸਚਿਆਰ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੇ ਜਿਥੇ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਉਥੇ ਜੁਲਮ ਅਤੇ ਜਿਥੇ ਜੁਲਮ ਉਥੇ ਦਇਆ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਜਿਥੇ ਦਇਆ ਨਹੀਂ ਉਥੇ ਨਾਨਕ ਨਹੀਂ।

4. ਮਜਲੂਮ ਨਾਲ ਖੜਨਾ

ਮਨੁੱਖ ਦਵਾਰਾ ਸਿਰਜੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਤਰਾਂ ਤਰਾਂ ਦੇ ਜੁਲਮ, ਭਾਂਤ ਭਾਂਤ ਦੇ ਜਾਲਿਮ ਅਤੇ ਬੇਅੰਤ ਤਰਾਂ ਦੇ ਮਜਲੂਮ ਨੇ। ਗੋਰਿਆਂ ਨੇ ਕਾਲਿਆਂ ਉਪਰ, ਰਾਜਿਆਂ ਨੇ ਪਰਜਾ ਉਪਰ, ਮਰਦ ਨੇ ਔਰਤ ਉਪਰ, ਅਮੀਰ ਨੇ ਗਰੀਬ ਉਪਰ, ਸਾਮਰਾਜਾਂ ਵਲੋਂ ਛੋਟੇ ਕਬੀਲਿਆਂ/ਦੇਸ਼ਾਂ ਉਪਰ, ਕਥਿਤ ਉੱਚੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਵਲੋਂ ਕਥਿਤ ਨੀਵੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਉਪਰ ਜੁਲਮਾਂ ਦੀ ਦਾਸਤਾਂ ਅੰਤਹੀਣ ਹੈ। ਜਾਲਿਮ ਤੇ ਮਜਲੂਮ ਦੀ ਇਸ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਦੇਖਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਨਾਨਕ ਕਿਥੇ ਖੜੇ ਹਨ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਮੇਲ ਦੇ ਇਸ ਸਫ਼ਰ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਕਿਸ ਧਿਰ ਨਾਲ ਖੜੇ ਹੋਣਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਜਵਾਬ ਹੇਠਲੀਆਂ ਪੰਕਤੀਆਂ ਵਿਚ ਹੈ :

**ਨੀਚਾ ਅੰਦਰਿ ਨੀਚ ਜਾਤਿ ਨੀਚੀ ਹੁ ਅਤਿ ਨੀਚੁ ॥
ਨਾਨਕੁ ਤਿਨ ਕੈ ਸੰਗਿ ਸਾਥਿ ਵਡਿਆ ਸਿਉ ਕਿਆ ਰੀਸੁ ॥
ਜਿਥੈ ਨੀਚ ਸਮਾਲੀਅਨਿ ਤਿਥੈ ਨਦਰਿ ਤੇਰੀ ਬਖਸੀਸੁ ॥੪॥੩॥ {ਪੰਨਾ 15}**

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਇਸ ਮਹਾਨ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਨੀਚ ਸ਼ਬਦ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਹਰ ਉਸ ਵਿਅਕਤੀ ਵਾਸਤੇ ਹੈ ਜੋ ਜੁਲਮ, ਖੱਕੇ, ਜ਼ਿਆਦਤੀ, ਬੇਇਨਸਾਫ਼ੀ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੈ। ਰੱਬ ਦੇ ਨਾਮ 'ਤੇ, ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਰਵਾਇਤਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਤੇ ਜ਼ਾਲਮਾਨਾ ਸਮਾਜਿਕ ਨਿਯਮ ਬਣਾਕੇ ਤਕੜਿਆਂ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਨੀਚੇ ਦਬੇ ਹਰ ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਕਹਿ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਖੜਾ ਹਾਂ। ਫਿਰ ਚਾਹੇ ਉਹ ਜਾਤੀਵਾਦ, ਨਸਲਵਾਦ, ਮਰਦਵਾਦ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਜੁਲਮ ਦਾ। ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਕਿ ਮੇਰਾ ਵਡਿਆ (ਜੁਲਮ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ) ਨਾਲ ਕੀ ਰਿਸ਼ਤਾ। ਉਹ ਫਰਮਾਉਂਦੇ ਨੇ ਕਿ ਜਿਥੇ ਨੀਚ ਦੀ, ਦਬੇ ਹੋਏ ਦੇ ਰੱਖਿਆ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਥੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਭਾਵ ਇਹ ਸੋਚ, ਇਹ Mindset ਸਚਿਆਰ ਬਣਨ ਲਈ ਬੇਹੱਦ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ਅਸੀਂ ਹਰਗਿਜ਼ ਇਹ ਜੋਖਿਮ ਮੁੱਲ ਨਹੀਂ ਲੈ ਸਕਦੇ ਕਿ ਅਸੀਂ ਨਾਨਕ ਤੋਂ ਉਲਟ ਲਾਈਨ ਵਿਚ ਖੜੇ ਨਜ਼ਰ ਆਈਏ।

5. ਜਾਤ ਦਾ ਹੰਕਾਰ

**ਸਲੋਕ ਮ: ੧ ॥ ਫਕੜ ਜਾਤੀ ਫਕੜੁ ਨਾਉ ॥ ਸਭਨਾ ਜੀਆ ਇਕਾ ਛਾਉ ॥
ਆਪਹੁ ਜੇ ਕੇ ਭਲਾ ਕਹਾਏ ॥ ਨਾਨਕ ਤਾ ਪਰੁ ਜਾਪੈ ਜਾ ਪਤਿ ਲੇਖੈ ਪਾਏ ॥੧॥ {ਪੰਨਾ 83}**

ਨਾਨਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਫਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਾਤਾਂ ਦੀ ਵੰਡ ਅਤੇ ਜਾਤ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਮਿਲਿਆ ਦੁਨਿਆਵੀ ਨਾਮ, ਰੁਤਬਾ, ਇੱਜ਼ਤ, ਸਭ ਫਜ਼ੂਲ ਹੈ। ਜੇ ਅਸਲ ਵਿਚ ਹੀ ਭਲਾ ਬਣਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਅੱਗੇ ਇੱਜ਼ਤ, ਪੱਤ, ਨਾਲ ਖੜਨ ਜੇਗੇ ਹੋਈਏ ਭਾਵ ਉਸ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਜੁੜੀਏ।

**ਜਾਤਿ ਕਾ ਗਰਬੁ ਨ ਕਰੀਅਹੁ ਕੋਈ ॥ ਬ੍ਰਹਮੁ ਬਿੰਦੇ ਸੋ ਬ੍ਰਾਹਮਣੁ ਹੋਈ ॥੧॥
ਜਾਤਿ ਕਾ ਗਰਬੁ ਨ ਕਰਿ ਮੂਰਖ ਗਵਾਰਾ ॥
ਇਸੁ ਗਰਬ ਤੇ ਚਲਹਿ ਬਹੁਤੁ ਵਿਕਾਰਾ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥
ਚਾਰੇ ਵਰਨ ਆਖੈ ਸਭੁ ਕੋਈ ॥ ਬ੍ਰਹਮੁ ਬਿੰਦ ਤੇ ਸਭ ਓਪਤਿ ਹੋਈ ॥੨॥
ਮਾਟੀ ਏਕ ਸਗਲ ਸੰਸਾਰਾ ॥ ਬਹੁ ਬਿਧਿ ਭਾਂਡੇ ਘੜੈ ਕੁਮ੍ਹਾਰਾ ॥੩॥**

ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਫਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਜਾਤ (ਸਨਾਤਨ/ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਬਣਾਈ ਗਈ ਜਾਤ ਵੰਡ ਅਨੁਸਾਰ) ਦਾ ਮਾਣ ਨਾ ਕਰੇ। ਹਰ ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਹੈ, ਉਚਾ ਹੈ, ਜੋ ਬ੍ਰਹਮ/ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਇਕ ਮਿਕ ਹੈ। ਮੂਰਖ ਤੇ ਗਵਾਰ ਹੀ ਆਪਣੀ ਜਾਤ ਵਿਚ ਫ਼ਕਰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਜਾਤ ਦਾ ਮਾਣ, ਅਹੰਕਾਰ, ਮਨੁੱਖ ਅੰਦਰ ਬਹੁਤੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਬਹੁਤੀ ਦੁਨੀਆ ਇਸ ਵਰਨ ਵੰਡ ਨੂੰ ਮਨਦੀ ਹੈ ਪਰ ਇਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਤੋਂ ਹੀ ਸਭ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਮਿੱਟੀ ਇਕ ਹੈ, ਕੁਮਿਹਾਰ ਵੀ ਇਕ ਹੈ, ਬਸ ਉਸਨੇ ਭਾਂਡੇ ਭਾਂਤ ਭਾਂਤ ਦੇ ਬਣਾਏ ਹਨ। ਭਾਵ ਪਰਮਾਤਮਾ ਇਕੋ ਹੈ, ਸਭ ਨੂੰ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਮੂਲ ਸਰੋਤ ਇਕੋ ਹੈ, ਬਸ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਉਸਦੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਰੂਪ, ਰੰਗ ਤੇ ਆਕਾਰ ਹਨ।

ਸੋ, ਸਾਡਾ ਗੁਰੂ ਬਿਲਕੁਲ ਸਾਫ਼ ਤੇ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ। ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਵਾਲੇ ਉਸ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿਚ ਮੂਰਖ ਤੇ ਗਵਾਰ ਨੇ (ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਜਿੰਨੇ ਮਰਜ਼ੀ ਧਰਮੀ ਹੋਣ ਦਾ ਦਾਅਵਾ ਕਰਨ) ਸਗੋਂ ਜੋਗ ਦੀ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਮੇਲ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਸ਼ਰਤ ਗੁਰੂ ਨੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਮੇਰੇ ਰਾਹ ਤੇ ਚਲਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਬਣਾਈ ਹਰ ਸ਼ੈਲ, ਹਰ ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ, ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਕ ਸਮਾਨ ਹੀ ਸਮਝਣਾ ਹੈ।

ਹੁਣ ਸਵਾਲ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੇ ਵਿਚੋਂ ਕਿੰਨੇ ਕੁ ਇਹ ਸ਼ਰਤ ਪੂਰੀ ਕਰਕੇ ਅਗੇ ਵਧ ਚੁਕੇ ਹਨ। ਇਸ ਸਵਾਲ ਦਾ ਜਵਾਬ ਅਸੀਂ ਸਭ ਜਾਣਦੇ ਹੀ ਹਾਂ। ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਜਨਮੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਇਕ ਐਸੇ ਮੁਲਕ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਜਿਥੇ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਵਾਲੇ ਲਗਭਗ 80% ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ 2%। ਕਿਸੇ ਵੀ ਘੱਟ ਗਿਣਤੀ ਲਈ ਮਸਲਾ ਇਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਉਹ ਸਦੀਆਂ ਤਕ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਧਰਮ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਉਸ ਨਾਲੋਂ 40 ਗੁਣਾ ਵੱਧ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਰਸਮੇ - ਰਿਵਾਜ, ਤਿਓਹਾਰ, ਧਾਰਮਿਕ ਸੋਚ ਤੋਂ ਕਿਤੇ ਨਾ ਕਿਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਾਤ-ਪਾਤ ਅਜੇਹੀ ਹੀ ਇਕ ਉਧਾਹਰਣ ਹੈ। ਅੱਜ ਸਿੱਖ ਨੇ ਜਾਤ ਪਾਤ ਨੂੰ ਐਨਾ ਚੰਗੀ ਤਰਾਂ ਆਪਣਾ ਲਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖ ਭੁੱਲ ਹੀ ਗਏ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਦਾ ਮੁੱਢ ਹੀ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਬੱਝਾ ਕਿ ਸਾਰੀ ਖ਼ਲਕਤ ਇਕ ਹੈ, ਰਬ ਵਲੋਂ ਆਪਣੇ ਕਿਸੇ ਬੱਚੇ ਨਾਲ ਭੇਦ ਭਾਵ ਨਹੀਂ। ਕਨੇਡਾ, ਇੰਗਲੈਂਡ, ਅਮਰੀਕਾ ਵਰਗੇ ਮੁਲਕਾਂ ਸਮੇਤ ਸੈਂਕੜੇ ਮੁਲਕਾਂ ਤੱਕ ਸਿੱਖ ਪਹੁੰਚੇ। ਗੁਰੂ ਦਾ ਗਿਆਨ ਭਾਵੇਂ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਲੈ ਕੇ ਗਏ ਪਰ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਜ਼ਰੂਰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਗਏ। ਕਿਓਂਕਿ ਇਹਨਾਂ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿਚ ਹਰ ਦੇਸ਼, ਰੰਗ, ਰੂਪ ਦੇ ਲੋਕ ਵਸਦੇ ਨੇ, ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਮੁਲਕ ਇਕ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਥਾਂ ਹਨ ਉਸ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਬਰੀਚੇ ਦੇ ਵੱਖਰੇ ਵੱਖਰੇ ਫੁੱਲ ਦੇਖਣ ਲਈ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਖੇਡ ਮਾਨਣ ਦੀ, ਵਿਸਮਾਦ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨ ਲਈ। ਪਰ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਸਿੱਖ ਇਹ ਨਜ਼ਾਰਾ ਮਾਨਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਅਜਿਹੀਆਂ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਵੀ ਜਾਤ ਅਧਾਰਤ ਗੁਰਦਵਾਰੇ ਹਨ, ਜਾਤਾਂ ਗੋਤ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਹੀ ਵਿਆਹ ਸ਼ਾਦੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਮੈਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਵੀ ਮਨੁਸ਼ਮਿਤੀ ਵਿਚੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਦੂਰ ਕਰਨ ਵਿਚ ਦਿੱਕਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਖੋਜੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਪੜ੍ਹਕੇ ਦੇਖ ਲਈਏ। ਕਿਓਂਕਿ ਕਈ ਬਾਰ ਸਾਇੰਸ ਵਲੋਂ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਸਬੂਤ ਅਤੇ ਤਰਕ ਦਿਮਾਗ ਉਪਰ ਜਲਦੀ ਅਸਰ ਕਰਦੇ ਨੇ। ਪਿਛਲੇ ਕੁਝ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ 2 ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਕਿਤਾਬਾਂ ਆਈਆਂ ਹਨ। ਪਹਿਲੀ ਕਿਤਾਬ ਇਸਰਾਇਲ ਦੇ ਯੂਵਲ ਨੋਆ ਹਰਾਰੀ ਦੀ ਲਿਖੀ 'Sapiens' ਹੈ ਜੋ ਪੂਰੇ ਮਨੁੱਖੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਦਿਲਚਸਪ ਵਿਆਖਿਆ ਹੈ। ਲਗਭਗ 25 ਲੱਖ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਜਦੋਂ ਮਾਨਵ ਜਾਤੀ ਦੀਆਂ ਪਹਿਲੀਆਂ ਨਸਲਾਂ, ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਇਸ ਧਰਤੀ ਨਾਮਕ ਗ੍ਰਹਿ ਉਪਰ ਪੈਦਾ ਹੋਈਆਂ, ਉਦੋਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਅੱਜ ਤਕ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ। ਦੂਸਰੀ ਕਿਤਾਬ ਹੈ ਟੋਨੀ ਜੋਸੇਫ ਦੀ 'Early Indians'। ਇਹ ਦੋਹਾਂ ਕਿਤਾਬਾਂ Genetics, Archaeology, Language ਆਦਿ ਦੇ ਸੈਂਕੜੇ ਖੋਜੀਆਂ ਵਲੋਂ ਇਕੱਠੇ ਕੀਤੇ ਸਬੂਤਾਂ ਦੇ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਇਹ ਸਾਬਤ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਲੋਕ ਇਕੋ ਨਸਲ ਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਾਈੰਸ 'Homo Sapiens' ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਜੋ 2 ਲੱਖ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਪੈਦਾ ਹੋਈ। ਉਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਇਨਸਾਨੀ ਨਸਲਾਂ ਖਤਮ ਹੋ ਚੁਕੀਆਂ ਹਨ। ਦੂਸਰਾ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਜਾਤੀਵਾਦ ਦਾ ਮੁੱਢ 200 ਸਾਲ ਈਸਾ ਪੂਰਵ ਭਾਵ ਅੱਜ ਤੋਂ ਕੋਈ 2200 ਕੁ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਬੰਨਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਹ ਮੱਕੜ ਜਾਲ ਆਰੀਅਨ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੇ ਮੁਖੀਆਂ ਵਲੋਂ ਭਾਰਤ ਦੇ ਮੂਲ ਵਸਨੀਕਾਂ ਨੂੰ ਗੁਲਾਮ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਰਚਿਆ ਗਿਆ। ਤੇ ਅਜਿਹਾ ਵਰਤਾਰਾ ਸਿਰਫ਼ ਭਾਰਤ ਦੀ ਧਰਤੀ ਉਪਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੇ ਹੋਰ ਦੇਸ਼ਾਂ/ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਰੋਮ, ਮਿਸਰ, ਮਾਇਆ, ਚੀਨ, ਪਰਸ਼ੀਆ, ਮੇਸੋਪੋਟਾਮਿਆ (ਸੁਮੇਰ ਸਭਿਅਤਾ) ਆਦਿ। ਇਹਨਾਂ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਅਲਗ ਅਲਗ ਤਰਾਂ ਦੀ ਵਰਣ ਵੰਡ ਸੀ ਜੋ ਕਿ ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਖਤਮ ਹੋ ਗਈ। ਪਰ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਇਹ ਵਰਣ ਵੰਡ ਇਕ ਵੱਡੇ ਧਰਮ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣ ਗਈ ਤੇ ਅੱਜ ਤਕ ਇਹ ਵਰਣ ਵੰਡ ਵਧ ਫੁੱਲ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਸਦੀ ਚਪੇਟ ਵਿਚੋਂ ਸਾਡੇ ਗੁਰੂਆਂ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਕੱਢਣ ਦੀ ਪੂਰੀ ਵਾਹ ਲਾ ਦਿਤੀ, ਆਪਣਾ ਆਪ ਵੀ ਵਾਹ ਦਿਤਾ। ਪਰ ਕਿਸੇ ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਜੋ 15-20 ਸਾਲ ਕਾਲ ਕੋਠੜੀ ਵਿਚ ਰੱਖ ਕੇ ਕੋਈ ਬਾਹਰ ਕੱਢੇ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਚਾਨਣ ਤੋਂ ਹੀ ਡਰ ਲਗਣ ਲਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਵਾਪਸ ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਜਾਕੇ ਉਸਨੂੰ ਸਕੂਨ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਾਇਦ ਇਹੀ ਸਾਡੀ ਹਾਲਤ ਹੈ।

ਖੈਰ ਨਾਨਕ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਲਈ ਆਪਣੀ ਸ਼ਰਤ ਨਹੀਂ ਹਟਾਉਣ ਲਗੇ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਹੁਕਮ ਬਦਲਣ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਬਦਲਣਾ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ ਇਹ ਸਾਡੀ ਮਰਜ਼ੀ ਹੈ।

ਜੇ ਮਾਗਹਿ ਠਾਕੁਰ ਅਪੁਨੇ ਤੇ ਸੋਈ ਸੋਈ ਦੇਵੈ ॥

ਐਡਵੋਕੇਟ ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਕੰਵਰ

E-mail- kanwar238@yahoo.com

ਇਹ ਪੰਗਤੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪੰਨਾ 681 ਤੇ ਅੰਕਿਤ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਪੰਗਤੀ ਨੂੰ ਬੜੀ ਸ਼ਰਧਾ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਿਆ ਵੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਅੰਕਿਤ ਬਾਣੀ ਇਕ ਸਾਰਥਕ (Meaningful) ਅਤੇ ਅਨੁਭਵੀ (Practical) ਜੀਵਨ ਜੀਉਣ ਵਾਸਤੇ ਸੋਝੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਪੰਗਤੀ ਵਿਚ ਸਾਰਥਕ ਜੀਵਨ ਜੀਉਣ ਵਾਸਤੇ ਜੋ ਗਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਉਸ ਦੀ ਢੁੰਗਾਈ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਭਾਸਦੀ ਹੈ। ਅਸਲੀਅਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਮੰਗਦਾ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਹੈ ਪਰ ਦੇਖਣਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਉਹ ਸਭ ਕੁਝ ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ? ਜੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ 'ਤੇ ਉਹ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ? ਅਤੇ ਨਾ ਮਿਲਣ ਦਾ ਕੀ ਕਾਰਨ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ?

ਇਹ ਸਵਾਲ ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਬਾਬੇ ਜਾਂ ਜੋ ਅੱਜ ਕੱਲ ਦੇ ਬਣੇ ਹੋਏ ਸੰਤ ਮਹਾਤਮਾ ਪਾਸੋਂ ਪੁਛਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਕਹਿ ਦੇਣਗੇ ਕਿ ਜਦੋਂ ਮੰਗਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਦਿਲੋਂ ਮੰਗਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜਾਂ ਸੱਚੇ ਦਿਲ ਨਾਲ ਮੰਗਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਾਇਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਜੇ ਕੋਈ ਵੀ ਮੰਗਦਾ ਹੈ ਉਹ ਦਿਲੋਂ ਹੀ ਮੰਗਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਤਾਂ ਕਈ ਝੜਵੇ ਝੜ੍ਹਾ ਕੇ ਮੰਗਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਭ ਦਿਲੋਂ ਹੀ ਮੰਗਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਹੁਣ ਜਦੋਂ ਇਸ ਪੰਗਤੀ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਪੰਗਤੀ ਰਾਹੀਂ ਇਹ ਸਮਝਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ: "ਜੇ ਮਾਗਹਿ ਠਾਕੁਰ ਅਪੁਨੇ ਤੇ" ਭਾਵ ਜੇ ਮੰਗ ਰੱਖਣੀ ਹੈ ਉਹ 'ਆਪੁਨੇ ਠਾਕੁਰ' ਪਾਸ ਰੱਖਣੀ ਹੈ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੇ ਬਣਾਏ ਗਏ ਜਾ ਥਾਪੇ ਗਏ ਠਾਕੁਰ ਪਾਸ ਨਹੀਂ। ਗੱਲ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਠਾਕੁਰ ਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਬਣਾਏ ਗਏ ਠਾਕੁਰਾਂ ਅੱਗੇ ਅਰਦਾਸਾਂ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਝੜਵੇ ਝੜ੍ਹਾਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਸਗੋਂ ਕਈ ਬਾਬੇ, ਸੰਤ, ਮਹਾਤਮਾ, ਪੰਡਤ, ਜੋਤਸ਼ੀ 'ਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਡੇਰੇਦਾਰ ਖੁਦ ਹੀ ਠਾਕੁਰ ਬਣੇ ਬੈਠੇ ਹਨ ਅਤੇ ਲੋਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸ ਹੀ ਮੰਗ ਰੱਖਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਆਪਣੇ ਠਾਕੁਰ ਪਾਸ ਤਾਂ ਉਹ ਜਾਂਦੇ ਹੀ ਨਹੀਂ।

ਇਸ ਦੇ ਇਲਾਵਾ ਜੇ ਲੋਕ ਕਿਸੇ ਮੂਰਤੀਕਾਰ ਦੀਆਂ ਬਣਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਮੂਰਤੀਆਂ (ਜਾਂ ਫਿਰ ਕਿਸੇ ਚਿਤਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਬਣੀਆਂ ਗਈਆਂ ਮਨ-ਘੜਤ ਤਸਵੀਰਾਂ) ਪਾਸ ਮੰਗਾਂ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਸਮਝ ਹੈ। ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਗੁਰਬਾਣੀ ਤਾਂ ਬੜੇ ਸਪਸ਼ਟ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਸਮਝਾਉਂਦੀ ਹੈ:

ਜੇ ਪਾਥਰ ਕੀ ਪਾਈ ਪਾਇ ॥ ਤਿਸ ਕੀ ਘਾਲ ਅਜਾਈ ਜਾਇ ॥ (ਗ: ਗ: ਸ: ਪੰਨਾ-1160)

ਕਿਤਨਾ ਸਪਸ਼ਟ ਆਖ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਪਥਰ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਦੇ ਪੈਰੀ ਪੈਣ ਵਾਲੀ ਮਹਿਨਤ ਅਜਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਭਾਵ ਮੂਰਤੀਆਂ ਅੱਗੇ ਜਾਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਅੱਗੇ ਮੰਗਾਂ ਰੱਖਣ ਦਾ ਕੋਈ ਲਾਭ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਇਸੇ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਫਿਰ ਕਿਹਾ ਹੈ:

ਨ ਪਾਥਰੁ ਬੇਲੈ ਨਾ ਕਿਛੁ ਦੇਇ ॥ ਫੋਕਟ ਕਰਮ ਨਿਹਫਲ ਹੈ ਸੇਵ ॥

ਬੜੇ ਸਪਸ਼ਟ ਲਫਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਸਮਝਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਪਥਰ ਨਾ ਤਾਂ ਬੇਲ ਸਕਦਾ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕੁਝ ਦੇ ਸਕਦਾ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਦਾ ਕੋਈ ਲਾਭ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੰਗਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ। ਇਹ ਗੱਲ ਹਰ ਸਮਝਦਾਰ ਵਿਅਕਤੀ ਸਮਝਦਾ ਵੀ ਹੋ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਜੇ ਲੋਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੂਰਤੀਆਂ ਜਾਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਪਾਸ ਮੰਗਾਂ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਸੋਚ ਅਤੇ ਸਮਝ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ।

ਅਸਲ ਵਿਚ ਬੇਸਮਝ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਠਾਕੁਰ ਪਾਸ ਤਾਂ ਜਾਂਦੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਬੈਠਾ ਹੈ। ਲੋੜ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਬੈਠੇ ਠਾਕੁਰ ਪਾਸ ਜਾਣ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਅੰਦਰ ਵਾਲੇ ਠਾਕੁਰ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਫਰਮਾਇਆ ਹੈ:

ਠਾਕੁਰੁ ਹਮਰਾ ਸਦ ਬੇਲੰਤਾ ॥ ਸਰਬ ਜੀਆ ਕਉ ਪ੍ਰਭੁ ਦਾਨੁ ਦੇਤਾ ॥ (ਗ: ਗ: ਸ: ਪੰਨਾ-1160)

ਅੰਦਰ ਵਾਲਾ ਠਾਕੁਰ ਭਾਵ ਆਪਣੀ ਬਿਬੇਕ ਬੁਧ, ਸੁਚੱਜੇ ਸਤਿ ਦੇ ਗਿਆਨ ਨਾਲ ਘੜੀ ਗਈ ਸੁਰਤ, ਮਤ, ਮਨ, ਬੁੱਧ ਬੋਲਦੀ ਹੈ, ਸਮਝਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਜੇ ਮੰਗ ਆਪਣੀ ਬਿਬੇਕ ਬੁੱਧ ਪਾਸ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਉਸ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵਾਸਤੇ ਆਪਣੀ ਬਿਬੇਕ ਬੁੱਧ ਢੰਗ ਵੀ ਦਸਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦੁਆਰਾ ਮੰਗ ਪੂਰੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਬਿਬੇਕ ਬੁੱਧ ਹੀ ਅੰਦਰ ਵਾਲਾ ਆਪਣਾ ਠਾਕੁਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਰਾਹੀਂ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ:

**ਦੀਨ ਦਇਆਲ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸੁਖ ਸਾਗਰ ਸਰਬ ਘਟਾ ਭਰਪੂਰੀ ਰੇ ॥
ਪੇਖਤ ਸੁਨਤ ਸਦਾ ਹੈ ਸੰਗੇ ਮੈ ਮੂਰਖ ਜਾਨਿਆ ਦੂਰੀ ਰੇ ॥** (ਗ: ਗ: ਸ: ਪੰਨਾ-612)

ਭਾਵ ਉਹ ਪਰਮਾਤਮਾ ਜਾਂ ਠਾਕੁਰ ਜੋ ਦੀਨ ਦਇਆਲ ਹੈ, ਕ੍ਰਿਪਾਲੂ ਹੈ ਅਤੇ ਸੁਖ ਪੁਚਾਉਣ ਵਾਲਾ ਸਾਗਰ ਹੈ ਉਹ ਸਭ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵਸਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਠਾਕੁਰ ਮੁਰਤੀਆਂ ਜਾਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਇਹ ਵੀ ਸਪਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਅੰਦਰ ਵਾਲਾ ਠਾਕੁਰ ਸਭ ਕੁਝ ਵੇਖਦਾ ਹੈ, ਸੁਣਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹਰ ਵਕਤ ਨਾਲ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਸਮਝਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਆਪਣੀ ਮੁਰਖਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਤੇ ਬਾਹਰ ਦੂਰ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਇਹ ਸਮਝ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਅੰਦਰ ਵਾਲਾ ਠਾਕੁਰ ਆਪਣੀ ਬਿਬੇਕ ਬੁੱਧ, ਆਪਣੀ ਸੁਚੱਜੀ ਮਤ ਵਾਲੀ ਜ਼ਮੀਰ ਹੀ ਹੈ।

ਇਸੇ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਵਾਲੇ ਠਾਕੁਰ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਨੂੰ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰੀਏ ਤਾਂ ਇਸ ਦੀ ਸੇਧ ਵੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਤੋਂ ਹੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਸਮਝਾਉਂਦੀ ਹੈ:

ਗੁਰ ਜੈਸਾ ਨਾਹੀ ਕੇ ਦੇਵ ॥ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਗੁਰ ਨਾਹੀ ਭੇਦ ॥ (ਗ: ਗ: ਸ: ਪੰਨਾ 1142)

ਭਾਵ ਆਪਣੀ ਸਮਝ, ਸੁਝ-ਬੁਝ, ਬਿਬੇਕ ਬੁੱਧ ਵਰਗਾ ਕੋਈ ਵੀ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਭਾਵ ਆਪਣੀ ਬਿਬੇਕ ਬੁਧ ਉੱਤਮ ਹੈ ਅਤੇ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ (ਪਰਮਾਤਮਾ) ਜਿਸ ਨੂੰ ਠਾਕੁਰ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਉਸ ਵਿਚ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਬਿਬੇਕ ਬੁੱਧੀ ਨਾਲ ਹਾਸਲ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸੁਚੱਜੇ ਗਿਆਨ ਵਿਚ ਕੋਈ ਭੇਦ ਭਾਵ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਭਾਵ ਇਹ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਆਪਣੀ ਸੋਚ, ਸਮਝ, ਬਿਬੇਕ ਬੁੱਧ, ਹੀ ਅੰਦਰ ਵਾਲਾ ਠਾਕੁਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਅਨੁਸਾਰ ਜੇਕਰ ਆਪਣੇ ਮਨ ਭਾਵ ਆਪਣੇ ਸਤਿ ਦੇ ਗਿਆਨ ਵਾਲੀ ਬਿਬੇਕ ਬੁੱਧ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲਿਆ ਜਾਵੇ; ਆਪਣੀ ਸੁਝ-ਬੁਝ ਨਾਲ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਪੂਰੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਅੰਦਰ ਵਾਲਾ ਠਾਕੁਰ ਸਮਝਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਮੰਗ ਰੱਖੀ ਗਈ ਹੈ ਉਸ ਵਾਸਤੇ ਇਮਾਨਦਾਰੀ ਅਤੇ ਲਗਣ ਨਾਲ ਕਿਵੇਂ ਮਹਿਨਤ ਕਰਨੀ ਹੈ। ਮੰਗ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਵਾਸਤੇ ਕਮਰੇ ਅੰਦਰ ਬੈਠ ਕੇ ਪੂਜਾ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਹੁੰਦੀ ਸਗੋਂ ਉਸ ਵਾਸਤੇ ਸਹੀ ਢੰਗ ਦੀ ਮਹਿਨਤ ਅਤੇ ਉਧਮ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਗਣ ਨਾਲ ਮਹਿਨਤ ਕਰਨ ਨਾਲ ਹੀ ਜੇ ਮੰਗਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਉਹ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਮੁੱਦੇ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵਾਸਤੇ ਵਿਦਵਾਨ ਇਕ ਕਹਾਣੀ ਸੁਣਾਉਂਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਮੰਗ ਕਰਨ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਬੜਾ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਹਾਣੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ: ਦੋ ਵਿਅਕਤੀ ਨੌਕਰੀ ਵਾਸਤੇ ਇਕ ਇੰਟਰਵਿਊ ਲਈ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ ਪਰ ਘਰੋਂ ਨਿਕਲਦਿਆਂ ਉਹ ਕੁਝ ਲੇਟ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਇਥੇ ਖੜੇ ਹੋ ਕੇ ਅਰਦਾਸ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਵਕਤ ਸਿਰ ਪਹੁੰਚ ਜਾਈਏ। ਦੂਸਰਾ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਠੀਕ ਹੈ ਅਸੀਂ ਅਰਦਾਸ ਤਾਂ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਪਰ ਖੜੇ ਹੋ ਕੇ ਨਹੀਂ ਸੋਗੋਂ ਦੌੜ ਕੇ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਅਰਦਾਸ ਇਹ ਕਰਨੀ ਹੈ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਇਤਨੀ ਤਾਕਤ ਬਖਸ਼ੀ ਜਾਵੇ ਕਿ ਅਸੀਂ ਦੌੜ ਕੇ ਵਕਤ ਸਿਰ ਪਹੁੰਚ ਜਾਈਏ। ਇਹ ਹੈ ਆਪਣੇ ਠਾਕੁਰ ਪਾਸ ਅਰਦਾਸ ਕਰਨ ਦਾ ਢੰਗ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਹ ਵੀ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੰਗ ਕੀ ਕਰਨੀ ਹੈ। ਮੰਗ ਇਹ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਕਿ ਸਭ ਦੀਆਂ ਘੜੀਆਂ ਹੀ ਅੱਗੇ ਪਿਛੇ ਹੋ ਜਾਣ ਜਾਂ ਇੰਟਰਵਿਊ ਲੈਣ ਵਾਲੇ ਹੀ ਲੇਟ ਹੋ ਜਾਣ। ਐਸੀਆਂ ਅਰਦਾਸਾਂ ਜਾਂ ਮੰਗਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ। ਆਪਣਾ ਠਾਕੁਰ ਭਾਵ ਆਪਣੀ ਬੁੱਧ ਸਮਝਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਅਰਦਾਸ ਜਾਂ ਮੰਗ ਕਰਨੀ ਕੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਵੇਂ ਕਰਨੀ ਹੈ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਘਰ ਬੈਠਿਆਂ ਪੁਤ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੀ ਸਗੋਂ ਇਹ ਇਕ ਸਾਰਥਕ ਅਤੇ ਅਨੁਭਵੀ ਜੀਵਨ ਜੀਉਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਅਨੁਸਾਰ ਜਦੋਂ ਆਪਣੇ ਠਾਕੁਰ ਸਬੰਧੀ ਇਹ ਸਮਝਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣਾ ਗਿਆਨ, ਬਿਬੇਕ ਬੁੱਧੀ, ਸਮਝ, ਸੋਝੀ ਹੀ ਆਪਣਾ ਠਾਕੁਰ ਹੈ। ਤਾਂ ਜਦੋਂ ਆਪਣੇ ਐਸੇ ਅੰਦਰ ਵਾਲੇ ਠਾਕੁਰ ਅੱਗੇ ਮੰਗ ਰੱਖੀ ਜਾਵੇਗੀ ਤਾਂ ਉਸ ਠਾਕੁਰ ਨੇ ਇਹ ਸਮਝਾ ਦੇਣਾ ਹੈ ਕਿ:

ਜੈਸਾ ਬੀਜੇ ਸੇ ਲੁਣੈ ਜੇਹਾ ਪੁਰਬਿ ਕਿਨੈ ਬੋਇਆ ॥ (ਗ: ਗ: ਸ: ਪੰਨਾ-309)

ਭਾਵ ਤੁਹਾਨੂੰ ਉਹ ਕੁਝ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇਗਾ ਜਿਸ ਮੰਗ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵਾਸਤੇ ਤੁਸੀਂ ਲਗਣ ਨਾਲ ਮਹਿਨਤ ਕਰਦੇ ਆ ਰਹੇ ਹੋ, ਜਿਸ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਤੁਸੀਂ ਮੁਹਾਰਤ ਹਾਸਲ ਕਰ ਰੱਖੀ ਹੈ। ਅੰਦਰ ਵਾਲੇ ਆਪਣੇ ਠਾਕੁਰ ਨੇ ਇਹ ਵੀ ਸਮਝਾ ਦੇਣਾ ਹੈ ਕਿ ਜੈਸੀ ਲਗਣ ਅਤੇ ਸਹੀ ਢੰਗ ਦੀ ਮਹਿਨਤ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ ਤੇਸਾ ਹੀ ਫਲ ਮਿਲੇਗਾ। ਅੰਦਰ ਵਾਲੇ ਆਪਣੇ ਠਾਕੁਰ ਨੇ ਕੋਈ ਝੂਠੇ ਲਾਰੇ ਨਹੀਂ ਲਗਾਉਣੇ। ਅੰਦਰ ਵਾਲੇ ਆਪਣੇ ਠਾਕੁਰ ਨੇ ਸਾਫ ਕਿਹਾ ਦੇਣਾ ਹੈ:

ਜੇਹਾ ਬੀਜੇ ਸੇ ਲੁਣੈ ॥ (ਗ: ਗ: ਸ: ਪੰਨਾ-134)

ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਤੂੰ ਕਰਮ ਕਰੇਗਾ ਜਾਂ ਮਹਿਨਤ ਕਰੇਗਾ ਉਸੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਤੇਰੀ ਮੰਗ ਪੂਰੀ ਹੋਵੇਗੀ।

ਇਸ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਪੰਗਤੀ ਰਾਹੀਂ ਇਹ ਸਮਝਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਵਾਲੇ ਠਾਕੁਰ (ਬਿਬੇਕ ਬੁੱਧ) ਪਾਸ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਪੂਰੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਅੰਦਰ ਵਾਲਾ ਠਾਕੁਰ ਆਪਣਾ ਮਨ, ਬਿਬੇਕ ਬੁੱਧ ਜਦੋਂ ਉਸ ਮੰਗ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵਾਸਤੇ ਦ੍ਰਿੜ ਇਮਾਨਦਾਰੀ ਅਤੇ ਲਗਣ ਨਾਲ ਮਿਹਨਤ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹਤ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਹੀ ਉਹ ਮੰਗ ਪੂਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਤਾਂ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਅਸੂਲ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਕੰਮ ਦ੍ਰਿੜ ਇਰਾਦੇ ਅਤੇ ਇਮਾਨਦਾਰੀ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਉਸ ਵਿਚ ਸਫਲਤਾ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਅਟੱਲ ਸਚਾਈ ਨੂੰ ਹੀ ਇਸ ਪੰਗਤੀ ਵਿਚ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਲੋੜ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਠਾਕੁਰ ਪਾਸ ਅਰਦਾਸ ਕਰਨ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਲੋਕਾਂ ਵਲੋਂ ਥਾਪੇ ਗਏ ਜਾਂ ਬਣਾਏ ਗਏ ਠਾਕੁਰਾਂ ਪਾਸ ਜਾਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਇਹ ਹੀ ਤਾਂ ਹੈ ਇਕ ਸਾਰਥਕ ਅਤੇ ਅਨੁਭਵੀ ਜੀਵਨ ਜੀਉਣ ਦਾ ਸਬਕ।

ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਭੂਤ, ਵਰਤਮਾਨ, ਤੇ ਭਵਿਖ

ਗੁਰਮੇਲ ਸਿੰਘ

gurmails1976@gmail.com

ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਭੂਤ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਮਾਣ ਦੀ ਜਰੂਰਤ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸਚਾਈ ਹੈ। ਭਵਿਖ, ਵਰਤਮਾਨ ਨੇ ਤੈਅ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਸੇ ਵਰਤਮਾਨ ਉਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨਾ ਹੀ ਵਧੇਰੇ ਸਾਰਥਕ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। ਵਰਤਮਾਨ, ਸਿੱਖ ਜਿਸ ਚੌਰਾਹੇ ਉਤੇ ਖੜ੍ਹੇ ਹਨ, ਉਸ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨਾ ਹਥਲਾ ਮਨੋਰਥ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਐਨਾ-ਕ ਜਾਣ ਲੈਣਾ ਕਾਫੀ/ਜਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਹੁਣ ਸਾਡੀਆਂ ਜਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਕਾਫੀ ਵਧ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਹੁਣ ਜੇ ਸਿੱਖ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਸੌ ਤੋਂ ਉਤੇ ਦੇਸਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਵਸੇ ਹਨ; ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਰਾਜਨੀਤੀ, ਖੇਡਾਂ, ਵਿਦਿਆ, ਵਪਾਰ ਆਦਿ ਵਿਚ ਵਡੀਆਂ ਮੱਲਾਂ ਮਾਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਉਥੇ ਨਾਲ ਹੀ ਪੰਥਕ ਚੂਲ ਲਗਾਤਾਰ ਢਿੱਲੀ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ; ਰੂਹਾਨੀਅਤ ਪੱਖੋਂ ਬਹੁਤ ਖੇਖਲੇ; ਉਣੇ, ਸਮਾਜਿਕ ਰੂੜੀਆਂ ਵਿਚ ਗ੍ਰਸਤ ਪੰਥਕ ਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਚੇਤਨਾ ਤੋਂ ਖਾਲੀ, ਆਪਣੀ ਬੋਲੀ, ਧਰਮ, ਇਤਿਹਾਸ ਤੇ ਵਿਰਸੇ ਤੋਂ ਲਗਾਤਾਰ ਵਿਰਵੇ ਹੁੰਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭ ਮਸਲਿਆਂ/ਮੁਦਿਆਂ ਦੇ ਕਾਰਨਾਂ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਕਰਨੀ ਹਥਲਾ ਮਨੋਰਥ ਨਹੀਂ। ਹਥਲਾ ਮਨੋਰਥ ਇਸ ਮਾਇਆਵੀ ਘੁੰਮਣਘੇਰੀ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਣ ਲਈ ਉਸ ਰਾਹ ਦੀ ਸੌਖੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮੁੜ ਨਿਸ਼ਾਨਦੇਹੀ ਕਰਨੀ ਹੈ, ਜੋ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਰੂਪੀ ਥਾਲ ਵਿਚ ਗੁਰਬਾਣੀ ਰੂਪ ਹੀਰੇ, ਮੇਤੀਆਂ, ਰਤਨ-ਜਵੇਹਰਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਜਾ ਕੇ ਮਨੁਖ ਜਾਤੀ ਦੇ 'ਭੁੰਚਣ' ਲਈ ਸਦੀਆਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪਰੋਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਰੂਪ ਰੌਸ਼ਨੀ ਦੇ ਚਾਨਣ ਭਰੇ ਰਾਹ ਉਤੇ ਚਲ ਕੇ ਅਸੀਂ ਨਾ ਕੇਵਲ ਆਪਣਾ, ਬਲਕਿ ਪੂਰੀ ਮਨੁਖੀ ਜਾਤੀ ਦਾ ਭਵਿਖ ਉਜਲਾ/ਰੌਸ਼ਨ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ, ਘਟੇ-ਘਟ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਜਰੂਰ, ਜੋ ਸਾਡੇ ਦਿਲੋਂ ਹਮਰਾਹ ਬਣਨਗੇ। ਇਹ ਚਾਨਣ-ਰਾਹ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਨਿਸ਼ਾਨਦੇਹ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ:

(੧) ਰੂਹਾਨੀਅਤ।

ਸਭ ਤੋਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਕੰਮ ਰੂਹ ਦਾ ਰੱਜ ਹੈ, ਇਹ ਮਨੋ-ਆਤਮਬਲ ਹੈ। ਮਾਇਆਈ ਚਿਕੜਾਂ ਦੀ ਘੁੰਮਣਘੇਰੀ, ਸਮਾਜਿਕ ਜਾਤੀ-ਜਮਾਤੀ ਜੂਠਾਂ, ਦੁਨਿਆਵੀ ਲਾਲਚ-ਡਰ ਆਦਿ ਸਭ ਕੁਝ ਤੋਂ ਬਚਣ ਦਾ ਅਧਾਰ ਰੂਹਾਨੀ ਮਨੋਬਲ ਹੈ। ਰੂਹ ਦੀ ਖੁਰਾਕ ਜਾਂ ਰੱਜ ਲਈ ਜਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਹਰੇਕ ਸਿੱਖ ਲਗਾਤਾਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਸਹਿਜ ਪਾਠ ਜਾਰੀ ਰਖੇ। ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਬਿਨਾ ਯੂ-ਟਿਊਬਾਂ ਦੀ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰਬਾਜ਼ੀ ਤੋਂ; ਸਪੀਕਰਾਂ ਦੇ ਸ਼ੋਰ-ਸ਼ਰਾਬੇ ਤੇ ਢੇਲ ਢਮੱਕੇ ਤੋਂ, ਚੁਪ-ਚਾਪ ਹੋਣਾ ਜਰੂਰੀ ਹੈ। ਯੂ-ਟਿਊਬਾਂ/ਫੇਸ ਬੁਕਾਂ ਜਾਂ ਅਖਬਾਰੀ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰਬਾਜ਼ੀ ਨੇ ਰੂਹਾਨੀਅਤ ਦੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਭੰਗ ਪਾ ਕੇ ਸਾਨੂੰ ਖੇਖਲੇ ਕਰਨ ਵਿਚ ਕੋਈ ਕਸਰ ਬਾਕੀ ਨਹੀਂ ਛੱਡੀ। ਰਹਿੰਦੀ ਕਸਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ, ਗੁਰੂ-ਘਰਾਂ ਦੇ ਸਪੀਕਰ 'ਨਿਤਨੇਮ' ਦੇ ਨਾਂ ਹੇਠ ਸ਼ੋਰ-ਘਨਘੇਰ ਮਚਾ ਕੇ ਕਢ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਸੇ ਤਤਸਾਰ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਰੂਹ ਦਾ ਰੱਜ ਵਿਅਕਤੀਗਤ/ਸੰਗਤੀ ਬਿਲਕੁਲ ਸਹਿਜ, ਚੁਪ-ਚਾਪ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਹੀ ਕਿਸੇ 'ਰੰਗ' ਦੀ ਆਸ ਬਣਦੀ ਹੈ।

(੨) ਬੌਧਿਕਤਾ।

ਬੌਧਿਕ ਪਛੜਵਾਂ ਸਾਡੀ ਸਿਧਾਂਤਕ ਚੇਤਨਾ ਨੂੰ ਖੁੰਢਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਹੁਣ ਸਾਰੇ ਵਸੀਲੇ ਉਚ ਤੋਂ ਉਚ ਵਿਦਿਆ ਹਾਸਿਲ ਕਰਨ ਲਈ ਲਾ ਦੇਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਚਾਰ-ਪੰਜ ਕਿਸਮ ਦੀ ਵਿਦਿਆ ਹਰੇਕ ਸਿੱਖ ਨੌਜਵਾਨ ਬੱਚਾ-ਬੱਚੀ ਜਰੂਰ ਪੜ੍ਹੇ:

(੨.੧) ਆਪਣੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ (ਪੰਜਾਬੀ/ਗੁਰਮੁਖੀ) ਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ

(੨.੨) ਆਪਣਾ (ਸਿੱਖ) ਧਰਮ ਤੇ ਇਤਿਹਾਸ

(੨.੩) ਰਾਜਨੀਤੀ ਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ

(੨.੪) ਲੋਕਧਾਰਾ ਤੇ ਵਿਗਿਆਨ

ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਜਿੰਨੀਆਂ ਮਰਜੀ ਸਿੱਖੀਆਂ ਜਾਣ, ਆਪਣੀ ਬੋਲੀ ਜਰੂਰ ਆਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਆਪਣਾ ਸਭਿਆਚਾਰ, ਧਰਮ, ਇਤਿਹਾਸ ਜਰੂਰ ਪੜ੍ਹੇ ਹਰ ਸਿੱਖ। ਰਾਜਨੀਤੀ ਤੋਂ ਭਾਵ ਇਥੇ ਉਸ ਚੇਤਨਾ ਤੋਂ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਸਾਡਾ ਭਵਿਖ ਤੈਅ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਹੁਣ ਕੀ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ; ਪਹਿਲਾਂ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ '47 ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਤੇ '84 ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕੀ ਹੋਇਆ, ਆਦਿ। ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਸਮਝ ਤੋਂ ਇਥੇ ਭਾਵ ਉਸ ਸਮਾਜਿਕ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੀ ਸੋਝੀ ਤੋਂ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਚੀੜ੍ਹੇ ਜਾਤੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਚ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਕੀੜਿਆਂ-ਮਕੌੜਿਆਂ ਤੋਂ ਵੀ ਬਦਤਰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜਿਉਣ ਲਈ ਲੋਕਾਈ ਨੂੰ ਮਜਬੂਰ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਿਖੰਡੀ-ਛੜਜੰਤਰ ਦਾ ਅਸਲ ਭੇਦ ਸਾਡੇ ਮਨੋ-ਮਸਤਕ ਨੂੰ ਜਰੂਰ ਪਤਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਪਰਦਾਫਾਸ ਹੋਣਾ ਵੀ ਨਿਹਾਇਤ ਜਰੂਰੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਬੁੱਕਲ ਦਾ ਸੱਪ ਲੋਕਾਈ ਨੂੰ 'ਧਰਮ' ਦੀ ਆੜ ਹੇਠ ਡੰਗਦਾ ਹੈ। ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਪ੍ਰਵਾਹਮਈ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਸਮਝ ਬਖਸ਼ਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਦਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਧਾਰਨਾ; ਹਰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰਮਕਾਂਡ ਜਾਂ ਤਰਕਹੀਣ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਵਿਗਿਆਨ ਸਾਨੂੰ ਵਰਤਾਰਿਆਂ ਦੀ ਵਸਤੂ-ਮੁਖ ਜਾਣਕਾਰੀ/ਸੋਝੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਸੇ ਤਤਸਾਰ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖਾਂ

ਦੇ ਬੱਚੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਗਿਆਨ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਣ, ਉਹ ਉਕਤ ਦਰਸਾਏ ਪੰਜ-ਛੇ ਖੇਤਰਾਂ ਦੀ ਲੋੜੀਂਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਜਰੂਰ ਹਾਸਿਲ ਕਰਨ। ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਪੁਸਤਕਾਂ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਆਦਤ ਵਧਾਉਣੀ ਜਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਚੰਗੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀਆਂ ਵਿਵਰਨਾਤਮਕ ਸੂਚੀਆਂ, ਛੋਟੀਆਂ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀਆਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ, ਤੁਹਫਿਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੇਣੀਆਂ ਆਦਿ ਜਿਹੇ ਨਿੱਕੇ ਨਿੱਕੇ ਉਪਰਾਲਿਆਂ ਦੀ ਸਖਤ ਲੋੜ ਹੈ।

(੩) ਕਿਰਤ।

ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਮੁਖ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਵਿਚ 'ਕਿਰਤ' (ਕਰੋ) ਇਕ ਜਰੂਰੀ ਸਿਧਾਂਤ ਹੈ। ਕਿਰਤ ਸਾਨੂੰ ਰੂਹਾਨੀਅਤ ਤੇ ਸਮਾਜ ਨਾਲ ਜੋੜਦੀ ਹੈ ਤੇ ਨਾਲ 'ਸਿਹਤ' ਵੀ ਤੰਦਰੁਸਤ ਰਖਦੀ ਹੈ। ਕੋਈ ਸਿੱਖ ਭੁੱਖਾ ਨਾ ਸੌਂਦੋਂ, ਹਰੇਕ ਆਪਣੀ ਕਿਰਤ ਕਰੇ, ਜਿਹੇ-ਜਿਹਾ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਹੁਨਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਧਨ-ਸੰਪੰਨ ਗੁਰਸਿੱਖ, ਗਰੀਬ ਸਿਖਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰੇ। ਜਿਹੜਾ ਵੀ ਸਿੱਖ ਕਿਰਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਨਾਂਹ ਤਾਂ ਸਿਹਤ ਪਖੋਂ ਕੰਮਜ਼ੋਰ ਹੋਵੇਗਾ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਆਰਥਿਕ ਪਖੋਂ। ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਵੀ ਉਸ ਦੀ ਇਜ਼ਤ ਪੈਦਾ ਹੋਵੇਗੀ। ਸੋ ਕਿਰਤ ਸਭਿਆਚਾਰ ਪੈਦਾ ਕਰਨੀ/ਵਧਾਉਣੀ ਜਰੂਰੀ ਹੈ।

(੪) ਸਿਹਤ।

ਪਿਛਲੇ 40-50 ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ, ਖਾਸਕਰ '84 ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਿਖਾਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਤੇ ਸਰੀਰਕ ਸਿਹਤ ਲਗਾਤਾਰ ਡਿਗ ਰਹੀ ਹੈ। ਸਿਹਤ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਾਰਨਾਂ ਵਿਚ ਜਾਣਾ ਇਥੇ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ। ਫਿਲਹਾਲ ਸਾਡਾ ਮਕਸਦ ਸਿਖਾਂ ਦੀ ਸਿਹਤ ਨੂੰ ਬਿਹਤਰ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਕੁਝ ਨੁਕਤੇ ਸਾਂਝੇ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਚੇਤਨਾ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਨਾਲ ਹੀ ਵਿਹਾਰਕ ਤੌਰ ਉਤੇ ਹਥੀਂ ਕਿਰਤ ਕਰਨੀ, ਰੁਖ ਲਾਉਣੇ, ਸੈਰ; ਕਸਰਤ ਕਰਨੀ, ਦੇਸੀ ਸਬਜ਼ੀਆਂ, ਘਰੇਲੂ ਖਾਣੇ, ਸਾਫ-ਸੁਥਰਾ ਸਾਦਾ ਖਾਣਾ - ਇਹ ਸਭ ਸਿਹਤ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ ਦੇ ਮੁਢਲੇ/ਲੋੜੀਂਦੇ ਸਾਧਨ ਹਨ।

(੫) ਸੇਵਾ।

ਸਿੱਖ ਸੇਵਾ ਦੇ ਕਈ ਪਖ ਤੇ ਪਧਰ ਹਨ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਤਾਂ ਇਹ ਸਿਮਰਨ ਦਾ ਪੂਰਕ ਹੈ, ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਸੰਗਤੀਆਂ (ਜਾਤ-ਪਾਤ, ਕਰਮਕਾਂਡ, ਛੂਤ-ਛਾਤ ਜਿਹੀਆਂ ਚੀੜੀਆਂ ਅਲਮਤਾਂ) ਦਾ ਵਿਹਾਰਕ ਬੀਜ ਨਾਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਤੀਜੇ ਪਾਸੇ ਇਹ ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਕਿਰਤ ਵੀ ਹੈ, ਜੋ ਸਿਹਤ ਨਾਲ ਵੀ ਜਾ ਜੁੜਦੀ ਹੈ। ਸਾਡੀ ਸੇਵਾ ਦੀ ਸੀਮਾ ਵਧੇਰੇ ਕਰਕੇ 'ਲੰਗਰ' ਦੁਆਲੇ ਕੇਂਦਰਤ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਵਿਦਿਆ, ਸਿਹਤ, ਵਾਤਾਵਰਨ ਆਦਿ ਤਕ ਵਧਾਉਣ ਦੀ ਜਰੂਰਤ ਹੁਣ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਹੈ।

(੬) ਗੁਰਮੁਖੀ।

ਗੁਰਮੁਖੀ ਸਾਡੀ ਧਰੋਹਰ ਹੈ। ਹਰੇਕ ਸਿੱਖ ਗੁਰਮੁਖੀ ਪੜ੍ਹੇ ਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪੜ੍ਹਾਵੇ। ਇਸ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਗੁਰੂ ਦੇ ਚਰਣੀ ਲਗਦੇ ਹਾਂ; ਪੰਜਾਬੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਦੇ ਸਚੇ ਸਪੁਤ ਬਣਦੇ ਹਾਂ। ਆਪਣੇ ਸਭਿਆਚਾਰ, ਭਾਈਚਾਰੇ, ਪੰਥ ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਨਾਲ ਜੁੜਦੇ ਹਾਂ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਕੰਮ ਹੁਣੇ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦੇਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ:

- (੬.੧) ਆਪਣੇ ਘਰਾਂ ਦੇ ਬਾਹਰ ਨਾਂ-ਫਟੇ (name box) ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਿਚ ਵੀ ਲਾਉਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।
- (੬.੨) ਪਛਾਣ-ਪੱਤਰ/ਸੂਚਨਾ ਪੱਤਰ (ID/visiting card) ਦੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਪੰਜਾਬੀ/ਗੁਰਮੁਖੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।
- (੬.੩) ਸਾਡੇ ਸੰਗਠਨ (organizations), ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਵਿਦੇਸੀ, ਜਦ ਕਿਸੇ ਬੈਠਕ, ਸੈਮੀਨਾਰ ਜਾਂ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦਾ ਵੇਰਵਾ (programming) ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਗੁਰਮੁਖੀ/ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਵੀ ਲਿਖਣ।
- (੬.੪) ਸੰਗਠਨਾਂ/ਸਕੂਲਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਪੰਜਾਬੀ/ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਿਚ ਵੀ ਹੋਣ।
- (੬.੫) ਹਰੇਕ ਸਿੱਖ ਦੇ ਘਰ ਗੁਰਮੁਖੀ/ਪੰਜਾਬੀ ਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵੀ ਹੋਣ।
- (੬.੬) ਸਾਡੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬਾਨ ਵਿਚ, ਤੇ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਗੁਰਮੁਖੀ ਪੈਂਤੀ ਦੇ ਬੋਰਡ (ਫਲੈਕਸ) ਲੱਗੇ ਹੋਣ।
- (੬.੭) ਰੋਮਨ (i, ii, ...), ਅਰਬੀ (1,2,3...) ਅੰਕਾਂ ਦੀ ਥਾਂ, ਜਿਥੇ ਸੰਭਵ ਹੋਵੇ, ਗੁਰਮੁਖੀ ਅੰਕ (੧,੨,੩...) ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਕੀਤੇ ਜਾਣ।
- (੬.੮) ਦਸਤਖਤ, ਜਿਥੇ ਚਲ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਗੁਰਮੁਖੀ/ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਜਾਣ, ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਸਿੱਖ ਤਾਂ ਕਰਨ।
- (੬.੯) ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਬਾਹਰ ਜਿਥੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀਆਂ ਟਿਊਸ਼ਨਾਂ/ਕੋਚਿੰਗ ਦੇਣ/ਦਿਵਾਉਣ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕੀਮਤ ਉਤੇ ਕਰ ਹੀ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ, ਉਥੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਦੀ ਕੋਚਿੰਗ/ਟਿਊਸ਼ਨ ਵੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।
- (੬.੧੦) ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਸਿੱਖ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰਮੁਖੀ ਦਾ ਇਕ ਵਖਰਾ ਵਿਸ਼ਾ, ਪਾਠ-ਕ੍ਰਮਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋਵੇ।
- (੬.੧੧) ਸਾਡੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਵੀਰ/ਭੈਣ 'ਗੁਰਮੁਖੀ' ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ/ਪ੍ਰਸਾਰ ਜਰੂਰ ਕਰਨ।

(੬.੧੨) ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਗੱਲ, ਅਸੀਂ ਗੁਰਮੁਖੀ ਨੂੰ ਦਿਲੋ-ਮਨੋ ਪਿਆਰ ਕਰੀਏ, ਇਹ ਸਾਡੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਦਿਤਾ ਹੋਇਆ ਸਾਨੂੰ ਪਿਆਰ ਤੁਹਫਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਅਖਰਾਂ ਵਿਚ ਧਰਤੀ ਉਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਵਿਤਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਡੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਕੀਮਤੀ ਪੋਸ਼ਾਕ/ਪਹਿਰਾਵਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦਿਆਂ ਉਤੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਦੇ ਕੀਮਤੀ ਅਖਰ ਖੁਣੀਏ।

ਉਕਤ ਦਰਸਾਏ ਛੇ ਬਿੰਦੂ ਵਖ-ਵਖ ਨਹੀਂ, ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਪੂਰਕ/ਸਹਾਇਕ ਹਨ। ਲੋੜ ਹੈ ਕਿ ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਬਾਕੀ ਜੇ ਹੋਰ ਕੁਝ ਛੱਡ/ਛੱਡਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ, ਘਟਾ ਜ਼ਰੂਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ, ਸਾਨੂੰ ਫਜ਼ੂਲ ਦੀ ਬਹਿਸਬਾਜ਼ੀ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰਹਿਣ ਦੀ ਸਖਤ ਲੋੜ ਹੈ; ਜਿਹੜੇ ਲੋਕ (ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਭੇਸ ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਵੀ ਹੋਵੇ): ਮੂਲ ਮੰਤ੍ਰ ਕਿੱਥੋਂ ਤਕ; ਰਹਰਾਸਿ ਵੱਡੀ/ਛੋਟੀ; ਰਾਗਮਾਲਾ; ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ; ਮਾਸ ਖਾਣਾ ਠੀਕ ਕਿ ਗਲਤ ਆਦਿ ਜਿਹੇ ਮਸਲਿਆਂ ਵਿਚ ਉਲਝਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਉਹ ਜਾ ਤਾਂ ਮਾਇਆਧਾਰੀ ਹਨ (ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਗਰੀਬ ਦੀ ਕੀ ਹਾਲਤ ਹੋਈ ਪਈ ਹੈ ਜਾਂ ਬੇਰਜ਼ਗਾਰ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਦੀ ਕੀ ਸਥਿਤੀ ਹੈ); ਜਾਂ ਵਿਹਲੜ ਹਨ (ਕਿਉਂਕਿ ਕਿਰਤੀ ਨੂੰ ਤਾਂ ਐਹੇ ਜਿਹੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਉਤੇ ਮਰਜ਼ਪੱਚੀ ਕਰਨ ਦੀ ਵਿਹਲ ਹੀ ਨਹੀਂ) ਜਾਂ ਸਾਜਿਸ਼ੀ (ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕੌਮ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਸਲਿਆਂ ਵਿਚ ਹੀ ਉਲਝੀ ਰਹੇ, ਭਵਿਖ ਤੇ ਅਸਲ ਵਿਰਸੇ ਬਾਰੇ ਸੋਚ ਹੀ ਨਾ ਸਕੇ)। ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ, ਕਿੱਲ੍ਹ ਕਿੱਲ੍ਹ ਕੇ ਉਕਤ ਜਿਹੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਉਤੇ ਸ਼ੇਰ ਮਚਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਤੋਂ ਸਾਵਧਾਨ ਰਹਿਣ ਦੀ ਸਖਤ ਲੋੜ ਹੈ। ਯਾਦ ਰਹੇ, ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਵਿਚ ਇਸ ਧਰਤੀ ਉਤੇ ਸਾਡੀ ਹੋਂਦ-ਹਸਤੀ ਦੇ ਸੁਆਲ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਪਹਿਲੂ ਹੋਰ ਹਨ, ਉਹ ਸੁਆਲ ਗੁਰਬਾਣੀ, ਸਾਡੇ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਵਿਰਸੇ, ਸਾਡੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ, ਸਾਡੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਸ਼ਾਨੋ-ਸ਼ੌਕਤ ਤੇ ਨਿਰਮਲਤਾ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਧਰਤੀ ਉਤੇ ਸਿੱਖੀ/ਸਿੱਖ ਦੀ ਹੋਂਦ ਦਾ ਕੋਈ ਮਤਲਬ ਹੈ। ਇਸ 'ਮਤਲਬ' ਦਾ 'ਮਤਲਬ' ਹੈ ਧਰਤੀ ਉਤੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਗਰੀਬਾਂ, ਹਾਸ਼ੀਆਕ੍ਰਿਤ ਕੌਮਾਂ, ਦਲਿਤਾਂ ਦੀਆਂ ਹਸਰਤਾਂ ਤੇ ਆਸਾਂ ਦਾ 'ਬੂਰ'। ਉਕਤ ਛੇ ਕਾਰਜ ਅਸੀਂ ਕਦੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ? ਅੱਜ ਹੀ, ਹੁਣੇ ਹੀ।

ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਦੇ ਲੀਡਰ

ਖ਼ਬਰੇ ਕਿੱਥੋਂ ਆ ਗਏ ਕਈ ਫ਼ਰਜ਼ੀ ਲੀਡਰ
ਟਿੱਡੀਆਂ ਵਾਂਗੂੰ ਛਾ ਗਏ ਕਈ ਗ਼ਰਜ਼ੀ ਲੀਡਰ
ਇਟ ਚੁੱਕੇ, ਸੌਂ ਝਾਕਦੇ ਅਜ ਕਲ ਦੇ ਲੀਡਰ
ਸੁਰਖਾਂ ਵਾਂਗ ਪਟਾਕਦੇ ਅਜ ਕਲ ਦੇ ਲੀਡਰ
ਉੱਡਣ ਸਮ ਮੁਰਗ਼ਾਬੀਆਂ ਅਜ ਕਲ ਦੇ ਲੀਡਰ
ਝੂਮਣ ਵਾਂਗ ਸ਼ਰਾਬੀਆਂ ਅਜ ਕਲ ਦੇ ਲੀਡਰ
ਜਿਵੇਂ ਤਿਲੀਅਰਾਂ ਡਾਰ ਨੇ ਅਜ ਕਲ ਦੇ ਲੀਡਰ
ਯਾ ਕੋਈ ਹਿਰਨ-ਕਤਾਰ ਨੇ ਅਜ ਕਲ ਦੇ ਲੀਡਰ
ਇਕ ਸੱਦੇ ਦਸ ਆਂਵਦੇ ਅਜ ਕਲ ਦੇ ਲੀਡਰ
ਬਾਗ਼ ਫ਼ਸਲ ਚਰ ਜਾਂਵਦੇ ਅਜ ਕਲ ਦੇ ਲੀਡਰ
ਰਜ ਰਜ ਸ਼ੇਰ ਮਚਾਂਵਦੇ ਅਜ ਕਲ ਦੇ ਲੀਡਰ
ਜ਼ਿਮੀਂ ਅਕਾਸ਼ ਮਿਲਾਂਵਦੇ ਅਜ ਕਲ ਦੇ ਲੀਡਰ
ਪਰ ਜਦ ਤਕਣ ਬੰਦੂਕ ਨੂੰ ਅਜ ਕਲ ਦੇ ਲੀਡਰ
ਮਾਤ ਕਰਨ ਤਦ ਭੂਕ ਨੂੰ ਅਜ ਕਲ ਦੇ ਲੀਡਰ
ਸੁੱਰਰ ਭੁੱਰਰ ਹੋ ਜਾਂਵਦੇ ਅਜ ਕਲ ਦੇ ਲੀਡਰ
ਫ਼ੈਰੋਂ ਜਾਨ ਬਚਾਂਵਦੇ ਅਜ ਕਲ ਦੇ ਲੀਡਰ

ਫੰਧਕ ਕਰਨ ਹਰਾਨ ਜੀ ਅਜ ਕਲ ਦੇ ਲੀਡਰ
ਡਾਢੇ ਨੀਤੀਵਾਨ ਜੀ ਅਜ ਕਲ ਦੇ ਲੀਡਰ
ਗੱਲੀਂ ਅਰਸ਼ ਝੁਕਾਂਵਦੇ ਅਜ ਕਲ ਦੇ ਲੀਡਰ
ਪੱਲੇ ਕੱਖ ਨਾ ਪਾਂਵਦੇ ਅਜ ਕਲ ਦੇ ਲੀਡਰ
ਮਤਲਬ ਦੇ ਅਤਿ ਯਾਰ ਨੇ ਅਜ ਕਲ ਦੇ ਲੀਡਰ
ਬਦਲਨ ਵਿਚ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਨੇ ਅਜ ਕਲ ਦੇ ਲੀਡਰ
ਏਧਰ ਦਿਲ ਭੜਕਾਂਵਦੇ ਅਜ ਕਲ ਦੇ ਲੀਡਰ
ਓਧਰ ਅੱਖ ਲੜਾਂਵਦੇ ਅਜ ਕਲ ਦੇ ਲੀਡਰ
ਅਸਲ ਲੀਡਰਾਂ ਵਾਸਤੇ ਅਜ ਕਲ ਦੇ ਲੀਡਰ
ਸੂਲਾਂ ਹਨ ਵਿਚ ਰਾਸਤੇ ਅਜ ਕਲ ਦੇ ਲੀਡਰ
ਬਣ 'ਸੁਥਰੇ' ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਹੀ ਅਜ ਕਲ ਦੇ ਲੀਡਰ
ਦੁਖ ਕਟ ਸਕਣ ਤਮਾਮ ਹੀ ਅਜ ਕਲ ਦੇ ਲੀਡਰ
ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਕਰਦੇ ਚੂਰ ਹੀ ਜੇ ਫ਼ਰਜ਼ੀ ਲੀਡਰ
ਅੱਲਾ ਰੱਖੇ ਦੂਰ ਹੀ ਓਹ ਗ਼ਰਜ਼ੀ ਲੀਡਰ

ਚਰਨ ਸਿੰਘ ਸ਼ਹੀਦ

ਨਾਨਕ

ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਧੀਰ

ਮਿਹਰਬਾਨੀ ਕਰੋ
ਮੇਰੀ ਸ਼ਕਲ ਨਾ ਵਿਗਾੜੇ
ਜਿਹੋ-ਜਿਹਾ ਹਾਂ
ਮੈਨੂੰ ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਰਹਿਣ ਦਿਉ।

ਸਰਪ ਨੇ ਕੋਈ ਛਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤੀ
ਸਰਪ ਨੂੰ ਕੀ ਪਤਾ ਸੀ
ਮੈਂ ਕੌਣ ਹਾਂ?
ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਸਮਝ ਨਾ ਸਕੇ
ਸਰਪ ਕਿਵੇਂ ਸਮਝ ਗਿਆ?
ਐਵੇਂ ਗਲਤ ਗੱਲਾਂ ਨਾ ਕਰੋ
ਜਿਹੋ-ਜਿਹਾ ਹਾਂ
ਮੈਨੂੰ ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਰਹਿਣ ਦਿਉ।

ਪਹਾੜ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰੋਕਿਆ
ਨਾ ਪਹਾੜ ਕਿਸੇ ਸੁੱਟਿਆ ਸੀ
ਵਲੀ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ
ਥੋੜ੍ਹੀ ਗੱਲਬਾਤ ਹੋਈ ਸੀ
ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਵਟਾਂਦਰਾ
ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਵਾਦ-ਵਿਵਾਦ
ਉਹਨਾਂ ਸਵਾਲ ਕੀਤੇ
ਮੈਂ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤੇ
ਸਵਾਲਾਂ ਦਾ ਪਹਾੜ ਸੀ
ਦਲੀਲ ਦਾ ਪੰਜਾ
ਇਉਂ ਦਲੀਲ ਦੇ ਪੰਜੇ ਨਾਲ
ਮੈਂ ਪਹਾੜ ਰੋਕਿਆ।

ਪਾਣੀ ਪੀਣ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਗਿਆ
ਮਰਦਾਨਾ,
ਵਲੀ ਸਾਹਿਬ ਕੋਲ,
ਪਾਣੀ ਪੀਣ ਤਿੰਨ ਮੀਲ
ਪਹਾੜ ਉੱਤੇ ਹੀ ਜਾਣਾ ਸੀ?
ਹੇਠਾਂ ਪਾਣੀ ਥੋੜ੍ਹਾ ਸੀ।
ਪਿੰਡ ਵਿਚ
ਹਸਨ ਅਬਦਾਲ?
ਪਿੰਡ ਵਾਲੇ
ਪਾਣੀ ਪੀਣ
ਪਹਾੜ ਉੱਤੇ ਹੀ ਜਾਂਦੇ ਸਨ?

ਉਹ ਵਲੀ ਸੀ
ਫ਼ਕੀਰ ਸੀ
ਫ਼ਕੀਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਪੀਣ ਤੋਂ
ਇਉਂ ਨਹੀਂ ਮੋੜਦੇ।

ਮੱਕਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਫੇਰਿਆ
ਮੱਕੇ ਦੇ ਮੌਲਾਣਿਆਂ ਦੀ
ਸੋਚ ਬਦਲ ਗਈ ਸੀ
ਮੇਰੀਆਂ ਦਲੀਲਾਂ ਨਾਲ,
ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖ਼ੁਦਾ
ਹਰ ਪਾਸੇ ਨਜ਼ਰ ਆ ਗਿਆ
ਇਉਂ ਮੱਕਾ ਫੇਰਿਆ।

ਨਾ ਦੁੱਧ ਸੀ
ਨਾ ਲਹੂ
ਇਹ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਅੱਖ ਸੀ
ਜਿਹੜੀ ਦੇਖ ਰਹੀ ਸੀ
ਦੁੱਧ ਅਤੇ ਲਹੂ।

ਮੇਰੇ ਲਈ ਮਹਾਨ ਸਨ
ਕਿਰਤੀ ਦੇ ਹੱਥ
ਕਿਰਤੀ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ
ਚੰਨ-ਸੁਰਜ ਚਮਕਦੇ
ਇਨ੍ਹਾਂ ਹੱਥਾਂ ਦੀ ਚਮਕ ਅੱਗੇ
ਤਾਜਾਂ ਅਤੇ ਕਲਗੀਆਂ ਦੇ ਹੀਰੇ
ਮਾਂਦ ਪੈ ਗਏ
ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ ਛੇਟੀਆਂ
ਇਹ ਹੱਥ ਵੱਡੇ,
ਇਸੇ ਲਈ ਮੈਂ ਕੋਧਰੇ ਦਾ
ਮਹਾਂਗੀਤ ਗਾਇਆ
ਸੁੱਚਾ ਦੁੱਧ ਪੀਤਾ।

ਹਿੰਦੂ -ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋਣਾ
ਨਿਰਾ ਝੂਠ ਬੋਲਣਾ
ਸੂਦਰਾਂ-ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦਾ
ਅਣਮਨੁੱਖੀ ਵੇਰਵਾ
ਕਿੱਥੇ ਮੱਧ ਕਾਲ ਸੀ
ਕਿੱਥੇ ਅੱਜ ਇੱਕੀਵੀਂ ਸਦੀ
ਗਈ ਨਾ ਤੁਹਾਡੀ ਪਰ ਇਹ
ਵਾਦੜੀ-ਸਜਾਦੜੀ।

ਯੂੜਾਂ ਪੁੱਟ ਕਾਬਲੋਂ ਸੀ
ਹਿੰਦ ਆਇਆ ਧਾੜਵੀ

ਹਿੰਦ ਦੀਆਂ ਗਲੀਆਂ 'ਚ
ਬਾਬਰ ਬਾਣੀ ਫਿਰ ਗਈ
ਕਤਲਾਮ, ਲੁੱਟਮਾਰ
ਮੱਚਿਆ ਕੁਹਰਾਮ ਸੀ
ਪਤ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੀ
ਗਲੀ-ਗਲੀ ਰੁਲ ਗਈ।

ਬੱਦਲਾਂ ਦੀ ਘਟਾ ਵਾਂਗ
ਫੇਰ ਬਾਬਰ ਆ ਰਹੇ
ਪੁੰਜੀ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਨਾਲ
ਫੇਰ ਘੇਰਾ ਪਾ ਰਹੇ
ਘਿਰ ਗਏ ਪਹਾੜ ਸਾਡੇ
ਘਿਰ ਗਏ ਮੈਦਾਨ ਸਾਡੇ
ਘਿਰ ਗਏ ਭਵਿੱਖ ਸਾਡੇ
ਘਿਰੇ ਵਰਤਮਾਨ ਸਾਡੇ
ਦੈਂਤ ਸੋਨੇ-ਚਾਂਦੀ ਵਾਲਾ
ਚੀਖਦਾ, ਚਿੰਘਾੜਦਾ
ਧਰਤ ਮਹੱਤ ਸਾਡੀ
ਮਿੱਧਦਾ, ਲਤਾੜਦਾ।

ਸੁਣ ਲਉ ਆਵਾਜ਼ ਮੇਰੀ
ਮੇਰੇ ਸ਼ਿਸ਼ ਪਿਆਰਿਓ!
ਲਾਲੇਆਂ ਦੇ ਸਾਥੀਉ
ਕਾਮਿਓ ਤੇ ਯੋਧਿਓ
ਖਤਰੇ ਦੀ 'ਵਾਜ਼ ਸੁਣੋ
ਵੱਜ ਰਹੀਆਂ ਘੰਟੀਆਂ
ਅੱਜ ਦੀਆਂ ਸੁਸਤੀਆਂ ਨੂੰ
ਭੁਗਤਦੀਆਂ ਸਦੀਆਂ।

ਮਾਲੂਪੁੜਾ ਕੋਧਰੇ ਨੂੰ
ਮਾਤ ਦਿੰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ
ਧਾੜਵੀ-ਲੁਟੇਰਾ ਚੜ੍ਹ
ਜਮ ਵਾਂਗ ਆ ਰਿਹਾ
ਕੋਧਰੇ ਦੀ ਪਤ ਉੱਚੀ
ਮਾਲੂਪੁੜੇ ਬੇਈਮਾਨ
ਮਾਲੂਪੁੜੇ ਮਹਾਂ ਨੀਚ
ਇਹ ਸ਼ੈਤਾਨਾਂ ਦੇ ਸ਼ੈਤਾਨ
ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਲੀਤ ਮੂੰਹ
ਲਹੂ ਨਾਲ ਲਿੱਬੜੇ
ਐਵੇਂ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਸੀ ਮੈ
ਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਸੀਂਹ
ਮੁਕੱਦਮਾਂ ਨੂੰ ਕੁੱਤੇ।

ਮੈਨੂੰ ਮੇਰੇ ਸਮਿਆਂ ਨੇ
ਭੂਤਨਾਂ, ਬੇਤਾਲਾ ਕਿਹਾ
ਭੁੱਲੜ, ਕੁਰਾਹੀਆ ਕਿਹਾ
ਮੇਰੇ ਲਈ ਇਹ ਲਕਬ ਸੀ
ਮੇਰੇ ਲਈ ਇਹ ਸ਼ਾਨ ਸੀ
ਮੇਰੇ ਲਈ ਇਹ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ
ਮਾਨ-ਸਨਮਾਨ ਸੀ।

ਰਾਹੇ-ਰਾਹ ਤੁਰੇ ਜਾਣਾ
ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਆਸ਼ਿਕਾਂ ਦਾ
ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਸੁਰਿਆਂ ਦਾ
ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਨਾਨਕਾਂ ਦਾ
ਰਾਹੇ ਰਾਹ ਤੁਰਨ ਨਾਲ
ਸਮੇਂ ਨਹੀਂ ਜਾਗਦੇ
ਰੋਗ ਨਹੀਂ ਟੁੱਟਦੇ
ਜੁੱਗ ਨਹੀਂ ਬਦਲਦੇ।

ਕੋਧਰੇ ਦੇ ਪੁੱਤਰੇ!
ਯੁੱਗ ਦੇ ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦਿਓ!
ਸੀਸ ਧਰੇ ਤਲੀ ਉੱਤੇ
ਪਿਆਰ ਵਾਲੀ ਗਲੀ ਆਓ
ਆਪ ਲੜੋ, ਆਪ ਚੁੜੋ
ਆਪ ਫੜੋ ਵਾਗ ਹੱਥ
ਖੋਹ ਲਉ ਇਨ੍ਹਾਂ ਭਾਗੋਆਂ ਤੋਂ
ਆਪਣਾ ਪਿਆਰਾ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ
ਖੋਹ ਲਉ ਇਨ੍ਹਾਂ ਜਮਾਂ ਕੋਲੋਂ
ਕਬਜ਼ੇ 'ਚ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ
ਆਪਣਾ ਜਹਾਨ -
ਆਪਣਾ ਅਤੀਤ
ਆਪਣਾ ਭਵਿੱਖ
ਆਪਣਾ ਵਰਤਮਾਨ।

ਤੂੰ ਬਨਾਰਸ ਕੇ ਠੱਗ ਕਿਹਾ
ਇਹ ਮਾਲਾ ਹੱਥ ਵਿਚ ਫੜਦੇ ਨੇ,
"ਸੋਚੈ ਸੋਚ ਨਾ ਹੋਵਈ"
ਇਹ ਕੇਸੀ ਨਾਹ ਕੇ ਪੜ੍ਹਦੇ ਨੇ।
ਇਹਨਾਂ ਅਗਲੇ ਜਨਮ ਦੇ ਚੱਕਰ
ਵਿਚ
ਆਹ ਵੀ ਜਨਮ ਸਵਾਰਿਆ ਨਹੀਂ
।
ਬਾਬਾ ਤੇਰੇ ਸਿਖਾਂ ਨੇ
ਤੈਨੂੰ ਪੂਜਿਆ ਹੈ ਵਿਚਾਰਿਆ
ਨਹੀਂ।
ਅਜਮੇਰ ਮੁਸਾਫ਼ਿਰ।

ਭਗਤ ਧੰਨਾ ਜੀ, ਪਰਮਾਨੰਦ ਜੀ, ਅਤੇ ਭਗਤ ਸੂਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਬਾਰੇ ਪਏ ਭੁਲੇਖੇ

ਗੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ (ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ)

ਭਗਤ ਧੰਨਾ ਜੀ ਦੇ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਜਾਂ ਜਨਮ ਤਰੀਕ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਭਰੋਸੇਯੋਗ ਬਿਉਰਾ ਉਪਲਬਧ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਪਰ ਮੈਕਾਲਿਫ ਦੀ ਖੋਜ ਅਨੁਸਾਰ ਭਗਤ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਧਾਲੀਵਾਲ ਗੋਤ ਦੇ ਜੱਟ ਘਰਾਣੇ ਵਿੱਚ ੮ ਵੈਸਾਖ ਸੰਨ ੧੪੧੫ ਪਿੰਡ ਧੁਆਨ, ਜ਼ਿਲਾ ਟਾਂਕ ਰਾਜਸਥਾਨ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਭਗਤ ਜੀ ਦੇ ਭਗਤੀ ਵਾਲੇ ਉੱਚੇ ਸੁੱਚੇ ਜੀਵਨ ਬਾਰੇ ਅਸੀਂ ਸਭ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਸਮਾਨੰਤਰ ਸੀਨੇ-ਬਸੀਨੇ ਕਾਫੀ ਕਰਮਾਤੀ ਅਤੇ ਚਮਤਕਾਰੀ ਕਿੱਸੇ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵੀ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹਨ।

ਅੱਜ ਤਕਰੀਬਨ ੫੯੬ (੨੦੧੧ ਵਿੱਚ) ਸਾਲਾਂ ਬਾਅਦ ਭਗਤ ਜੀ ਦੇ ਪਰਮਾਰਥਿਕ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦਾ ਇੱਕ ਨਿਮਾਣਾ ਜਿਹਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਓਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਜੋ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਆਦਿ ਗਰੰਥ ਜੀ ਅੰਦਰ ਦਰਜ ਚਾਰ ਸ਼ਬਦਾਂ (ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਬਿਨਾਂ ਵਿਚਾਰੇ ਤਿੰਨ ਸ਼ਬਦ ਲਿਖੇ ਹਨ) ਵਿਚ ਠਾਠਾਂ ਮਾਰਦੀ ਹੈ। ਉਮੀਦ ਹੈ ਕਿ ਪਾਠਕ ਜਨ ਇਸ ਲੇਖ ਦਾ ਭਰਪੂਰ ਫਾਇਦਾ ਉਠਾ ਕੇ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦੇ ਬਿਉਰੇ ਅਤੇ ਭਗਤ ਧੰਨਾ ਜੀ ਦੇ ਪਰਮਾਰਥਿਕ ਜੀਵਨ ਦੇ ਪੱਖ ਨੂੰ ਵੀ ਸਮਝ ਸਕਣਗੇ।

ਗੁਰਮਤ ਜੀਵ ਨੂੰ ਉੱਚੇ ਸੁੱਚੇ ਜੀਵਨ ਬਾਰੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਯਤਨਸ਼ੀਲ ਰਹਿਣ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਬ੍ਰਹਮ ਵਿਚਾਰ ਦੇ ਦਾਇਰੇ ਅੰਦਰ ਰਹਿ ਕੇ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਕੇ ਮੰਨ ਨੂੰ ਨਿਰਮਲ ਕਰਣ ਵਾਸਤੇ ਉਤਸਾਹਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਗੁਰਮਤ ਵਿੱਚ ਜੀਵ ਆਤਮਾ ਦੀ ਜਾਤ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਸਥਾਨ ਨਹੀਂ ਪਰ ਕੇਵਲ ਕਿਰਤ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਜਾਤ ਬਾਰੇ ਇਸ਼ਾਰੇ ਹਨ। ਅਨੇਕਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੁਆਰਾ ਇਸ ਨੇਮ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕੀਤਾ ਗਇਆ ਹੈ।

ਆਗੈ ਜਾਤਿ ਰੂਪੁ ਨ ਜਾਇ ॥ ਤੇਹਾ ਹੋਵੈ ਜੇਹੇ ਕਰਮ ਕਮਾਇ ॥ (ਪੰਨਾ ੩੬੩)
ਜਾਤਿ ਬਰਨ ਕੁਲ ਸਹਸਾ ਚੁਕਾ ਗੁਰਮਤਿ ਸਬਦਿ ਬੀਚਾਰੀ ॥੧॥ (ਪੰਨਾ ੧੧੯੮)
ਭਗਤਾ ਕੀ ਜਤਿ ਪਤਿ ਏਕੇ ਨਾਮੁ ਹੈ ਆਪੇ ਲਏ ਸਵਾਰਿ ॥ (ਪੰਨਾ ੪੨੯)

ਭਗਤ ਬਾਣੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਬਾਣੀ ਬਉਰਾ ।

ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਕਿੱਸੇ ਕਹਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦਾ ਅਧਾਰ ਨਾਂ ਮੰਨ ਕੇ ਗੁਰਮਤ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਭਗਤ ਧੰਨਾ ਜੀ ਦੇ ਪਰਮਾਰਥਿਕ ਪੱਖ ਉਤੇ ਚਾਨਣਾਂ ਪਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਵੀ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਸਭ ਤੋਂ ਭਰੋਸੇਮੰਦ ਵਸੀਲਾ ਸ੍ਰੀ ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਅੰਦਰ ਪੰਨਾ ੪੮੭-੪੮੮ ਉਤੇ ਰਾਗ ਆਸਾ ਵਿਚ ਤਿੰਨ (੩) ਅਤੇ ਪੰਨਾ ੬੯੫ ਤੇ ਧਨਾਸਰੀ ਰਾਗ ਵਿਚ ਦਰਜ ਇੱਕ (੧) ਸ਼ਬਦ ਅਤੇ ਕੁਲ ਜੋੜ ਚਾਰ (੪) ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਮੰਨਣਾ ਪਵੇਗਾ।

ਆਉ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਤਿਗੁਰ ਦੀ ਬਖਸ਼ੀ ਅਲਪ ਬੁੱਧੀ ਅਨੁਸਾਰ ਆਸਾ ਰਾਗ ਵਿਚ ਦਰਜ “ਮਹਲਾ ੫” ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਅੰਦਰ ਭਗਤ ਧੰਨਾ ਜੀ ਦੇ ਦੂਸਰੇ ਸ਼ਬਦ ਬਾਰੇ ਅਜੇਕੇ ਕੁਝ ਵਿਦਵਾਨਾਂ (ਪੰਡਿਤਾਂ) ਦੁਆਰਾ ਪਾਏ ਭੁਲੇਖੇ ਦਾ ਖੁਲਾਸਾ ਕਰੀਏ। ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ ਵਿਚ ਗੁਰਮਤ ਦੇ ਗਿਆਨ ਅੰਦਰ ਪਰਪੱਕ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਪੰਥ ਦੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਟੀਕਾਕਾਰ ਪ੍ਰੋ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਪੰਚਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਮੰਨਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਉਪਰੰਤ ਕਾਫੀ ਹੋਰ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਅਤੇ ਹਾਲ ਹੀ ਵਿੱਚ ਡਾ: ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੱਗੀ ਦੁਆਰਾ ਰਚਿਤ ਗੁਰੂ ਗਰੰਥ ਵਿਸ਼ਵਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਇਸ ਹੀ ਗੱਲ ਨੂੰ ਇਕ ਵਾਰ ਫਿਰ ਦੋਹਰਾ ਕੇ ਸਭਨਾਂ ਨੇ ਹੀ ਆਪਣੇ ਗੁਰਮਤਿ ਗਿਆਨ ਦੀ ਖੋਜ ਵਿੱਚ ਕੱਚਿਆਈ ਦਿਖਾਈ ਹੈ। ਪ੍ਰੋ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇੱਕ ਫੁਟ ਨੋਟ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਜੋ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ।

{ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਸਿਰ ਲੇਖ ਹੈ “ਆਸਾ ਬਾਣੀ ਭਗਤ ਧੰਨੇ ਕੀ”। ਇਸ ਸਿਰ ਲੇਖ ਹੇਠ ੩ ਸ਼ਬਦ ਹਨ; ਪਰ ਇਸ ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਨਵਾਂ ਸਿਰ ਲੇਖ ਹੈ “ਮਹਲਾ ੫”। ਇਸ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਦੂਜਾ ਸ਼ਬਦ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਆਪਣਾ ਉਚਾਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਲਫਜ਼ ‘ਨਾਨਕ ਆਖੀਰ ਤੇ ਨਹੀਂ ਵਰਤਿਆ’} ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਬੋਧ ਲਈ ਨੀਚੇ ਇਹ ਸੰਪੂਰਨ ਸ਼ਬਦ ਲਿੱਖ ਦਿੱਤਾ ਗਇਆ ਹੈ।

ਮਹਲਾ ੫ ॥

ਗੋਬਿੰਦ ਗੋਬਿੰਦ ਗੋਬਿੰਦ ਸੰਗਿ ਨਾਮਦੇਉ ਮਨੁ ਲੀਣਾ ॥ ਆਢ ਦਾਮ ਕੇ ਛੀਪਰੇ ਹੋਇਓ ਲਾਖੀਣਾ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥
ਬੁਨਨਾ ਤਨਨਾ ਤਿਆਗਿ ਕੈ ਪ੍ਰੀਤਿ ਚਰਨ ਕਬੀਰਾ ॥ ਨੀਚ ਕੁਲਾ ਜੋਲਾਹਰਾ ਭਇਓ ਗੁਨੀਯ ਗਗੀਰਾ ॥੧॥
ਰਵਿਦਾਸੁ ਢੁਵੰਤਾ ਢੇਰ ਨੀਤਿ ਤਿਨਿ ਤਿਆਗੀ ਮਾਇਆ ॥ ਪਰਗਟੁ ਹੋਆ ਸਾਧਸੰਗਿ ਹਰਿ ਦਰਸਨੁ ਪਾਇਆ ॥੨॥
ਸੈਨੁ ਨਾਈ ਬੁਤਕਾਰੀਆ ਓਹੁ ਘਰਿ ਘਰਿ ਸੁਨਿਆ ॥ ਹਿਰਦੇ ਵਸਿਆ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮੁ ਭਗਤਾ ਮਹਿ ਗਨਿਆ ॥੩॥
ਇਹ ਬਿਧਿ ਸੁਨਿ ਕੈ ਜਾਟਰੇ ਉਠਿ ਭਗਤੀ ਲਾਗਾ ॥ ਮਿਲੇ ਪ੍ਰਤਖਿ ਗੁਸਾਈਆ ਧੰਨਾ ਵਡਭਾਗਾ ॥੪॥੨॥

ਸ੍ਰੀ ਆਦਿ ਗਰੰਥ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਸੱਜਣ, ਇਹ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹਰ ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਉਚਾਰਣ ਕਰਤੇ ਦਾ ਨਾਮ ਤੱਤਕਰੇ ਅੰਦਰ ਦਰਜ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਚਾਰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਤੱਤਕਰੇ ਅੰਦਰ ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਦਰਜ ਹੋਈ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

ਭਗਤ ਧੰਨਾ ਜੀਉ

- ਭ੍ਰਮਤ ਫਿਰਤ ਬਹੁ ੪੮੭
- ਗੋਬਿੰਦ ਗੋਬਿੰਦ ੪੮੭
- ਰੇ ਚਿਤ ਚੇਤਸਿ ਕੀ ਨ..... ੪੮੮
- ਗੋਪਾਲ ਤੇਰਾ ਆਰਤਾ..... ੬੬੫

ਇਸ ਦ੍ਰਿੜ ਨਿਯਮ ਨੂੰ ਪ੍ਰੋ: ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਪੰਥ ਦੇ ਹੋਰ ਅਜੇਕੇ ਵਿਦਵਾਨ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਤੋਂ ਓਹਲੇ ਕਰ ਗਏ ਅਤੇ ਸੰਗਤ ਵਿੱਚ ਇਹ ਗਲਤ ਫਹਿਮੀ ਹੁਣ ਤਾਈਂ ਪਾਈ ਰੱਖੀ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਜਵਾਬ ਤਾਂ ਇਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸੱਜਣ ਬਾਣੀ ਬਿਓਰਾ ਇਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਨਕਲ ਮਾਰ ਕਰ ਕੇ ਜਾਂ ਸੁਣ ਸੁਣਾ ਕੇ ਹੀ ਲਿਖਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਦਵਾਨ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਆਦਿ ਗਰੰਥ ਜੀ ਦੇ ਤੱਤਕਰੇ ਨੂੰ ਪੜਚੋਲਣ ਦਾ ਯਤਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਇਕ ਅਣਗਹਲੀ ਵਾਲੀ ਤੇ ਅਧੂਰੀ ਖੋਜ ਦਾ ਹੀ ਨਤੀਜਾ ਹੈ।

ਇਸ ਹੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਦਵਾਨਾਂ (ਪੰਡਿਤਾਂ) ਨੇ ਭਗਤ ਪਰਮਾਨੰਦ ਜੀ ਅਤੇ ਭਗਤ ਸੂਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਬਾਰੇ ਵੀ ਭੁਲੇਖਾ ਪਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਤੱਤਕਰੇ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਬਿਓਰਾ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ।

ਪਰਮਾਨੰਦ ਜੀ: -

- ਤੈ ਨਰ ਕਿਆ ਪੁਰਾਨੁ..... ੧੨੫੩
- ਛਾਡਿ ਮਨੁ ਹਰਿ ਬਿਮੁਖਨ..... ੧੨੫੩

ਸੂਰਦਾਸ ਜੀ: -

- ਹਰਿ ਕੇ ਸੰਗ ਬਸੇ..... ੧੨੫੩

ਪਾਠਕ ਸੱਜਣ ਇਸ ਬਾਣੀ ਬਿਓਰੇ ਨੂੰ ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚੋਂ ਜ਼ਰੂਰ ਵੇਖ ਲੈਣ ਅਤੇ ਪੱਲੇ ਬੰਨ੍ਹ ਲੈਣ ਕਿ ਇਕ ਪੰਕਤੀ **ਛਾਡਿ ਮਨੁ ਹਰਿ ਬਿਮੁਖਨ ਕੇ ਸੰਗੁ** ॥ ਭਗਤ ਸੂਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਨਾਂ ਹੋ ਕਰ ਕੇ ਭਗਤ ਪਰਮਾਨੰਦ ਜੀ ਦੇ ਨਾਮ ਅੰਦਰ ਦਰਜ ਹੋਈ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਫਿਰ ਮ:੫ ਲਿਖਣ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਪੰਚਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਦਰਜ ਕਰਣ ਵੇਲੇ ਆਪਣੇ ਵਲੋਂ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸੋਧ ਜਾਂ ਦਰੁਸਤੀ ਜ਼ਰੂਰ ਕੀਤੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਪਰ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਭਗਤ ਧੰਨਾ ਜੀ ਦਾ ਹੀ ਹੈ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਪੁੱਛਤਾ ਇਹ ਪੰਕਤੀ ਵੀ ਕਰਦੀ ਹੈ। **ਮਿਲੇ ਪ੍ਰਤਖਿ ਗੁਸਾਈਆ “ਧੰਨਾ” ਵਡਭਾਗਾ ॥੪॥੨॥**

ਆਸਾ ਰਾਗ ਵਿਚ ਬਾਕੀ ਦੇ ਦਰਜ ਦੇ ਹੋਰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਇਹੀ ਨਿਯਮ ਪ੍ਰਤੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਨਜ਼ਰੀਂ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

“ਧੰਨੈ” ਧਨੁ ਪਾਇਆ ਧਰਣੀਧਰੁ ਮਿਲਿ ਜਨ ਸੰਤ ਸਮਾਨਿਆ ॥੪॥੧॥ (ਪੰਨਾ ੪੮੭)
ਕਰੈ “ਧੰਨਾ” ਪੂਰਨ ਤਾਹੂ ਕੇ ਮਤ ਰੇ ਜੀਅ ਡਰਾਂਗੀ ॥੩॥੩॥ (ਪੰਨਾ ੪੮੮)

ਆਪਣੇ ਤੌਰ ਤੇ ਪੰਚਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਪੰਨਾ ੧੧੯੨ ਉਤੇ ਬਸੰਤ ਰਾਗ ਵਿਚ “ਬਸੰਤੁ ਮਹਲਾ ੫ ਘਰੁ ੧ ਦੁਤੁਕੀਆ” ਸਿਰਲੇਖ ਅੰਦਰ ਭਗਤ ਧੰਨਾ ਜੀ ਦੇ ਬਾਰੇ ਇਹ ਪੰਕਤੀ ਦਰਜ ਕੀਤੀ ਹੈ। **ਧੰਨੈ ਸੇਵਿਆ ਬਾਲ ਬੁਧਿ॥**

ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪ੍ਰੋ: ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਭਗਤ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਸ਼ਲੋਕਾਂ ਵਾਰੇ ਵੀ ਕੁੱਝ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ,
{ਨੋਟ: - ਭਗਤਾਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਸ਼ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਉਚਾਰੇ ਹੋਏ ਹੋਰ ਭੀ ਐਸੇ ਵਾਕ ਮਿਲਦੇ ਹਨ, ਜਿਥੇ ਉਹਨਾਂ ‘ਨਾਨਕ ਲਫਜ਼ ਨਹੀਂ ਵਰਤਿਆ; (ਵੇਖੋ, ਸਲੋਕ ਫਰੀਦ ਜੀ ਨ: ੭੫, ੮੨, ੮੩, ੧੦੫, ੧੦੮, ੧੦੯, ੧੧੦, ੧੧੧) ਸਿਰਲੇਖ “ਮਹਲਾ ੫” ਇਸ ਗੱਲ ਬਾਰੇ ਕਿਸੇ ਸੱਕ ਦੀ ਗੁੰਜਾਇਸ਼ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣ ਦੇਂਦਾ ਕਿ ਇਸ ਦੇ ਉਚਾਰਣ ਵਾਲੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਹਨ।}

ਇਸ ਪੁਰਾਤਨ ਅਣਗਹਲੀ ਵਿਚ ਹੋਈ ਖੋਜ ਵਿਚ ਵੀ ਸੋਧ ਦੀ ਗੁੰਜਾਇਸ਼ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰਣ ਨਾਲ ਇਹ ਸਮਝ ਪੈਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸਾਰੇ ਸ਼ਲੋਕ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਆਪਣੇ ਹੀ ਹਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ “ਫਰੀਦਾ” ਅਖਰ ਵਰਤਿਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਪਰ ਪੰਚਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਵਲੋਂ ਤਾਂ ਕੁੱਝ ਕ ਸੰਸ਼ੋਧਨ ਜ਼ਰੂਰ ਕੀਤਾ ਗਇਆ ਹੈ।

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਅਤੇ ਭਗਤਾਂ ਦਾ ਪਰਮਾਰਥਿਕ ਜੀਵਨ ।

ਆਸਾ ਰਾਗ ਦੇ ਇਸ ਦੂਸਰੇ ਸ਼ਬਦ ਤੋਂ ਇਹ ਗੱਲ ਤਾਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਭਗਤ ਧੰਨਾ ਜੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਆਪਣੇ ਮੂਲ (ਆਪਣੇ ਅੰਦਰੇ ਗੁਸਾਈ) ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋਏ ਸਨ, ਜਿਸ ਗੱਲ ਦੀ ਪੁੱਛਤਾ ਉਹ ਖੁਦ ਆਪ ਹੀ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਹਾਲਾਂਕੀ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਆਪਣੀ

ਦਸਵੀਂ ਵਾਰ ਦੀ ੧੩ਵੀਂ ਪੌੜੀ ਵਿੱਚ ਇਹ ਪੰਕਤੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ, **ਗੋਸਾਈ ਪਰਤਖਿ ਹੋਇ ਰੋਟੀ ਖਾਹਿ ਛਾਹਿ ਮੁਹਿ ਲਾਵੈ**। ਜੇ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਇਸ ਹਰਿ ਕੀ ਬਾਣੀ ਦੀ ਇਸ ਪੱਖੋਂ ਵਿਰੋਧਤਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਰੀਰਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵੀ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਫਿਰ ਹੋਰਨਾਂ ਧਰਮਾਂ ਵਾਂਗ ਕੋਈ ਅਨਹੋਣੀ ਜਹੀ ਕਰਾਮਾਤ ਵਰਤ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਆਪ ਸਭ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਤਾਂ ਜਾਣੂ ਹੀ ਹੋ ਕਿ ਇਸ ਗੁਰਮਤ ਵਿਰੋਧੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ (ਪੱਥਰ ਵਿਚੋਂ ਰੱਬ ਪਾਉਣਾ) ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਅਜੇਕੇ ਸਿੱਖ ਜਗਤ ਵਿਚ ਵਧੇਰਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਉਤੇ ਵੀ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਚਿੰਨ੍ਹ ਲਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਓਹੋ ਗੁਰਮਤ ਦੇ ਸਰੋਤ ਦਾ ਭਰੋਸੇਮੰਦ ਵਸੀਲਾ ਹਨ? ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਮਤ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨੂੰ ਪੁੰਪਲਾਉਣ ਲਈ ਇਹ ਚਾਲ ਵਰਤੀ ਗਈ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਮਿਲਾਵਟ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਫਿਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਂ ਵਰਤ ਕੇ ਇਹ ਵਾਰਾਂ ਲਿਖ ਲਈਆਂ ਹੋਣ। ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਤੇ ਡੂੰਘੀ ਖੋਜ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੀ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੇ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ੧੦ਵੀਂ ਵਾਰ ਦੀ ੧੫ਵੀਂ ਪੌੜੀ ਵਿਚ ਗੁਰਮਤ ਵਿਰੋਧੀ ਖਿਆਲ ਪ੍ਰਗਟਾਇਆ ਦਿਸਦਾ ਹੈ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:

੧੫ [ਕਬੀਰ ਅਤੇ ਰਾਮਾਨੰਦ]

ਹੋਇ ਬਿਰਕਤੁ ਬਨਾਰਸੀ ਰਹਿੰਦਾ ਰਾਮਾਨੰਦੁ ਗੁਸਾਈਂ। ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਵੇਲੇ ਉਠਿ ਕੈ ਜਾਂਦਾ ਗੰਗਾ ਨ੍ਹਾਵਣ ਤਾਈਂ।
ਅਗੋ ਹੀ ਦੇ ਜਾਇ ਕੈ ਲੰਮਾ ਪਿਆ ਕਬੀਰ ਤਿਥਾਈਂ। ਪੈਰੀ ਟੁੰਬ ਉਠਾਲਿਆ 'ਬੇਲਹੁ ਰਾਮ' ਸਿੱਖ ਸਮਝਾਈ।
ਜਿਉ ਲੋਹਾ ਪਾਰਸੁ ਛੁਹੇ ਚੰਦਨ ਵਾਸੁ ਨਿੰਮੁ ਮਹਕਾਈ। ਪਸੁ ਪਰੇਤਹੁ ਦੇਵ ਕਰਿ ਪੂਰੇ ਸਤਿਗੁਰ ਦੀ ਵਡਿਆਈ।
ਅਚਰਜ ਨੋ ਅਚਰਜੁ ਮਿਲੈ ਵਿਸਮਾਦੈ ਵਿਸਮਾਦੁ ਮਿਲਾਈ। ਝਰਣਾ ਝਰਦਾ ਨਿਝਰਹੁ ਗੁਰਮੁਖਿ ਬਾਣੀ ਅਘੜ ਘੜਾਈ।
ਰਾਮ ਕਬੀਰੈ ਭੇਦੁ ਨ ਭਾਈ ॥੧੫॥ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ (ਵਾਰ ੧੦ ਪਉੜੀ ੧੫)

ਜੇ ਕਿ ਇਸ ਗੱਲ ਵਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਰਾਮਾਨੰਦ ਜੀ ਜੇ ਕਿ ਬਿਰਕਤ ਸਨ ਨੇ ਕਬੀਰ ਜੀ ਨੂੰ ਰਾਮ ਕਹਨ ਦਾ ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਦਿੱਤਾ। ਪਰ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਆਪਣੀ ਖੁਦ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਸ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਤੋਂ ਉਲਟ ਗੱਲ ਦੱਸ ਰਹੇ ਹਨ।

ਅਬ ਕਹੁ ਰਾਮ ਕਵਨ ਗਤਿ ਮੇਰੀ ॥ ਤਜੀ ਲੇ ਬਨਾਰਸ ਮਤਿ ਭਈ ਥੇਰੀ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥
ਸਗਲ ਜਨਮੁ ਸਿਵਪੁਰੀ ਗਵਾਇਆ ॥ ਮਰਤੀ ਬਾਰ ਮਗਹਰਿ ਉਠਿ ਆਇਆ ॥੨॥ (ਪੰਨਾ ੩੨੬)
ਪਹਿਲੇ ਦਰਸਨੁ ਮਗਹਰ ਪਾਇਓ ਫੁਨਿ ਕਾਸੀ ਬਸੇ ਆਈ ॥੨॥ (ਪੰਨਾ ੯੬੯)

ਜਿਸ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਕਬੀਰ ਜੀ ਨੂੰ ਬਨਾਰਸ (ਸਿਵਪੁਰੀ) ਵਿਚੋਂ ਤੱਤ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨ ਹੋ ਸਕਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਉਥੇ ਇਸ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਅਤੇ ਪਰਤ ਕੇ ਮਗਹਰ (ਹਰ ਦਾ ਮਾਰਗ) ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਜਾ ਕੇ ਓਹੋ ਤੱਤ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ।

ਪਰਮਾਤਮਾ ਸ਼ਬਦ ਬਾਰੇ ।

ਆਓ ਹੁਣ ਗੁਸਾਈ ਸ਼ਬਦ ਬਾਰੇ ਪ੍ਰਚਲਤ ਅਰਥਾਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਲਈਏ। ਸਮਸਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਕਦੇ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਜਾਂ ਕਦੇ ਅਪਣੇ ਮੂਲ ਦੇ ਬੋਧਕ ਦਾ ਸੰਕੇਤਕ ਹੈ। ਗੁਰਮਤ ਦੇ ਫਲਸਫੇ ਅਨੁਸਾਰ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਸੀਂ ਅਪਣੇ ਮੂਲ ਨੂੰ ਖੋਜਣਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਹੀ ਮਿਲਣਾ ਹੈ। ਇਸ ਮੂਲ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਮ ਪਦਾਰਥ ਉਪਰੰਤ ਜਨਮ ਪਦਾਰਥ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਕੇ “ਸਬਦ ਗੁਰੂ” ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋਣਾ ਹੈ ਪਰ ਅਜੇਕੇ ਸਿੱਖ ਜਗਤ ਵਿਚ ਹੁਣ ਤੱਕ ਇਸ ਫਲਸਫੇ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨਾਮ ਮਾਤਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਪ੍ਰਥਾਏ ਕੁੱਝ ਗੁਰਮਤ ਸੰਕੇਤ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਮੂਰਖ ਦੁਬਿਧਾ ਪੜ੍ਹਹਿ ਮੂਲੁ ਨ ਪਛਾਣਹਿ ਬਿਰਥਾ ਜਨਮੁ ਗਵਾਇਆ ॥ (ਪੰਨਾ ੧੧੩੩)
ਮੂਲੁ ਪਛਾਣਨਿ ਤਿਨ ਨਿਜ ਘਰਿ ਵਾਸਾ ਸਹਜੇ ਹੀ ਸੁਖੁ ਹੋਈ ॥ (ਪੰਨਾ ੧੩੩੪)
ਮਨ ਤੂੰ ਜੋਤਿ ਸਰੂਪੁ ਹੈ ਆਪਣਾ ਮੂਲੁ ਪਛਾਣੁ ॥
ਮਨ ਹਰਿ ਜੀ ਤੇਰੈ ਨਾਲਿ ਹੈ ਗੁਰਮਤੀ ਰੰਗੁ ਮਾਣੁ ॥
ਮੂਲੁ ਪਛਾਣਹਿ ਤਾਂ ਸਹੁ ਜਾਣਹਿ ਮਰਣ ਜੀਵਣ ਕੀ ਸੇਝੀ ਹੋਈ ॥ (ਪੰਨਾ ੯੬੯)

ਜੇ ਇਸ ਪੰਕਤੀ **ਮਨ ਹਰਿ ਜੀ ਤੇਰੈ ਨਾਲਿ ਹੈ ਗੁਰਮਤੀ ਰੰਗੁ ਮਾਣੁ** ॥ ਦੀ ਗਹੁ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ ਕਰਿਏ ਤਾਂ ਇਹ ਦੀ ਸਮਝ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਕਿ “ਹਰਿ” ਹੀ ਇਸ (ਜੀਵ) ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਹਰ ਦਮ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਮਤ ਵੀ ਇਹੀ ਸਮਝਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਤਾਹੀਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਅੰਦਰ ਇਸ ਅੱਖਰ “ਹਰਿ” ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਰਤੋਂ ਹੋਈ ਹੈ ਕੁੱਲ (੯੨੮੮) ਵਾਰੀ ਅਤੇ ਭੁਲੇਖੇ ਖਾ ਕੇ ਅਸੀਂ ਇਸ ਦੇ ਅਰਥ ਪਰਮਾਤਮਾ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਅਗੇ ਦੇਖੇ ਗੁਰਮਤ ਅਨੁਸਾਰ “ਹਰਿ ਹੀ ਪੁਰਖ ਹੈ”

**ਹਰਿ ਜੈਸਾ ਪੁਰਖੁ ਨ ਲਭਈ ਸਭੁ ਦੇਖਿਆ ਜਗਤੁ ਮੈ ਟੋਲੇ ॥ (ਪੰਨਾ ੬੪੨)
ਅਤੇ ਹੋਰ ਵੇਖੇ ਹਰਿ ਹੀ ਪ੍ਰਭੁ ਹੈ,
ਹਉ ਸਤਿਗੁਰ ਵਿਟਹੁ ਵਾਰਿਆ ਜਿਨਿ “ਹਰਿ ਪ੍ਰਭੁ” ਦੀਆ ਦਿਖਾਇ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥ (ਪੰਨਾ ੪੧)**

ਅਰਥਾਤ ਸਤਿਗੁਰ ਦੀ ਇਹ ਵਡਿਆਈ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਹਰਿ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭੁ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਨਿਰਾਕਾਰ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਬੁੱਧੀ ਨੂੰ ਹੀ ਹੋਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਨਾਂ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅੱਖਾਂ ਨੂੰ, ਕਿਉਂਕਿ ਓਹ ਤਾਂ ਅਗੋਚਰ ਹੈ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਨੂੰ ਬੜੇ ਗੁਰੁ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਪ੍ਰਭੁ, ਸਤਿਗੁਰ, ਰਾਮ, ਹਰਿ, ਸਾਹਿਬ ਆਦਿ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਸੂਚਕ ਸਮਝਣਾ ਵੱਡੀ ਭੁੱਲ ਹੈ। ਪ੍ਰਭੁ, ਸਤਿਗੁਰ, ਅਤੇ ਗੁਰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਪ੍ਰਭੁ, ਸਤਿਗੁਰੁ ਅਤੇ ਗੁਰੁ ਕਰਨੇ ਨਿਰਮੂਲ ਹਨ।

ਪ੍ਰੋ: ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ “ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੁ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਰਪਣ” ਵਿੱਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਅੱਖਰ ਦੀ ਬਹੁਤ ਖੁੱਲੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਹੈ ਅਤੇ ਕੀਤੀ ਵੀ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਪਰਥਾਈਂ ਹੀ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਸਰਾਸਰ ਗਲਤ ਜਾਪਦੀ ਹੈ। ਜਦ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਆਦਿ ਗਰੰਥ ਵਿੱਚ “ਪਰਮਾਤਮਾ” ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਕੋਈ ਹੋਂਦ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਪਰਮਾਤਮ, ਪਰਾਤਮਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਤਮਾ ਸ਼ਬਦ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਵਰਤੇ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਵੀ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਜਿਨੀ ਆਤਮੁ ਚੀਨਿਆ ਪਰਮਾਤਮੁ ਸੋਈ ॥ ਪੰਨਾ ੪੨੧

ਪ੍ਰੋ: ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਪਰਮਾਤਮੁ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਉਕਾਈ ਖਾਧੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, (ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਬੰਦਿਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਪਰਖਿਆ ਪਹਚਾਣਿਆ ਹੈ ਉਹੀ ਬੰਦੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਪਛਾਣ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਜਦਕਿ ਸ: ਮਨਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਟੀਕੇ ਵਿਚ ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਦੇ ਸਹੀ ਅਰਥ ਕੀਤੇ ਹਨ (ਜੋ ਆਪਣੀ ਆਤਮਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਖੁਦ ਪ੍ਰੀਤਮ (ਪਰਮ ਆਤਮਾਂ) ਹਨ। (They, who understanding their soul, are themselves the Supreme soul.)

ਦਾਸ ਦੀ ਪ੍ਰੋ: ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲ ਕੋਈ ਨਿੱਜੀ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਨਹੀਂ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਟੀਕਾ ਸਭ ਤੋ ਵਧ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਪਾਠਕਾਂ ਤਕ ਇਹ ਸੰਦੇਸ਼ ਦੇਣ ਦਾ ਨਿਮਾਣਾ ਜਿਹਾ ਯਤਨ ਹੈ, ਕਿ ਗੁਰਮਤ ਰਾਹ ਦੇ ਪਾਂਧੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਮੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀ ਸੁਚੇਤ ਰਹਿਣ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤ ਦੇ ਤੱਤ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੋ ਸਕਣ। ਦਾਸ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਆਸ ਰਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਲੇਖ ਦੁਆਰਾ ਜਿੱਥੇ ਅਸੀਂ ਭਗਤ ਧੰਨਾ ਜੀ ਦੇ ਪੲ੬ ਸਰੀਰਕ ਜਨਮ ਦਿਹਾੜੇ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਲੋਂ ਦਰਜ ਤਿੰਨ ਨਹੀਂ ਪਰ ਚਾਰ ਸ਼ਬਦਾ ਅਤੇ ਭਗਤ ਪਰਮਾਨੰਦ ਅਤੇ ਭਗਤ ਸੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਸਬਦ ਆਦਿ ਗਰੰਥ ਜੀ ਦੇ ਤੱਤਕਰੇ ਅਨੁਸਾਰ ਦਰਜ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤੀ ਹੈ ਨਾਲ ਹੀ ਅਸੀਂ ਗੁਰਮਤ ਦੇ ਅਹਿਮ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਛੋਹਣ ਦਾ ਨਿਮਾਣਾ ਜਿਹਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਭਗਤ ਧੰਨਾ ਜੀ ਦੇ ਪੲ੬ ਜਨਮ ਦਿਹਾੜੇ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ।

Editor's Pick Videos

**ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ
ਜੀ ਨੇ ਸ਼ਹਾਦਤ
ਦਿੱਤੀ ਜਾਂ
ਕੀਤੇ ਪਾਪਾਂ ਦਾ
ਫਲ ਭੋਗਿਆ ?**

ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ: ਸ਼ਹਾਦਤ ਜਾਂ ਸਜ਼ਾ?
Guru Teg Bahadur Ji: Martyrdom or Punishment?
<https://www.youtube.com/watch?v=4-W9off4OkQ>

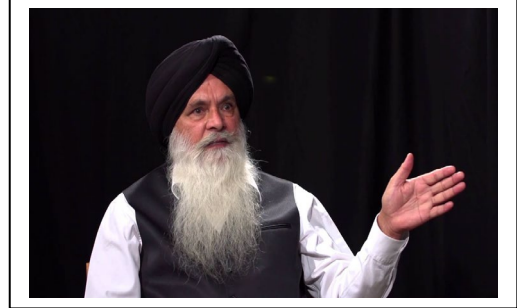
**ਕੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ
ਦਾ ਸੀਸ ਉੱਠ
ਗਿਆ ਸੀ ?**

Hidden Truth of Suraj Parkash-21

ਕੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦਾ ਸੀਸ ਉੱਠ ਗਿਆ ਸੀ?
<https://www.youtube.com/watch?v=zFej3koiU8>

ਸਲੋਕ ਮਰਦਾਨਾ 1 ਜਾਂ ਸਲੋਕ ਮਹਲਾ 1 ਮਰਦਾਨਾ (ਪੰਨਾ 553)

ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਜਿਉਣਵਾਲਾ

ਡਾ. ਮੁਹਿੰਦਰ ਕੌਰ ਗਿੱਲ, ਪਿੰ. ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਕੌਲਿਜ਼ ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ ਇੱਕੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਹੀ ਕੈਨੇਡਾ ਆਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਦੀ ਰੇਡੀਓ ਅਤੇ ਅਖਬਾਰਾਂ ਵਿਚ ਕਾਫੀ ਚਰਚਾ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਮੇਰਾ ਮਨ ਵੀ ਕੀਤਾ ਕਿ ਪਿੰ. ਮੁਹਿੰਦਰ ਕੌਰ ਗਿੱਲ ਜੀ ਨਾਲ ਬੈਠ ਕੇ ਵਿਚਾਰ ਵਟਾਂਦਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਰੈਰ ਪੜ੍ਹਨ ਦੇ ਕਿਸੇ ਸੁਝਵਾਨ ਪੀ.ਐਚ. ਡੀ ਵਿਅਕਤੀ ਤੋਂ ਕੁੱਝ ਸਿੱਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲੇ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪੀ.ਐਚ.ਡੀ. ਦਾ ਥੀਸਿਜ਼ ਲਾਇਬਰੇਰੀ ਵਿਚੋਂ ਲੈ ਕੇ ਪੜ੍ਹਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਕਿ ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੇ ਖਦਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ ਅਤੇ ਸ਼ੀਕਿਆਂ ਦੀ ਨਵਿਰਤੀ ਲਈ ਨਾਲ ਦੀ ਨਾਲ ਕੁੱਝ ਸਵਾਲ ਵੀ ਨੋਟ ਕਰ ਲਏ। ਸਾਰੀ ਗੱਲ-ਬਾਤ ਤਾਂ ਕਾਫੀ ਲੰਬੀ ਹੋਈ ਅਤੇ ਉਸ ਵਕਤ (ਇਹ 2001-2 ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ) ਕਈ ਸਾਰੇ ਲੇਖ ਲਿਖੇ ਗਏ। ਪਰ ਇਸ ਸਮੇਂ ਸਿਰਫ ਇਕ ਨੁਕਤੇ ਤੇ ਹੀ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ ਵਟਾਂਦਰੇ ਦੀ ਸਾਂਝ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ।

ਸਵਾਲ: ਡਾ. ਮੁਹਿੰਦਰ ਕੌਰ ਗਿੱਲ ਜੀਓ! ਤੁਸੀਂ ਮੁਕੰਮਲ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਪੀ.ਐਚ.ਡੀ. ਦੇ ਥੀਸਿਜ਼ ਵਿਚ ਬਾਣੀਕਾਰਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਲਿਖਦੇ ਸਮੇਂ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨੇ ਨੂੰ ਵੀ ਬਾਣੀਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਦੇ ਹੋ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪੰਨਾ 553 ਤੇ ਦੋ ਸਲੋਕ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨੇ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੱਲਦੇ ਹਨ, “ਸਲੋਕ ਮਰਦਾਨਾ 1 ਅਤੇ ਮਰਦਾਨਾ 1”। ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਸਤਬੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵੀ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ “ਸੌ ਸਵਾਲ” ਵਿਚ ਇਹੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮਰਦਾਨਾ ਬਾਣੀਕਾਰ ਹੈ ਪਰ ਦਲੀਲ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੇ ਕਿ ਉਹ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨੇ ਨੂੰ ਬਾਣੀਕਾਰ ਕਿਉਂ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਸਲੋਕ ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਜਿੱਥੇ ਕਵੀ ਆਪਣਾ ਨਾਮ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਉੱਥੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਹੀ ਸਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਆਪਣਾ ਨਾਮ ਲਿਖਦੇ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਇਹ ਬਾਣੀ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨੇ ਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਸ਼ਾਇਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਨਾਮ ਕਦੀ ਨਹੀਂ ਲਿਖਣਗੇ। ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਸਿੱਧ ਕਰੋਗੇ ਕਿ ਇਹ ਦੋਨੋਂ ਸਲੋਕ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨੇ ਜੀ ਦੇ ਹੀ ਹਨ?

ਉੱਤਰ: ਜਿਥੋਂ ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਗੱਲ ਪੜ੍ਹ ਰਹੇ ਹੋ ਨਾ, ਇਥੇ ਕੁੱਝ ਸਿੱਧਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨੇ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਖਿਆਲ, ਖਿਆਲ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨੇ ਦਾ ਹੈ ਲਿਖਤ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਇਹ ਸਿੱਧ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਵੀ ਬਾਣੀਕਾਰਾਂ ਦੀ ਜਮਾਤ ਵਿਚ ਆ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਲੇਕਿਨ ਉਹ ਬਾਣੀ ਕਿਵੇਂ ਉਚਾਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਉਸ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੰਦੇਹ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਹ ਖਿਆਲ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨੇ ਦਾ ਹੈ ਤੇ ਲਿਖਤ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਆਪਣੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਕੀਤੀ ਹੈ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਦੇ ਸਲੋਕਾਂ ਵਿਚ:

**ਫਰੀਦਾ ਰਤੀ ਰਤੁ ਨ ਨਿਕਲੈ ਜੇ ਤਨੁ ਚੀਰੈ ਕੋਇ॥
ਜੇ ਤਨ ਰਤੇ ਰਬ ਸਿਉ ਤਿਨ ਤਨਿ ਲੇਭੁ ਰਤੁ ਨ ਹੋਇ ॥51॥
ਮ:3॥ ਇਹੁ ਤਨੁ ਸਭੇ ਰਤੁ ਹੈ ਰਤੁ ਬਿਨੁ ਤੰਨੁ ਨ ਹੋਇ॥
ਜੇ ਸਹ ਰਤੇ ਆਪਣੇ ਤਿਤੁ ਤਨਿ ਲੇਭੁ ਰਤੁ ਨ ਹੋਇ॥
ਭੈ ਪਇਐ ਤਨਿ ਖੀਣੁ ਹੋਇ ਲੇਭੁ ਰਤੁ ਵਿਚਹੁ ਜਾਇ॥ ਜਿ
ਉ ਬੈਸੰਤਰਿ ਧਾਤੁ ਸੁਧੁ ਹੋਇ ਲੇਭੁ ਰਤੁ ਵਿਚਹੁ ਜਾਇ॥**

ਜਿਥੇ ਸ਼ੰਕਾ ਆ ਸਕਦਾ ਹੈ ਉਥੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਲ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਸਵਾਲ: ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਟੋਕ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਡਾ. ਮੁਹਿੰਦਰ ਕੌਰ ਗਿੱਲ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਸਵਾਲ ਫਿਰ ਤੋਂ ਦੁਹਰਾਉਣਾ ਪਿਆ, ਕਿਉਂਕਿ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨੇ ਦੇ ਸਲੋਕਾਂ ਵਾਲੀ ਉਦਾਹਰਣ ਤੇ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਸਲੋਕਾਂ ਵਾਲੀ ਸਥਿਤੀ ਬਿਲਕੁਲ ਵੱਖਰੀ ਵੱਖਰੀ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਤੀਸਰੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਨੇ ਬਾਬੇ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਸਲੋਕਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਸਲੋਕ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਉਥੇ ਤੀਸਰੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਨੇ ਮਹਲਾ ਤੀਜਾ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਤੀਸਰੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਉਪਰ ਵਰਨਣ ਕੀਤੇ ਸਲੋਕ ਦੇ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਸਲੋਕ ਕਿਉਂ ਲਾਉਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਪਈ? ਕਿਉਂਕਿ ਕਈ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਭੁਲੇਖਾ ਪੈ ਸਕਦਾ ਸੀ ਕਿ ਲਹੂ/ 'ਰਤੁ' ਤੋਂ ਬਰੈਰ ਤਾਂ ਸ਼ਰੀਰ ਹੋ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਸੇ ਤੀਸਰੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਸਲੋਕ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਲਫਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਬਿਆਨ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਲੇਭੁ ਵਾਲੀ ਰਤੁ/ਲਹੂ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਤੇ ਬਾਣੀਕਾਰ ਨੇ ਆਪਣਾ ਨਾਮ ਮ: ਤੀਜਾ ਲਿਖ ਕੇ ਦੱਸ ਵੀ

ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਇਹ ਬਾਣੀ ਕਿਸ ਦੀ ਹੈ। ਇਕ ਹੋਰ ਵੀ ਉਦਾਹਰਣ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚੋਂ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਕਿਸੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਭਗਤ ਦੀ ਬਾਣੀ ਨਾਲ ਅਪਣੇ ਦੋ ਚਾਰ ਅੱਖਰ ਉਸਦੇ ਸਲੋਕ ਦੇ ਵਿਚ ਹੀ ਲਿਖੇ ਹਨ ਤਾਂ ਸਿਰਲੇਖ ਇੰਝ ਲਿਖਿਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ:

ਰਾਉੜੀ ਕਬੀਰ ਜੀ ਕੀ ਨਾਲਿ ਰਲਾਇ ਲਿਖਿਆ ਮਹਲਾ 5 ॥ ਪੰਨਾ 326 ॥

ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਵੀ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਹਨ ॥

ਪੀ.ਐਚ.ਡੀ. ਪ੍ਰਿੰ. ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਕੌਲਿਜ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਕਈ ਸਾਰੇ ਸੁਆਲ ਕੀਤੇ ਗਏ ਜਿਵੇਂ; ਮਰਦਾਨਾ 1 ਦਾ ਮਤਲਬ ਤਾਂ ਇਹ ਬਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨੇ ਕਈ ਸਾਰੇ ਹਨ। ਪਰ ਇਤਹਾਸ ਮੁਤਾਬਕ ਤਾਂ ਮਰਦਾਨਾ ਸਿਰਫ ਇਕ ਹੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ, ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀਓ, ਭਗਤ ਰਵੀਦਾਸ, ਭਗਤ ਪੀਪਾ ਜੀ, ਭਗਤ ਸਧਨਾ ਆਦਿ। ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਏਕਾ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਲਾਇਆ? ਪ੍ਰਿ. ਮੁਹਿੰਦਰ ਕੌਰ ਗਿੱਲ ਜੀ ਕੋਲ ਮੇਰੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਵਾਲਾਂ ਦਾ ਵੀ ਕੋਈ ਜਵਾਬ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਾਠ-ਭੇਦਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਜੋ ਭਾਈ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਰੀਸਰਚ ਸਕਾਲਰ ਸ੍ਰੋ. ਗੁ. ਪ੍ਰ. ਕਮੇਟੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਗਿਆਨੀ ਕੁੰਦਨ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਨਿਹੰਗ ਹੋਰਾਂ ਨੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ, ਜੋ 1977 ਵਿਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਕਮੇਟੀ ਵਲੋਂ ਆਪ ਹੀ ਛਾਪੀ ਗਈ ਸੀ, ਦੇ ਪੰਨਾ 166 ਤੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪੰਨਾ 553 ਤੇ ਦਰਜ ਸਲੋਕ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਬਾਰੇ ਜਿਵੇਂ ਅੰਕਿਤ ਹੈ ਉਹ ਇੱਥੇ ਲਿਖ ਵੀ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਨਾਲ ਦੀ ਨਾਲ ਇਸ ਦੀ ਫੋਟੋ ਵੀ ਲਾ ਕੇ ਭੇਜਾਂਗਾ ਤਾਂ ਕਿ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲੇ ਸੱਜਣਾਂ ਦਾ ਭੁਲੇਖਾ ਦੂਰ ਹੋ ਸਕੇ ਕਿ ਸਹੀ ਪਾਠ ਕੀ ਹੈ। ਪੰਨਾ 553, ਸਤਰ 7, ਅਸ਼ੁੱਧ ਪਾਠ ਸਲੋਕ ਮਰਦਾਨਾ 1 ॥ ਕਾਇਆ ਲਾਹਣਿ ਆਪੁ ਮਦੁ, ਸੁੱਧ ਪਾਠ ਮ:1, ਸਲੋਕ ਮ:1 ਮਰਦਾਨਾ, ਮ:1 ॥ ਮਰਦਾਨਾ ॥ ਅਤੇ ਸਲੋਕ ਮਰਦਾਨਾ ਮ:1 ॥ ਰਾਗ ਬਿਹਾਗੜਾ ਵਿਚ ਚੌਥੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੀ ਵਾਰ ਜੋ 548 ਪੰਨੇ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਸ ਵਿਚ ਪਉੜੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਜੋ ਸਲੋਕ ਲਾਏ ਗਏ ਹਨ ਉਹ ਮ:3, ਮ:4, ਫਿਰ ਮ:3, ਮ:4, ਫਿਰ ਮ:1, ਮ: 3, ਮ:5 ਅਤੇ ਪੰਨਾ 556 ਤੇ ਸਲੋਕ ਮ:1 ॥ ਕਲੀ ਅੰਦਰਿ ਨਾਨਕਾ ਜਿੰਨਾਂ ਦਾ ਅਓਤਾਰੁ ॥ ਸਾਰੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿਚ ਕਿਧਰੇ ਵੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਕਿਸੇ ਭਗਤ ਸਹਿਬਾਨ ਦੀ ਬਾਣੀ ਨਹੀਂ ਦਰਜ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਹੀ ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿਚ ਸ਼ੰਕਾ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਸੀ ਕਿ ਪੰਨਾ 553 ਤੇ ਸਿਰਲੇਖ

(੧੬੬)		ਸੰਥਾ ਸੰਚੀਆਂ		ਲਿਖਤੀ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਕ੍ਰਮ ਸਾਹਿਬ			
ਖੰਨਾ	ਸਤ੍ਰ	ਅਰਥ ਪਦ	ਪਦਾ ਕਿ ਬਰਦ ਅੰਕ	ਸੁੱਧ ਪਾਠ	ਬੰਡ ਸੂਚੀ ਨੰਬਰ	ਪੰਨਾ	ਸਤ੍ਰ
੫੫੩	੭	ਮਰਦਾਨਾ ੧ ॥ ਕਾਇਆ ਲਾਹਣਿ ਆਪੁ ਮਦੁ—	ਸ: ੨ ॥ ਪ: ੧੨ ॥	ਮ: ੧ ॥ ... ਸਲੋਕ ਮ: ੧ ਮਰਦਾਨਾ ਮ: ੧ ॥ ਮਰਦਾਨਾ ॥ ਸਲੋਕ ਮਰਦਾਨਾ ਮ: ੧ ॥	੫	੨੬੧	੧੨
੫੫੩	੮	... ਬਹੁਤੇ ਖਟੀਅਹਿ ਬਿਕਾਰ ॥ ਗਿਆਨ ਗੁਰੂ—	ਸ: ੨ ॥ ਪ: ੧੨ ॥	... ਬਿਕਾਰ ॥ ਕਾਇਆ ਲਾਹਣਿ	੮/੮	੨੭੫	੧੪
					੨੫/੪੪	੪੭੬	੧੨
					੨੬/੪੫	੪੮੭	੧੨
					੩੬/੧੧੭	੨੦੭	੨੩
					੩੮/੧੮੨	੨੦੮/੨	੨੩
					੪੦/੨੩੬	੧੪੬	੧੭
					੫੪	੧੭੩/੨	੨੧
੫੫੩	੧੧-੨	ਸਤ ਸੰਗਤਿ ਸਿਉ ਮੋਨਾਪੁ ਹੋਇ... ? ਕਿਸ ਤੋਂ ਅਗਲਾ ਪਾਠ ਫੋਟਿਆ ਹੋਇਆ ਪ੍ਰਕੀਰਤ ਹੁੰਦਾ ਇਸ ਅੱਖਰ ਹਾਠਾ ਤੱਕ ਖੋਲ੍ਹਾ			੮/੮	੨੭੫	੧੫
					੨੧/੪੪	੪੭੬	੧੪

“ਸਲੋਕ ਮਰਦਾਨਾ 1” ॥ ਉਤਾਰਾਕਾਰਾਂ ਨੇ ਗਲਤ ਲਿਖ ਛੱਡਿਆ ਹੈ। ਪਰ ਸਬੂਤਾਂ ਦੀ ਘਾਟ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਨੂੰ ਲੇਖ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਹਿਤ ਲਈ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਤੋਂ ਰੁਕਿਆ ਹੋਇਆ ਸਾਂ। ਇਹ ਸਿਰਲੇਖ ਬਿਲਕੁੱਲ ਅੱਗੇ ਦਿੱਤੀਆਂ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ ਜਿਵੇਂ: ਸੂਚੀ ਮਹਲਾ 1 ਸੁਚਜੀ ॥ ਪੰਨਾ 762, ਰਾਗ ਸੂਹੀ ਮਹਲਾ 1 ਕੁਚਜੀ ॥ ਪੰਨਾ 762 ॥

ਅਸਲ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਉਤਾਰਾਕਾਰਾਂ ਨੇ ਉਤਾਰੇ ਕੀਤੇ ਉਦੋਂ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਨ੍ਹੀਆਂ ਕੁ ਗਲਤੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕੀਤੀਆਂ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸਲਾਹਕਾਰਾਂ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਉਤਾਰਾਕਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਗਲਤੀਆਂ ਬਾਰੇ ਕਦੀ ਵੀ ਸੋਚਿਆ ਨਹੀਂ। ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਟੈਂਹੜੇ ਵਰਗੇ ਕਈ ਆਏ ਤੇ ਕਈ ਗਏ। ਆਪਣਾ ਆਪਣਾ ਢੋਲ ਵਜਾ ਗਏ, ਪਰ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੀ ਸਹੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਕਿਸੇ ਨੇ ਵੀ ਮਹਿਸੂਸ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ।

YouTube Videos on Sikhi Vichar Forum

Note: These are links to playlists.

Clicking on the link will take you to all the videos that are within the topic.

- 1) Hijacking of Sikhi (12 Videos)
https://www.youtube.com/playlist?list=PL_YigetSYIOXR9zz_iE0FKOKYe4bQCdII
- 2) Sikhi Concepts (12 Videos)
https://www.youtube.com/playlist?list=PL_YigetSYIOVCUDb_yKLAhrMzMHEHW_rh
- 3) Concepts Revisited (3 Videos)
https://www.youtube.com/playlist?list=PL_YigetSYIOUVQ5AsbBzP33wzRIFUD6_5
- 4) Sikhs and Sikhi in the 21st C (3 Videos)
https://www.youtube.com/playlist?list=PL_YigetSYIOW-J5emobAymZ6Xz0wFNHV1
- 5) Understanding Guru Nanak (6 Videos)
https://www.youtube.com/playlist?list=PL_YigetSYIOVh6a8KAVs6hM4LWxOctFVN
- 6) Guru Nanak's Concept of God (1 Video)
https://www.youtube.com/playlist?list=PL_YigetSYIOXedQqagCs1I0Cf-aOwivLt
- 7) Preamble of the SGGS (Ek Oangkar, Opening Verse, First Salok) 3 Videos.
https://www.youtube.com/playlist?list=PL_YigetSYIOWeGh0avv6fDJQU3jrCqkfx
- 8) Leadership of the SGGS (10 videos)
https://www.youtube.com/playlist?list=PL_YigetSYIOVvEaiGFSUwtbt8MPfPMKtf

- 9) Gurbani and Women (4 Videos)
https://www.youtube.com/playlist?list=PL_YigetSYIOXld6rFgBCwdubJAlas1zkl
  - 10) Sikh History (Parkash Diharra, Gurgaddi Diharra & Vesakhi) 5 Videos
https://www.youtube.com/playlist?list=PL_YigetSYIOVFtBCsVCnaXORUtb-IJ4T0
  - 11) Ragmala (I Video)
https://www.youtube.com/playlist?list=PL_YigetSYIOVVEadJ7f_9oZWLCGd2Com6
  - 12) Jap Bani (32 Videos)
https://www.youtube.com/playlist?list=PL_YigetSYIOUUhM4Ghj3nSXHGnvrOaumt
  - 13) Sidh Goshat (33 Videos)
https://www.youtube.com/playlist?list=PL_YigetSYIOVIGkAXw-tvJct0fLrrcoFY
  - 14) Sohila (5 Videos)
https://www.youtube.com/playlist?list=PL_YigetSYIOXMJDs1nZVjs3KylscnnHb8
  - 15) Editorials (2 Videos)
https://www.youtube.com/playlist?list=PL_YigetSYIOWszAS1wzSgMAJfNms6Lk8w
  - 16) Errors in the SGGS (4 Videos)
https://www.youtube.com/playlist?list=PL_YigetSYIOXJCLInPMmWvDxitK7gSa0B
  - 17) Global Sikh Council Special Messages (4 Videos)
https://www.youtube.com/playlist?list=PL_YigetSYIOWJxegDWl3kNo1dPL-wh5CS
  - 18) New Books on Sikh (2 Videos)
https://www.youtube.com/playlist?list=PL_YigetSYIOWvOBhxnRmFBu8qxOtBx9nQ
-

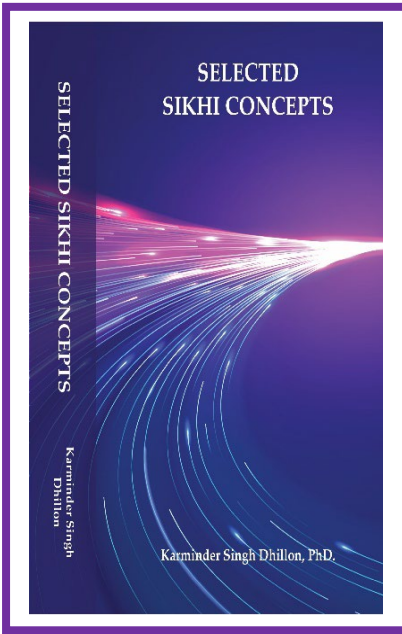
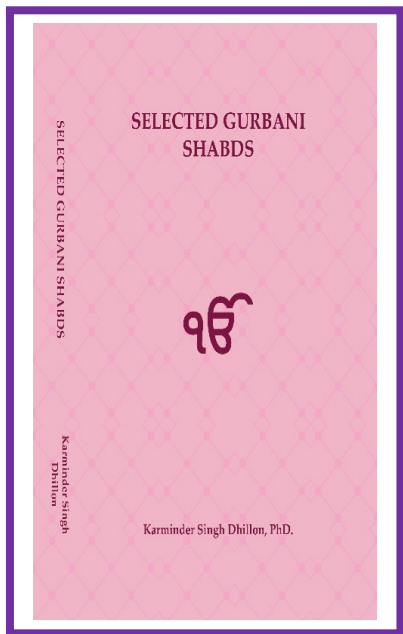
Must Have in Every Sikh Home

Order Online From

<https://sikhvicharforum.org/store/>

Enquiry: dhillon99@gmail.com

Each Book Contains Essays on:
The Methodology Used.
Historical Background of the Banis
The Composition of the Bani
And More ....

Understanding Salok Mehla 9. Hardcover. 112 pages.
Understanding Salok Sheikh Fareed Kay. Hardcover. 164 pages.
Understanding Salok Bhagat Kabir Jio Kay. Hardcover. 272 pages.
Selected Gurbani Shabds. Hardcover. 522 pages.
Selected Sikhi Concepts. Hardcover. 315 pages.

Note to Contributors

The Sikh Bulletin invites articles on matters relating to *Sikhi*. Essays that adopt CRITICAL approaches towards Sikh matters and issues are given priority for publication. Articles devoted towards exploring the messages of Gurbani as contained within the Aad Guru Granth Sahib (AGGS) are particularly welcome.

Manuscripts must be in English or Gurmukhi and must begin with a title page that includes the names, e-mail addresses, and affiliations of all authors. References must be properly cited.

Manuscripts need to be submitted online to editor@sikhbulletin.com or dhillon99@gmail.com and must be in Microsoft Word (.doc). The preferred font for English characters is Calibri font size 11. Gurbani and Gurmukhi characters must be in Unicode (Nirmala UI).

The maximum length for each article in a regular issue is 5,000 words.

Note on Use of Gurbani Verses and Translations by Authors

When quoting Gurbani in their articles, authors are required to provide the Gurmukhi version of the full verse and a romanised version. Mention must be made of the page where it is to be found in the AGGS. In line with the aspirations of *The Sikh Bulletin*, authors must provide translations of Gurbani verses that break from the mould of vedantic, yogic and literal slants prevalent in orthodox translations. Articles relying solely on Gurbani translations as provided by Sant Singh Khalsa MD's English Translation will NOT be published.

Note to Readers

The Sikh Bulletin is published in electronic format and is being sent to readers whose e-mail addresses are in our distribution list. Please feel free to forward this issue to your contacts. Alternatively, you may provide us the e-mail addresses of friends and family who would like to receive The Sikh Bulletin regularly.

The Sikh Bulletin (including past issues) may be accessed at www.sikhbulletin.com. More recent issues can also be accessed at www.sikhivicharforum.org. Archived copies of the Sikh Bulletin can be retrieved here: <https://archive.org/details/sikh-bulletin>.

The views expressed by authors are their own. Please send feedback at editor@sikhbulletin.com

Thank you for your continued support of The Sikh Bulletin. Editor.